ARH Diss. B-27058

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSV Liidu Ajaloo Kateeder

O. K u u l i,
Ajaloo-keeleteaduskonna ajaloo osakonna üliõpilane

NÕUKOGUDE VÕIMU TAASKEHTESTAMINE JA SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI KÜSIMUS EESTIS

(21. juuni - 6. august 1940.a.)

Diplomitöö

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Juhendaja: NSV Liidu Ajaloo
Kateedri v.õpetaja
K. Siilivask

TRÜ NSVL ajal.
kat. nr. 1217.

Tartu, 1955

Eessõna

Käsitletaval perioodil (1940.a. juuni-august) on väga suur tähtsus Eesti NSV ajaloos. Sellel perioodil murdis eesti töötav rahvas lõplikult kodanluse võimu. Eesti vabanes lääne imperialistide koloniaalikkest ja saavutas oma tõelise iseseisvuse Nõukogude Liidu rahvaste vennalikus peres. Selle perioodiga pandi alus sotsialistlikule ühiskonnakorrale Eestis.

Kapitalismilt sotsialismile üleminek toimus Baltimaades, sealhulgas ka Eestis, omapärastes tingimustes ja mõnevõrra erinevalt sotsialistlikest revolutsioonidest teistes maades. Seetõttu on küsimuse uurimisel ka suur teoreetiline tähtsus.

Sotsialistliku revolutsiooni iseärasused ja komplitseeritus Eestis on tinginud rea lahkarvamusi ja diskussioone selle perioodi hindamisel.

Nii on palju vaieldud küsimuste üle: millal algas 1940.a. sotsialistlik revolutsioon Eestis, kas toimus meil 1940.a. suvel kaks revolutsiooni (rahvademokraatlik ja sotsialistlik) või ainult üks (sotsialistlik), milline iseloom oli J.Varese rahvavalitsusel 21.juunist-21.juulini (s.o. kuni nõukogude võimu väljakuulutamiseni) jne.

Käesolevas töös on püütud anda faktilisest materjalist lähtudes analüüs sotsialistliku revolutsiooni iseärasuste ja kommunistliku partei taktika kohta revolutsiooni läbiviimisel Eestis 1940.a.suvel.

Töös vaadeldakse perioodi 21.juuni revolutsioonilisest pöördest kuni Eesti astumiseni NSV Liidu koosseisu 6.aug.1940.

Töö koosneb ulatuslikumast sissejuhatusest, kahest peatükist ja lõppkokkuvõttest.

Sissejuhatuses antakse lühike ülevaade kodanlik-natsionalistliku diktatuuri perioodi majandusest, sise- ja välispoliitikast, analüüsitakse eesti töötava rahva võitlust kommunistliku partei juhtimisel kodanliku diktatuuri vastu ning näidatakse revolutsioonilise situatsiooni küpsemist Eestis 1940.a. suvel.

I peatükis antakse 21.juuni revolutsioonilise pöörde kirjeldus ja analüüs. Edasi vaadeldakse J. Varese rahvavalitsuse tegevust 21.juunist-21.juulini 1940.a.

II peatükis antakse ülevaade Riigivolikogu ajaloolisest istungjärgust 21.-23. juulini 1940.a. ja võitlusest Riigivolikogu deklaratsioonide elluviimise eest perioodil. 21.juuli - 6.august 1940.a.

Töö kirjutamisel on lähtutud marksismi-leninismi klassikute seisukohtadest sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kohta.

Tõsiseks raskuseks on töö kirjutamisel arhiivimaterjali peaaegu täielik puudumine käsitletava perioodi kohta. Seepärast on tulnud toetuda väga suurel määral ajakirjanduse materjalidele. Ajalehtedest on kasutatud "Rahva Häält", "Kommunisti" ja "Päevalehte". Peale selle on kasutatud 1940.a. "Riigi Teatajat". Teiselt poolt on tulnud toetuda paljudel juhtudel sündmustest osavõtjate isiklikele mälestustele. Eriti väärtuslikku materjali on saadud selles suhtes seltsi-

meestelt O. Seprelt ja H. Habermanilt.

Peale selle on kasutatud ära väheseid olemasolevaid arhiivimaterjale. Mõningat faktilist materjali eriti sissejuhatuse osas on saadud S. Zabrodskaja brošüürist,"Eestimaa Kommunistlik Partei fašistliku diktatuuri kukutamise ja nõukogude võimu taastamise ajajärgul", kuigi sm. Zabrodskaja teoreetiliste seisukohtadega käesoleva töö autor ei ühine. Samuti on kasutatud I. Sildmäe brošüüri "Fašistlik eesti kodanlus imperialistliku agressiooni teenistuses nõukogude vastase sõja ettevalmistamisel". Väärtuslikke seisukohti ja materjali on andnud ka I. Sildmäe artikkel "Revolutsioonilised sündmused Eestis 1940.a. suvel."

S i s s e j u h a t u s

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena võitis ka Eestis nõukogude võim.

Kuid välisimperialistide abiga õnnestus eesti kodanlusel eesti töötava rahva vastupanu murda ja kehtestada ajutiselt kodanlik-natsionalistlik diktatuur. Seejuures muutus eesti kodanlus oma võimuleupitajate - lääne imperialistide - truuks sulaseks. Eestist sai imperialistlike suurriikide poolkoloonia.

Tabavalt iseloomustab selles suhtes eesti kodanlust Joh. Lauristin: "... Eesti kodanlus on alati olnud imperialistide ketikoer. Ta on algusest peale kõige närusemate võtete, kõige orjalikuma sabaliputamisega käinud imperialistide kõõgiuksi kulutamas ja abi otsimas eesti revolutsioonilise proletariaadi ja talurahva vastu ..."[1)]

Iga aastaga suurenes väliskapitali osa kodanliku Eesti majanduselus. 1938.aasta andmete kohaselt kuulus 150 suuremast erafirmast 73 eestlastele ja 77 välismaalastele. Seejuures olid väliskapitalistide ettevõtted tavaliselt tunduvalt suuremad kui eesti kodanluse omad. Nii töötas eesti kapitalistide 73 ettevõttes 8513 töölist, samal ajal aga ainult saksa kapitalistidele

---

1 Kommunist, nr.19, 22.07. 1940.

kuuluvas 27 ettevõttes töötas 10 320 töölist[1]. Välisimperialistid ei tundnud huvi eesti tööstuse arendamise vastu, vaid püüdsid siit ainult võimalikult suurt kasumit välja pigistada. Iga aasta viisid nad Eestist välja kuni 20 miljonit krooni[2].

Raskelt mõjus Eesti tööstusele eraldumine Venemaa turust. Eesti suurtööstus käis allamäge. Kui 1916.a. tööliste arv suurtööstuses oli 50 000[3], siis 1940.a. 1.juuniks oli see langenud 38 600-le[4]. Eriti halb oli olukord metallitööstuses - siin väheneb tööliste arv samal ajavahemikul 26 000-lt[5] 5500-le[6]. Silmas pidades imperialistlike suurriikide huvisid, spetsialiseerus eesti suurtööstus peamiselt poolfabrikaatide tootmisele (põlevkiviõli, tselluloos, fosforiit jne.). Tööstusele vajalikud tootmisvahendid tuli aga suures osas sisse vedada. See asjaolu muidugi suurendas veelgi Eesti majanduslikku ja poliitilist sõltuvust lääne imperialistidest.

Raske koormana lasus eesti töötava rahva kaelas rohkem kui 186 miljoni kroonine välisvõlg. Sellele lisandus veel enam kui 130 miljoni krooni eesti kodanluse sõjavõlga interventsioonisõja päevilt Nõukogude Venemaa vastu[7].

Olles kahekordse (oma "rahvusliku" kodanluse ja välisimperialistide) rõhumise all, langes pidevalt eesti töötajate elatustase. Töölise reaalpalk kodanlikus Eestis jäi tunduvalt maha 1913.a. tasemest. Naistööliste palgad olid suurtööstuses 30-40%

---

1) Sildmäe, I., Fašistlik eesti kodanlus imperialistliku agressiooni teenistuses nõukogude-vastase sõja ettevalmistamisel, lk. 5.

2) Kommunist, nr.36, 8.08. 1940.

3) Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised, 1952.a.,nr.4,lk.37.

4) Kommunist nr.21, 24.07. 1940.

5) Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised, 1952, nr.4, lk.38

6) Kommunist nr.21, 24. 07, 1940.

7) Kommunist nr.36, 8.08. 1940.

väiketööstuses 50% madalamad meestööliste palkadest. Faktiliselt ei peetud kinni ka 8-tunnisest tööpäevast[1]. Süstemaatiliselt rikuti töökaitse eeskirju. Nii registreeriti ainult 1938.a. kestel 15 788 töökaitse eeskirjade rikkumise juhtu. Tööandjad jätsid töölistele palka välja maksmata sama aasta kestel 3171 korral[2].

Krooniline tööpuudus valitses kogu kodanliku diktatuuri perioodil, võttes eriti katastroofilise ulatuse kriisiaastail (1929-1933).

Sugugi paremas olukorras kui töölised, ei olnud ka töötavad talupojad. Kodanlik maareform teostati kulakluse huvides. Seda näitab selgesti maajaotus talude üksikute rühmade vahel: 32,6% talunditest (suurusega kuni 10 ha) kasutasid 8%, 43,9% talunditest (suurusega 10-30 ha) - 39,1% ja 23,5% talunditest (üle 30 ha) 52,9% harimiskõlbulikust maast. Pooled mõisatöölistest jäid maast üldse ilma, ülejäänud aga said paari-kolme hektari suurused"talud", mis muidugi äraelatamist ei võimaldanud[3]. Nii kindlustas kodanlik valitsus kulakuid odava tööjõuga. On huvitav märkida, et kulakud kasutasid eriti rohkesti selliste pisitalude omanikke - kehvikuid odavate päevatöölistena. 1939.a. põllumajandusloenduse andmete järgi oli Eestis aastapalgalisi sulaseid 21 486, suvetöölisi 22 773 ja karjaseid 15 999[4]. Samal ajal aga ulatus päeva- ja tükitööliste poolt tehtud tööpäevade arv ajavahemikul 1.VI 1938 - 1.VI 1939 4 360 508-le[5]. Kui arvestada, et üks päevatööline töötas keskmiselt aastas 50 päeva kulaku juures (kõige kibedamal

---

1) Eesti NSV ajalugu, lk. 349.
2) Kommunist nr.19, 22.07. 1940.
3) Eesti NSV ajalugu, lk. 331.
4) III Põllumajandusloendus, 1939, vihk I, lk. 15.
5) Sealsamas, lk. 31.

põllutööde hooajal), siis ulatub selliste päevatööliste arv ligi 90 000-ni.

Enamik töötavaid talupoegi ägas ränga võlakoorma all. 1940.a. ulatus talurahval lasuv võlakoorem 142,4 miljoni kroonini, kusjuures suhteliselt kõige suurem võlakoorem oli just väikekohapidajatel (1-5 hektarini). Tuhanded talud läksid iga aasta haamri alla. 1938.a. müüdi oksjonil 1434 talu. Müüdud talundeil lasus keskmiselt igal talul 6000 krooni võlga [1].

Nii teravnesid klassivastuolud ka maal. Kasvas töötava talurahva rahulolematus valitseva kodanlik-natsionalistliku diktatuuriga.

Eesti muutumine imperialistlike riikide poolkolooniaks kutsus esile rahvusliku kultuuri mandumise. Olgugi et ametlikult oli kehtestatud kuueaastane koolikohustus, jäi see tegelikult ellu viimata. Kodanliku statistika andmed näitavad, et 52% õpilastest, kes astusid algkooli, ei lõpetanud seda [2]. Ainult üksikud töötava rahva lapsed suutsid omandada keskhariduse. Kõrgem kool oli kättesaadav peamiselt kapitalistide, kulakute ja kõrgemate ametnike lastele. Kodanluse rahvavaenulik poliitika kutsus esile tööpuuduse ka intelligentsi seas. Kodanlikud tegelased püüdsid seda vabandada "teooriaga" "haritlaste üleproduktsioonist." Tegelikult näitas see ainult kodanluse rahvavaenuliku poliitika pankrotti.

Eesti kodanluse sisepoliitika kõige iseloomustavamaks jooneks oli järjest ulatuslikum repressioonide rakendamine töörahva "vaoshoidmiseks". Esialgu teostas kodanlus oma diktatuuri "demokraatia" sildi all. Kuid ülemaailmse majanduskriisi tagajärjel

---

1) Kommunist nr.20, 23.07. 1940.
2) Eesti NSV ajalugu, lk. 367.

(1929.-1933.a.) tõusis järsult tööliste ja töötava talurahva rahulolematus ka Eestis. Selle mahasurumiseks kehtestati Eestis 1934.a. avalik fašistlik diktatuur. See oli tunnuseks "... et kodanlus ei suuda enam valitseda vanade meetoditega - parlamentarismi ja kodanliku demokraatia meetoditega, mispärast ta sisepoliitikas on sunnitud tarvitusele võtma terroristlikud valitsemismeetodid."[1]

1935.a. märtsis keelati kõik poliitilised parteid, 1938.a. konstitutsiooni alusel koondus sisuliselt kogu võim presidendi kätte. Kasutades seda, andis president Päts välja rea seadusi dekreetidena, mis likvideerisid kodanliku demokraatia viimasedki jäänused ka juriidiliselt.

"Trükiseadus" keelas avaldada kirjutisi, milles ei kiidetud heaks fašistlikku diktatuuri. "Koosolekute seadus" keelas igasuguste koosolekute pidamise ilma politseiprefekti kirjaliku loata. "Ühingute ja nende liitude seadus" ning "Töövõtjate kutseühingute ja nende liitude seadus" keelas ühingutes igasuguse tegevuse, mis võiks kuidagi riivata kapitalistide huvisid.

Endiselt kehtis sõjaseisukord. Igasuguse "vastuhakkamise" eest fašistlikule diktatuurile karistati tavaliselt tähtajatu sunnitöö või surmanuhtlusega[2].

Eriti teravalt ilmnes fašistliku diktatuuri perioodil riigiaparaadi kokkukasvamine monopolidega. Suurkapitalistid käsutasid riigi raha nagu oma isiklikku eraomandit. Riik andis tohutuid summasid "laenude" näol kapitalistide ettevõtetele. Nii oli näiteks "Põhjala" põhikapital 250 000 kr., riiklikku laenu oli tal aga 320 000 krooni, "Union" - põhikapital 800 000 kr., riiklik

---

1) Stalin, J.V., Teosed, 13.kd., lk. 285.
2) Eesti NSV ajalugu, lk. 359 jj.

laen - 1 400 000 krooni, kaubanduslik keskühisus "Estonia" - põhikapital 95 000 kr., riiklik laen - 402 000 kr. jne.[1]. Peale selle "laenas" riik helde käega suuri summasid fašistlikele võimumeestele, kes tavaliselt neid "laene" tagasi ei maksnud. Nii kustutati 1935.aastal valitsuse salajase otsusega Laidoneri võlad 207 478 krooni ulatuses[2].

Järjest kasvavatest sisemistest vastuoludest püüdis kapitalistlik maailm väljapääsu otsida sõja abil. Ka eesti kodanluse välispoliitika põhijooneks oli algusest peale olnud osavõtt Nõukogude-vastase sõja organiseerimisest. Kui pärast fašistliku diktatuuri kehtestamist Saksamaa kujunes Nõukogude Liidu vastase rinde keskuseks, hakkas ka eesti kodanlus oma välispoliitikas orienteeruma fašistliku Saksamaa järgi.

Kodanlik Eesti hakkas majanduslikult otseselt abistama fašistlikku agressiooni. Nimelt moodustasid Eesti ekspordi Saksamaale rõhuvas enamuses hitlerlikule sõjatööstusele hädavajalikud tooraained (tselluloos, põlevkivi- ja fosforiidisaadused) ning elanikkonnale vajalikud rasvained. Saksamaalt Eestisse aga veeti mitmesuguseid tühiseid ersatskaupu. Lülitunud saksa sõjamajanduse süsteemi, aitas fašistlik eesti kodanlus seega hitlerlikul Saksamaal luua materiaalset baasi tulevaseks sõjaks Nõukogude Liidu vastu[3].

Ka poliitiliselt hakkas kodanlik Eesti ikka enam lähenema hitlerlikule Saksamaale. 7.juunil 1939.a. kirjutati Berliinis fašistliku Saksamaa ja kodanliku Eesti vahel alla mittekallaletungi lepingule. Erinevalt 1932.a. sõlmitud Eesti - Nõukogude Liidu mittekallaletungi lepingust, ei olnud selles lepingus

---

1) Kommunist nr.21, 24.07. 1940.
2) Eesti NSV ajalugu, lk. 362.
3) Sildmäe, lk. 5 jj.

punkti, mille kohaselt üks lepinguosaline võib üles öelda lepingu, juhul kui teine lepinguosaline tungib kallale mõnele kolmandale riigile, s.t. muutub agressoriks[1]. Sisuliselt tähendas see seda, et Nõukogude Liidu ja fašistliku Saksamaa vahelise sõja puhul Eesti asub Saksamaa poolele. Seda mõtet väljendas kodanlik riigitegelane A. Piip ka otseselt, öeldes, et Saksa - Eesti mittekallaletungi lepingu sõlmimisega diskrimineerime me teist lepingut, Eesti - Nõukogude Liidu lepingut[2]. Samasugused lepingud sõlmis Saksamaa ka teiste Balti riikidega.

Lääne imperialistid (Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa) toetasid igati nende Nõukogude Liidu vastu suunatud lepingute sõlmimist, et luua agressiooni ühisrinnet ~~Nõukogude~~ Nõukogude Liidu vastu.

Samal ajal hakkab eesti fašistlik valitsus ka ise otseselt ette valmistama sõjaks. Tõstetakse tunduvalt sõjaministeeriumi kulutusi. 3.aprillil 1939.a. võtab valitsus vastu riigikaitsemaksu seaduse eelnõu, millest laekuv 3,6 miljoni krooni määratakse täiendavalt riigikaitsefondi. 26 miljoni krooni suurune relvastusprogramm otsustatakse teostada 10 aasta asemel 5 aastaga. Mai algul 1939.a. tehakse sel eesmärgil 7 miljoni krooni suurune siselaen, mis pankade kaudu mõne päeva jooksul realiseeritakse, ja saadud summa läheb otsekohe relvastuse ostmiseks.

1939.a. juunis käib Balti riikide ja Soome sõjaliste ettevalmistustega isiklikult tutvumas hitlerliku armee staabiülem kindral Halder, kes jääb siinse olukorraga väga rahule[3].

---

1) Sildmäe, lk. 9 jj.

2) Sealsamas.

3) Sealsamas, lk. 14 jj.

Kodanlik Eesti oli seega astunud 1939.a. suveks ühisesse Nõukogude Liidu vastu suunatud sõjaleeri koos fašistliku Saksamaaga.

Eesti töötav rahvas võitles kogu aeg kodanliku diktatuuri reaktsioonilise sise- ja Nõukogude-vastase välispoliitika vastu, nõukogude võimu taastamise eest. Selle võitluse innustajaks ja organiseerijaks oli Eestimaa Kommunistlik Partei. Eriti aktiivne oli partei tegevus sõjajärgse revolutsioonilise tõusu ajal (1920-1924). Sel ajajärgul pidas partei kolm kongressi, juhtis edukalt ametiühinguid ja kommunistlikku noorsooühingut, seisis kõigi töölisklassi väljaastumiste eesotsas.

Pärast 1924.a. 1.detsembri relvastatud ülestõusu lüüasaamist, kapitalismi ajutise stabiliseerumise ajajärgul, nõrgenes revolutsiooniline liikumine mõnevõrra. Kodanluse metsik massiline terror andis töölisklassile ja tema organisatsioonidele ränga löögi.

Sellest hoolimata jätkas kommunistlik partei visa võitlust. Põranda all anti välja ajalehte "Kommunist" ja kommunistlikke lendlehti, võideldi töölisklassi äraandjate - sotsiaaldemokraatide väljatõrjumise eest ametiühingutest. Toimusid streigid ja demonstratsioonid.

Majanduskriisi tingimustes (aastail 1929-1933) arendas kommunistlik partei võitlust fašismiohu vastu. Ta taotles töölisklassi ühisrinde loomist, et takistada fašistide võimuletulekut. Kuid sotsiaaldemokraadid ajasid ühisrinde loomise reetlikult nurja ja valmistasid Eestis pinda fašismile[1].

---

1) Zabrodskaja, S., Eestimaa Kommunistlik Partei fašistliku diktatuuri kukutamise ja nõukogude võimu taastamise ajajärgul, lk. 7 jj.

Fašistliku diktatuuri perioodil organiseeris partei masse fašistliku diktatuuri kukutamiseks.

Ajavahemik 1934.-1938.a. oli kõige raskemaks perioodiks Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuses. Suur osa aktiivsemaid kommuniste oli kas mõrvatud või vanglas. Töö fašistliku diktatuuri tingimustes oli äärmiselt raske. Siiski jätkas partei tööd ametiühingutes, andis välja ja levitas, kuigi mitte korrapäraselt, ajalehte "Kommunist" ja lendlehti. Organiseeriti vabatahtlike saatmist Hispaania kodusõtta võitluseks fašistide vastu. Näiteks Tartus tegutsesid sel perioodil kommunist Ilmar Kruusi juhtimisel pörandaalused poliitringid, kus õpiti marksistlikku teooriat[1].

Suurt mõju avaldasid eesti töötava rahva võitlusele sotsialismi ülesehitamise edusammud NSV Liidus. Hoolimata eesti fašistide meeletust laimukampaaniast jõudis tõde sotsialismi võidust Nõukogude Liidus eesti töötajateni. Nad nägid, kuidas seal, kus töötajad ise, ilma kurnajateta, oma elu korraldavad, ei tunta kriise ega tööpuudust. Uue NSV Liidu Konstitutsiooni vastuvõtmine 1936.a., mis avaldas määratu suurt mõju kõigi kapitalistlike maade töötajatesse, mõjus revolutsioneerivalt ka eesti töötavasse rahvasse.

Tunduvalt aktiviseerus partei tegevus 1938.a., kui amnestia alusel vabanes vanglast rida vanu kommuniste (J.Lauristin, P. Keerdo, H. Arbon, O.Sepre, A. Veimer jt.). Fašistlik valitsus, kes tahtis amnesteerida vapse (hitlerliku Saksamaa otseseid agente), vabastas selle sammu maskeerimiseks ka osa kommuniste. Peaalegi lootis kodanlus, et vabastatud kommunistid ei kujune kodanlikule diktatuurile kuigi ohtlikuks, et kommunistlik partei on peaaegu hävitatud. Kuid kodanlus eksis.

---

1) Andmed saadud H. Habermanilt.

Partei hakkas uue hooga tööle. Moodustati orgbüroo, mis sisuliselt täitis partei Keskkomitee funktsioone. Orgbüroo juhtimisel oli suur osa väljapaistval kommunistil Johannes Lauristinil. Süstemaatiliselt hakkasid töötama partei Tallinna, Tartu, Narva ja Pärnu komiteed.

Eriti aktiivselt tegutses Tallinna komitee, kus oli sekretäriks orgbüroo liige Herman Arbon. Tartu parteikomitee, kuhu kuulusid Paul Keerdo, Voldemar Sassi, Ilmar Kruus ja Jaan Tross, tegi ulatuslikku tööd mitte ainult Tartu linnas ja Tartu maakonnas, vaid kogu Lõuna-Eestis. Narva partei linnakomitee eesotsas Adolf Pauki ja Karl Paasiga hakkas organiseerima parteiorganisatsioone Narva vabrikutes. Eriti tugev partei-algorganisatsioon kujunes välja Kreenholmi manufaktuuris. Peale Narva komitee tegutsesid Virumaal veel parteiorganisatsioonid Rakveres, Kundas ja Põlevkivibasseinis. Pärnu komitee tööd juhtisid Boris Kumm, Georg Abels ja A. Murro. Pärnu komitee juhtis ka Sindi parteiorganisatsiooni tööd. Üksikud kommunistid tegutsesid partei orgbüroo ülesandel ka teistes linnades ja asulates[1].

Aktiivsemaks muutus kommunistide töö ametiühingutes. Kuid kasutati ära ka mitmesuguseid teisi legaalse töö vorme. Eriti huvitav on sellepoolest Tartu kommunistide töö. Siin oli kommunistide mõju suur sellistes legaalsetes organisatsioonides nagu Vabamõtlejate Ühing "Humanitas", Tartu Töölisteatri Ühing jt. Neid organisatsioone kasutati oskuslikult poliitilise selgitustöö tegemiseks elanikkonna seas. 1939.a. suvel organiseeriti kommunistide algatusel "Tartu Alkoholismi-vastane Kultuuriühing". See nimetus oli muidugi ainult sildiks. Ühing pakkus kultuurilist

---

1) Andmed saadud S. Zabrodskajalt.

meelelahutust, kuid ühtlasi tehti selle kaudu ulatuslikku poliitilist ja ideoloogilist kasvatustööd [1].

Taolisi legaalseid organisatsioone oli ka mujal. Progressiivsel kultuuriühingul "Idee" olid omad organisatsioonid mitmes linnas [2]. Narvas tegutses oma Kultuuriühing jne.

Nii tegi partei tõsist poliitilist selgitustööd laiades rahvahulkades, valmistades töötavat rahvast ette otsustavaks võitluseks kodanlusega.

Eesti töötava rahva võitlus kommunistliku partei juhtimisel muutus eriti hoogsaks aastatel 1939-1940, saksa fašistide poolt alustatud II maailmasõja tingimustes, kus kõik vastuolud kapitalistlikus maailmas teravnesid äärmuseni.

Tekkis reaalne hädaoht, et Eesti kistakse sõtta. Saksa kindralstaap töötas juba 1938.aastal välja Baltimaade vallutamise plaani. Poola järel pidid järjekorda tulema Baltimaad. Inglise - Ameerika imperialism toetas igati Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule Baltimaade kaudu. Eesti fašistide valitsus oli alati valmis Nõukogude-vastasteks avantüürideks.

Võideldes rahu ja NSV Liidu julgeoleku kindlustamise eest, tegi Nõukogude valitsus teiste abinõude rakendamise kõrval ettepaneku Eestile, Lätile ja Leedule sõlmida vastastikuse abistamise paktid ja võttis seejuures enda peale nende maade piiride puutumatuse kaitse.

Baltimaade kodanlikud valitsused ei võinud (kuigi nad seda tahtsid) tagasi lükata NSV Liidu ettepanekut, sest see oleks tekitanud meelepahatormi rahvahulkades, kes väga hästi mõistsid, et ainult NSV Liit võib nad päästa sõjast ja fašistlikust orjusest. Rahva silme ees oli Poola saatus, keda läänedriikide garan-

---

1) Andmed saadud A.Selgelt ja H. Habermanilt.
2) Zabrodskaja, lk. 16.

tiid ei suutnud päästa hitlerlaste kallaletungist.

28.septembril 1939.a. kirjutati Moskvas alla vastastikuse abistamise paktile NSV Liidu ja Eesti vahel. Koos abistamislepinguga kirjutati Moskvas alla ka kaubanduslikule kokkuleppele, mis nägi ette kaubakäibe suurenemise Nõukogude Liidu ja Eesti vahel 4,5 korda. Eesti sai võimaluse osta mitmesuguseid vajalikke tooraineid ja kaupu ning turustada oma eksportkaupu[1]. Vastastikuse abistamise paktid sõlmiti ka Nõukogude Liidu ja Läti (5.okt.1939.a) ning Leedu (10.okt. 1939) vahel.

Eestimaa Kommunistlik Partei andis Nõukogude Liiduga sõlmitud paktile oma illegaalses häälekandjas "Kommunist" järgmise hinnangu: "Vastastikuse abistamise pakti sõlmimine Eesti ja Nõukogude Liidu vahel on tähtsamaid sündmusi kogu eesti rahva ajaloos. See tähistab kindlustuse loomist Eesti rahvuslikuks iseseisvuseks võimsa sotsialistliku riigi, N. Liidu poolt ja lõputegemist sellele olukorrale, kus Eesti rahval puudus kaitse imperialistlikkude riikide agressiooni vastu."[2]

Laialdased töötava rahva hulgad tervitasid vaimustatult pakti sõlmimist. Samal ajal aga eesti kodanlus ei mõelnudki pakti ausalt täita. Eesti fašistlik valitsus jätkas hitlerliku sõjamasina abistamist, arendades ulatuslikku kaubandust Saksamaale väga soodsatel ja Eestimaale väga ebasoodsatel tingimustel[3]. Samal ajal tehti igasuguseid takistusi Nõukogude Liidu baaside loomiseks Eestis ja kaubanduslike sidemete arendamiseks NSV Liiduga[4].

Nõukogude Liidu vastast poliitikat teostasid Balti riigid ühiselt nn. Balti riikide liidu näol. See oli NSV Liidu vastu sihitud sõjaline liit. Kui varem sellesse liitu kuulusid ainult

---

1) Eesti NSV ajalugu, lk. 376
2) Kommunist nr.1, aprill 1940.
3) Sildmäe, lk. 23
4) Sealsamas, lk.30.

Eesti ja Läti, siis nüüd tõmmati kaasa ka Leedu. Peeti rida nõupidamisi ja konverentse, kus kooskõlastati NSV Liidu vastase võitluse plaane. Tihedas koostöös tegutsesid Balti riikide sõjavägede juhid.

Nõukogude Liidu - Soome sõja ajal organiseeriti avalikult "vabatahtlike" värbamist, raha ja asjade korjamist, abiks soome fašistidele. Samal ajal teostati ulatuslikku Nõukogude-vastast natsionalistlikku propagandat [1].

1939.a.oktoobris Eenpalu valitsuse asemele asunud samasugune fašistlik Uluotsa-Jürimaa valitsus püüdis kõigi vahenditega takistada rahvahulkade revolutsioonilise teadlikkuse kasvu. Rakendati laialdaselt revolutsiooniliste elementide väljasaatmist linnadest, suleti rida progressiivseid kultuuriühinguid (teiste seas ka Tartu Alkoholivastane Kultuuriühing - 1940.a. märtsis), võeti tarvitusele karmid abinõud selleks, et rahvas ei saaks läbi käia nõukogude sõjameestega ega kuuleks tõtt Nõukogude Liidu kohta.

Kuid fašistlik valitsus ei suutnud siiski takistada töötajate teadlikkuse ja kommunistliku partei mõju kasvu. Suurt huvi tundsid rahvahulgad Nõukogudemaa elu vastu. Eestimaa Kommunistlik Partei kasutas meisterlikult ära igasuguseid legaalse töö vorme alates ametiühingutest ja lõpetades kultuurhariduslike töölisorganisatsioonidega masside organiseerimiseks võitluseks fašistliku valitsuse vastu.

Eriti suur tähtsus oli partei mõju tugevnemisel ametiühingutes. Ägeda võitluse tulemusena reformistide ja fašistliku valitsuse agentidega ametiühingutes õnnestus parteil kindlustada oma juhtimine tähtsamates ja suurematest ametiühingutes, nagu metalli-,

---

1) Zabrodskaja, lk. 14 jj.

ehitus- ja tekstiilitööliste ametiühingus Tallinnas, metalli- ja ehitustööliste ametiühingus Tartus, tekstiilitööliste ametiühingus Narvas jt.[1].

Suur tähtsus ametiühingute töö parteilises juhtimises oli nn. kontaktkomisjonil, mis organiseeriti 1939.a. oktoobris. Komisjoni tööd juhtis Johannes Lauristin. Komisjon pidas oma liikmete ja enda ümber koondunud aktiivi kaudu sidet kõigi tähtsamate ametiühingutega suunates nende tööd. Kontaktkomisjon võttis aktiivselt osa 1940.a. jaanuaris toimunud Riigivolikogu järelvalimiste ettevalmistamisest. Neil valimistel kandideeris 74. valimisringkonnas (Jõhvi, Kunda ja Rakvere piirkond) kontaktkomisjoni liige kommunist Voldemar Jaanus. Hoolimata fašistliku valitsuse poolt tehtud takistustest saavutas ta võidu vapside ja "Isamaaliidu" kandidaatide üle ning valiti Riigivolikokku. Riigivolikogus kujunes välja 4-liikmeline pahempoolne rühm, kes tegutses otseselt kommunistliku partei juhtimisel[2].

Partei organiseeris ka tööd noorte hulgas, kasutades selleks kultuurhariduslikke ja spordiorganisatsioone. Oma volinike kaudu maakondades ja üksikute kommunistide kaudu loi partei Keskkomitee sidemeid külakehvikute ja sulastega. Mõningal määral tehti tööd ka sõjaväes selle koosseisu kuuluvate kommunistide kaudu. Terve rea ringide ja ühingute kaudu oli partei loonud tihedad sidemed progressiivse intelligentsiga, eriti Tartus.

Kommunistliku partei selgitustöö tulemusena hakkasid ikka laiemad rahvahulgad mõistma, et ainus võimalus maa päästmiseks sõjast ja saksa röövvallutajate ikkest on fašistliku valitsuse kukutamine, tiheda liidu loomine Nõukogude Liiduga. Võitlus ko-

---

1) Zabrodskaja, lk. 15 jj.
2) Andmed saadud V. Jaanuselt.

danlik-fašistliku valitsuse kukutamise eest sai partei lähimaks ülesandeks.

Partei võitlustaktika väljatöötamiseks kutsuti 1940.a. aprilli esimestel päevadel Tallinnas illegaalselt kokku parteikonverents. Konverentsi kokkutuleku ajaks anti välja partei orgbüroo poolt Eestimaa Kommunistliku Partei häälekandja "Kommunisti" illegaalne number, mida levitati üle kogu maa[1].

"Kommunist" paljastas Uluots-Jürima-Piibu valitsuse äärmiselt reaktsioonilise, rahvavaenuliku iseloomu ja kodanluse demagoogia Eesti iseseisvusest. "... Eesti rahva iseseisvust ei ähvarda töölisklassi ja Nõukogude Liidu poolt mingisugune hädaoht, vaid vastupidi, töölisklass ja N.Liit on kõigi oma tegudega näidanud, et nad on tõelised ja tegelikud Eesti iseseisvuse kaitsjad. Seda ei saa aga öelda eesti kodanluse kohta, kes kogu aeg on püüdnud Eesti iseseisvust imperialistidele maha sahkerdada nõukogudevastase sõja organiseerimise huvides.

Kui kodanlus ja tema sabarakud räägivad "omariikluse" kaitsmisest, siis ei mõtle nad selle all ühtegi Eesti iseseisvuse ja rahva vabaduste kaitsmist, vaid ainult oma suurkodanluse tagurliku diktatuuri kaitsmist..."[2]

Ajaleht kutsus töölisi üles võitlusele töölisklassi võitlusühtsuse eest, sotsiaaldemokratismi ja tema hukatusliku klassikoostöö-poliitika vastu. Ajaleht rõhutas, et partei lähimaks ~~võitlus~~ülesandeks on võitlus tõelise demokraatia ja rahvavalitsuse eest. "Meil ei ole vaja sarnast demokraatiat, kus kodanlus, hoides oma käes kõik majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised võimu-

---

1) Zabrodskaja, lk. 16.

2) Kommunist nr.1, aprill 1940.

vahendid, teostab oma diktatuuri töörahva üle. Meie sihiks on sarnane demokraatia, kus suurkodanluse majanduslik ja poliitiline võim on murtud ja kus kogu tootav rahvas, töölised, töötavad talupojad, käsitöölised, omast tööst elavad haritlased võivad vabalt otsustada, kuidas oma elu korraldada."[1] See on sisuliselt otsene üleskutse revolutsioonile. Ühtlasi näidatakse, et muutunud rahvusvahelises olukorras on olemas kõik võimalused kodanlik-fašistliku diktatuuri kukutamiseks. „Päts-Laidoner-Uluotsa diktatuurile ei tule enam appi ei inglise tankid, saksa täägid ega soome pussid, nagu 20 aastat tagasi. Selle asjaolu tõttu on meie kodanluse enesetunne äärmiselt langenud. Sisepoliitiliselt ajab imperialistliku sõjaga kaasaskäiv majanduslik kitsikus klassivastuolud ennekuulmatult teravaks ja külvab järjest suuremat rahulolematust rahvahulkadesse rahanõõrijate ja spekulantide valitsuse vastu.

Meie partei ülesandeks on oma selgitustööga süvendada seda rahulolematust ja anda talle organiseeritud poliitiline vorm. Selleks peame organiseerima töötava rahva võitlusse oma lähemate majanduslike ja poliitiliste nõudmiste ümber, mis nad paratamatult viib võitlusse Päts-Laidoner-Uluotsa diktatuuri vastu."[2] (Minu sõrendus. - O. K.). Nagu näeme, oli Eestimaa Kommunistlikul Parteil täiesti selge revolutsioonilise situatsiooni küpsemine Eestis, samuti suutis partei määrata kindlaks õige taktika rahvahulkade kaasatõmbamiseks võitlusse kodanliku diktatuuri vastu.

EKP aprillikonverentsil arutatigi nende, partei orgbüroo poolt ajalehes "Kommunist" püstitatud ülesannete konkreetseid lahendamisteid. Ettekandega esines konverentsil J.Lauristin. Konverents otsustas pöörata kõige tõsisemat tähelepanu pörandaaluste

---

1) Kommunist nr.1, aprill 1940.
2) Sealsamas.

parteiorganisatsioonide loomisele tehastes, vabrikutes ja maal ning tõhustada tööd legaalsetes organisatsioonides, eriti ametiühingutes. Konverents püstitaks Eestimaa Kommunistliku Partei ette ülesande koondada kogu eesti töötava rahva jõud võitlusele kodanlik-fašistliku diktatuuri kukutamiseks [1].

Lähtudes aprillikonverentsi otsustest arendas partei laialaulatuslikku selgitustööd rahvahulkade mobiliseerimiseks aktiivsele väljaastumisele ja viis läbi vajalikud ettevalmistused töölisklassi otsustavaks võitluseks kodanluse vastu.

1940.a. suveks kujunes Eestis välja revolutsiooniline situatsioon.

V.I.Lenin iseloomustas revolutsioonilist situatsiooni järgmise kolme peatunnusega:

" 1) Asjaolu, et valitsevad klassid ei suuda muutmatul kujul säilitada oma võimu; üks või teine "ülemkihtide" kriis, valitseva klassi poliitika kriis, mis tekitab prao, kuhu murrab sisse rõhutud klasside rahulolematus ja viha. Revolutsiooni saabumiseks harilikult ei piisa sellest, et "alamkihid ei taha", vaid on nõutav veel, et "ülemkihid ei saa" elada endist viisi. 2) Harilikust suurem rõhutud klasside häda ja viletsuse teravnemine. 3) Tunduv aktiivsuse tõus, mille mainitud põhjused esile kutsuvad rahvahulkades..." [2]

Kõik need tunnused olid olemas ka Eestis. Eesti kodanlus, olles isoleeritud oma peremeestest - läänе imperialistidest, oli sattunud raskesse olukorda. Ta ei saanud enam jätkata oma vana avalikku Nõukogude-vastast poliitikat, kuid Nõukogude Liiduga tõelise koostöötamise teele ta samuti astuda ei tahtnud, vaid

---

1) Zabrodskaja, lk. 17.
2) Lenin, V.I., Teosed, 21.kd., lk. 187.

püüdis salaja jätkata Nõukogude Liidu vastu sõjasepitsemist. Fašistlik valitsus manööverdas ja keerutas, kuid sattus seejuures ikka suurematesse raskustesse.

Töölisklassi ja talurahva elutingimused olid muutunud II maailmasõja algusest peale veelgi halvemateks. Isegi kodanliku statistika andmetel tõusis elukallidus 1939.a. juunist kuni 1940.a. juunini 20% võrra. Töötavate talupoegade laostumine kiirenes. 1939.aastal müüdi oksjonil 3000 majandit. Rahvahulkades tekitas ikka suuremat pahameelt fašistliku valitsuse provokatsiooniline poliitika, mis ähvardas Eestit kiskuda sõjakeerisesse [1].

Rahvahulkade, eriti töölisklassi poliitiline aktiivsus tõusis kiiresti. Eestimaa Kommunistlik Partei kindlustas rahvahulkade ettevalmistuse otsustavaks revolutsiooniliseks väljaastumiseks.

Viimaseks tõukeks revolutsiooni puhkemisele olid Nõukogude valitsuse poolt Baltimaade valitsustele saadetud noodid, milles paljastati vastastikuse abistamise pakti jämedat rikkumist nende maade fašistlike valitsuste poolt. 14.juunil 1940.a. esitati noot Leedu valitsusele. 16.juunil - Eesti ja Läti valitsustele.

Oma noodis Nõukogude valitsus nõudis:

1) Et viivitamatult moodustataks Eestis niisugune valitsus, kes on võimeline ja tahteline kindlustama Nõukogude Liidu ja Eesti vastastikuse abistamise pakti ausat rakendamist.

2) Et kohe kindlustataks vaba läbipääs Nõukogude Liidu vägedele, kes asuvad külialdasel arvul Eesti tähtsaimaisse keskustesse, et kindlustada Nõukogude Liidu ja Eesti vastastikuse abistamise pakti realiseerimise võimalust ja takistada võimalikke provokatsioonilisi akte Nõukogude Liidu garnisonide vastu Eestis. [2]

---

1) Zabrodskaja, lk. 18.
2) Päevaleht nr.161, 18.06. 1940.

Eesti fašistlik valitsus nõustus Nõukogude Liidu tingimustega. Miks? Esiteks sellepärast, et fašistlik Saksamaa, kelle abile eesti fašistid viimasel ajal eriti olid lootnud, keeldus sel ajal vahele segamast Baltimaade asjadesse[1] - ta oli siis seotud sõjaga läänes. Teiselt poolt aga teadis fašistlik valitsus väga hästi, et tema Nõukogude Liidu vastasel sõjapoliitikal puudub laiade töötavate masside toetus.

Eesti kodanlus lootis oma nahka päästa uute manöövritega. Uluotsa valitsuse asemel plaanitseti uue kodanlik-fašistliku valitsuse moodustamist. Rahvahulkade "rahustamiseks" andis aga Sõjavägede Ülemjuhataja 18.juunil välja määruse, millega keelati "... igasugused avalikud ja kinnised koosolekud, rahvakogumised, kokkutulemised ja rongikäigud ning meeleavaldused kui ka igasuguste otsuste ja resolutsioonide arutamine ja vastuvõtmine koosviibimistel..."[2]

Samuti nõuti kõigilt eraisikuilt relvade äraandmist ja keelati liikumine öösel kella 23 kuni kella 5-ni[3].

Kuid see ei suutnud enam pidurdada revolutsiooni algust. Eesti töötav rahvas, kellele oli nüüd täiesti selged fašistliku valitsuse sõjaprovokatsioonid, astus otsustavalt välja.

---

1) Sildmäe, lk. 35 jj.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.51, art. 479.
3) Päevaleht nr.162, 19.06. 1940.

I

21.juuni 1940.aasta revolutsiooniline pööre ja J. Varese rahvavalitsuse tegevus (21.juuni-21.juuli 1940.a.)

21.juuni revolutsiooniline pööre ja rahvavalitsuse moodustamine

Saanud teada Nõukogude valitsuse 16.juuni noodist Eesti kodanlikule valitsusele organiseeris eesti töölisklass üle kogu maa vabrikutes, tehastes ja töökodades tööliste koosolekuid, kus võeti üksmeelselt vastu kommunistliku partei juhtimisel välja töötatud resolutsioonid. Resolutsioonid sisaldasid järgmisi põhilisi nõudmisi:

1) Kujundada niisugune valitsus, kes oleks täielikult NSV Liidu sõbralik ja täidaks ausalt sõlmitud abistamispakti.

2) Välja juurida riigiaparaadist Nõukogude Liidu vaenulikud elemendid. Laiali saata "Kaitseliit".

3) Kindlustada täielik sõna, mõtte-, trüki-, koosolekute- ja ühinemisvabadus töötavale rahvale. Lubada töölistele oma poliitilise partei asutamist ja töölisajakirjanduse väljaandmist.

4) Lõpetada töölisliikumise tagakiusamine, amnesteerida poliitvangid, avada uuesti suletud töölisorganisatsioonid ja likvideerida politseiasutuste poolt ellukutsutud "töölisorganisatsioonid".

5) Valitsusasutustel otsustavalt võidelda liigkasuvõtjate ja spekulantide vastu [1].

Niisugused resolutsioonid võeti vastu 17.juunil - Aktsiaselts Vennad Toferi riidevabriku töölisnõukogu poolt, 18.juunil - Põhja Paberi ja Puupapi Vabriku töölisnõukogu koosolekul ja Tallinna trammiteenijate koosolekul, 19.juunil - Aktsiaselts "Eesti Siid" käitise töölisnõukogu koosolekul, 20.juunil - Aktsiaselts Fr. Krulli käitise töölisnõukogus, Kreenholmis, Narva Kalevi ja Linavabrikus ja paljudes teistes ettevõtetes ning kultuurharidus- ja spordiorganisatsioonides [2].

Fašistlik valitsus tegi katset pidurdada revolutsioonilise tõusu lainet — arreteeriti mõned koosolekute organiseerijad "Sõjavägede Ülemjuhataja 18.juuni 1940.a. määruse rikkumise eest" [3]. Kuid see ei suutnud enam eesti proletariaadi võitlust peatada.

17.juunil saabusid Eestisse vastavalt Nõukogude valitsuse 16.juuni noodi alusel saavutatud kokkuleppele täiendavad Punaarmee väeosad. Eesti töötav rahvas tervitas vaimustusega Punaarmee võitlejaid. Punaarmee viibimine maal kaitses Eesti territooriumi fašistliku Saksamaa poolt ähvardava kallaletungi eest ja andis eesti töörahvale usku oma jõusse.

19.juunil saabus Tallinna Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee Poliitbüroo ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi liige A.A. Ždanov, et teostada kontrolli selle üle, kuidas

---

1) ENSV Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv F-989, N-1, A-1799, lk. 79-80.
2) Sealsamas, lk. 78-124.
3) Sealsamas, F-852, N-1, A-2239, ja 2240

viiakse ellu Nõukogude valitsuse noodis esitatud nõudmisi, mida Eesti oli vastu võtnud. A.A. Ždanovi kaudu aitas Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ühtlasi Eestimaa Kommunistlikul Parteil kindlustada revolutsiooniliste väljaastumiste õiget juhtimist[1].

Eestimaa Kommunistliku Partei Orgbüroo otsustas läbi viia Tallinna tööliste aktiivi koosoleku 20.juunil. Selle ettevalmistamiseks kutsuti 12 juunil töölismajas kokku partei orgbüroo ja revolutsiooniliste ametiühingu tegelaste nõupidamine[2].

Sellel nõupidamisel arutati läbi koosoleku ettevalmistamise ja läbiviimise plaan. Saadeti kutsed kõigi ettevõtete töölisvanematele ja ametiühingu aktivistidele. Kutsete tekst oli järgmine:

Seltsimees.

Palume Teid ilmuda neljapäeval 20.juunil s.a. kell 8 õhtul Pärnu mnt. 41 Töölisvõimla saali.

Teie kui töölistegelase ilmumine väga tarvilik, kuna päevakorras on Eesti ja Nõukogude Liidu abistamispakti küsimused.

Austavalt

organiseeritud ametiühinglased[3].

Peale selle kleebiti koosoleku kuulutused üle kogu linna majade seintele Laidoneri käskkirja kõrvale (viimane teatavasti keelas igasugused koosolekute korraldamised). See näitas, et proletariaat, veendununa oma jõus, ei arvestanud enam fašistliku kliki määruste ja korraldustega.

20.juuni õhtul kogunes koosolekule Töölisvõimlasse umbes 1000 töölist-aktivisti. Meeleolu oli koosolekul revolutsiooniline.

---

1) Zabrodskaja, lk. 21.
2) Andmed saadud O. Seprelt.
3) ENSV Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv, F-852,N-1,A-2238,l -4

Vaimustusega tervitati könelejaid, kes nõudsid fašistliku valitsuse kõrvaldamist ja tõelise demokraatliku valitsuse loomist, kes täidaks ausalt Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti. Koosolekul esinesid könedega Riigivolikogu pahempoolse rühma esindajad Neeme Ruus ja Voldemar Jaanus, partei orgbüroo liige Oskar Sepre jt.[1]. Koosolek võttis vastu üksmeelselt tööliste nõudmisi sisaldava resolutsiooni. See resolutsioon langes põhiliselt kokku juba eelnevatel tööliskoosolekutel vastuvõetud nõudmistega. Uue punktina oli sees järgmine nõudmine: "Nõuame tööliste vallandamise lõpetamist ja töötutele töö muretsemist, tööpalkade tõstmist vastavalt elukallidusele"[2]. See näitab, et partei mõistis õigesti majanduslike nõudmiste tähtsust töölisklassi mobiliseerimisel võitlusse kodanliku diktatuuri kukutamise eest.

Peale resolutsiooni võeti koosolekul vastu veel tervitus Punaarmeele. Tervituses on öeldud: "Tallinna tööliste koosolek Töölisvõimlas 20.juunil 1940.a. läkitab Punaarmeele ja tema juhtidele oma vennalik-südamlikema tervituse. Koosolek kinnitab, et Eesti rahva rõhuv enamus hindab kõrgelt Eesti ja Nõukogude Liidu vahelist abistamispakti, millega Nõukogude Liit on võtnud endale kohustuse säilitada ja kindlustada Baltimail rahu. Koosolek mõistab hukka vastutustundetu reaktsioonilisema kodanluse osa mahhinatsioonid Balti sõjalise liidu sõlmimise näol, mis oli sihitud Nõukogude Liidu vastu ja ähvardas meie ja teised Balti rahvad tõugata laostavasse imperialistlikku sõtta ..."[3]

Kodanlik klikk ja tema käsilased olid töölisklassi võimsa-

---

1) Andmed saadud O. Seprelt.
2) Päevaleht nr.165, 22.06. 1940.
3) Rahva Hääl, nr.1, 22.06. 1940.

test väljaastumistest pea kaotanud.Seda näitavad ilmekalt järgmised faktid. Pärast 19.juuni nõupidamist jäi töölismajja veel grupp nõupidamisest osavõtjaid eesotsas O.Seprega tegema ettevalmistusi järgmise päeva koosolekuks. Järsku tulid sisse kaitsepolitseinikud ja arreteerisid kohalviibijad. Pärast ülekuulamist vabastati osa, kuid sm. Sepre ja üks teine koosolekust osavõtja jäeti vahi alla. Järgmisel päeval esitas paar Riigivolikogu pahempoolse rühma saadikut terava protesti siseministrile ning hirmunud siseminister vabastaski arreteeritud, olgugi et tal olid olemas tõendid selle kohta, et vahialused "rikkusid Sõjavägede Ülemjuhataja määrust". Teine fakt. 20.juuni koosolekule Töölisvõimlasse oli tulnud ka suur grupp nuhke. Koosoleku korraldamist nad otseselt takistada ei julgenud, kuid tulid siiski kuulama, mis seal tehakse. Koosolekul aga hakkas rahvas varsti nõudma: nuhid välja! Ja kohkunud nuhid kadusidki koosolekult.[1]

20.juuni koosolek Töölisvõimlas näitas ilmekalt, et töölisklass on valmis otsustavateks revolutsioonilisteks väljaastumisteks. Sellepärast otsustaski partei orgbüroo pärast koosolekut korraldada järgmisel päeval üle vabariigi töötava rahva meeleavaldused, et saavutada rahvavalitsuse moodustamist ja töölisklassi nõudmiste elluviimist.

Revolutsioonilise väljaastumise üldjuhtimiseks moodustati 5-liikmeline parteikeskus eesotsas Johannes Lauristiniga. Tallinnas kui kõige tähtsamas punktis organiseeris liikumist Tallinna kolmik (Lauristin, Arbon, Sepre), Tartu, Narva, põlevkivibasseini, Pärnu, Rakveresse, Valka ja teistesse kohtadesse suunati volinikud[2]

---

1) Andmed saadud O.Seprelt.

2) Zabrodskaja, lk. 23.

Tänu sellele, et partei oli suutnud luua endale kohtadel tugeva aktiivi, suudeti ettevalmistustööd hoolimata lühikesest ajast eeskujulikult läbi viia. Orgbüroo liige O. Sepre jutustas meeleavalduse ettevalmistusest Tallinnas järgmiselt: "Tuli inimesi organiseerida, kes seda kõike korraldaks, sest peale büroo liikmete esialgu kohal kedagi polnud. Keda me oma inimestest kätte saime, saatsime kohe teistele järele ja neid jälle järgmistele jne. Meil oli selles suhtes suur aktiiv. Moodustasime umbes 10 gruppi, igal grupil oma juhataja ja kindel ülesanne. Oli vaja ettevalmistuse ajal läbi viia loosungite ja laululehtede valmistamine, ette valmistada korrapidajad (selleks kasutasime töölissportlaste rühmi), muretseda transpordi eest jne. Töölistele demonstratsioonist teatamist organiseeriti ametiühingu aktiivi ja töölisvanemate kaudu. Peale selle saadeti mõnele poole veel hommikul kohale agitaatoreid (töölisvanemad ei olnud kõik usaldatavad). Kogu öö käis elav tegevus."[1]

21. juuni hommikul Tallinna töölised kogunesid oma ettevõtetesse, kuid ei asunud tööle. Arutati elavalt olukorda, mõnel pool peeti miitinguid.

Kella 9 ajal tõid Tallinna suurimad vabrikud peaaegu üheaegselt kuuldavale ühise vilekontserdi. See tähistas demonstratsiooni algust. Korrastatud ridadena marssisid suuremate vabrikute töölised vanade võitluslippude all vabrikuväravatest välja. Suunduti Pärnu maanteele Töölisvõimla ette, kus rivistuti rongkäiguks. Töölised tulid välja loosungite all: "Maha praegune sõjaprovokaatorite valitsus!", "Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab Nõukogude Liiduga sõlmitud pakti!", "Nõuame vaba-

---

1) Saadud O. Seprelt.

dust, tööd ja leiba!", "Kõigile töölistele sotsiaalkindlustust!" "Vabastatagu poliitilised vangid!" jne.[1] .

Töölisvõimla juurest suundusid meeleavaldajad Võidu väljakule, kus toimus suur miiting. Miitingule oli kogunenud suur osa Tallinna töötavast elanikkonnast, eesotsas töölisklassiga. Miitingust osavõtjad nõudsid fašistliku Uluotsa-Jürimaa valitsuse viivitamatut kõrvaldamist ja tõelise rahvavalitsuse loomist. Vaimustusega kõneldi miitingul Nõukogude Liidu saavutustest sotsialismi ülesehitamisel ja tervitati Nõukogude Liidu valitsuse juhte ning kuulsusrikast Punaarmeed. Kuid ühtlasi rõhutasid miitingul kõnelejad, "et Eesti töörahvas peab ise oma õiguste ja oma vabaduse eest valvel ja väljas olema. Eesti töörahvas peab ise ennast organiseerima kõigi abinõudega oma rõhujate vastu. Eesti töörahvas peab ise oma kodanlusega hakkama saama ..."[2]

Üksmeelselt kiitis miitingule kogunenud 30 000-40 000 rahvahulk heaks resolutsioonid, mis eelmisel õhtul koosolekul Töölisvõimlas töölisaktiivi poolt olid vastu võetud. Edasi läks rongkäik Toompeale, kus korrati oma nõudmisi Toompea lossi ees Uluotsa valitsusele.

Toompealt liikusid demonstrandid Pika tänava kaudu Kadriorgu. Nõukogude saatkonna hoonest möödudes tervitati tormiliselt saatkonnahoone rõdule ilmunud A.A. Ždanovit ja teisi nõukogude töötajaid.

Kadriorus läks rongkäik presidendi lossi ette, kus esitati omad nõudmised presidendile. Päts püüdis manööverdada ja otsesest vastusest kõrvale hoida. Kui aga talt nõuti poliitvangide viivi-

---

1) Rahva Hääl, nr.1, 22.06. 1940.
2) Sealsamas.

tamatut vabastamist, siis keeldus ta seda tegemast. See tekitas rahva seas meelepahatormi. Otsustati poliitvangid ise vabastada. Ülestõusnud rahvas siirdus~~e~~ keskvangla juurde ja nõudis vangla administratsioonilt kõigi poliitiliste vangide vabastamist. Hirmunud vangla juhtkond vabastaski pärast mõningat põiklemist poliitvangid. Rahvas võttis vaimustatult vastu vabastatud töölisklassi huvide eest võitlejad.

Vangla juurest läks demonstratsioon uuesti Toompeale, kus vana valitsus oli juba lahkunud. Toompea vahtkond loovutas oma relvad ja lossis hakkasid korda pidama relvastatud tööliste - Rahva Omakaitse salgad. Samal ajal oli osa töölisi hankinud endale relvad sõjaväe arsenalist. Samuti võeti relvad ära politseilt[1]. Relvastatud töölised olid valmis kodanluse vastupanu puhul astuma otsustavasse võitlusse.

Kuid oma välisimperialistidest peremeeste toetusest ilma jäänud eesti kodanlus oli täiesti pea kaotanud ega suutnud kuskil vastupanu organiseerida.

21.juunil võeti tööliste poolt üle ka fašistlik ajaleht "Uus Eesti" ning järgmise päeva hommikul ilmus juba Eesti töötava rahva oma häälekandja "Rahva Hääle" esimene number.

21.juuni revolutsiooniline väljaastumine haaras kogu maa. Suurejoonelised demonstratsioonid ja miitingud toimusid Tartus, Narvas, Pärnus, Viljandis, Valgas, Rakveres ja teistes linnades ning asulates. Kõikjal nõudis eesti töötav rahvas fašistliku kliki kukutamist ja tõelise rahvavalitsuse loomist.

21.juuni õhtul kuulutati välja uue, rahvavalitsuse moodustamine eesotsas progressiivse kirjaniku ja ühiskonnategelase

---

1) Rahva Hääl, nr.1, 22.06. 1940.

Joh. Vares-Barbarusega [1] .

22.juuni hommikul avaldas uus valitsus oma deklaratsiooni. Millised tähtsamad ülesanded püstitas rahvavalitsus oma deklaratsioonis?

"Välispoliitika alal ... kindlustab valitsus erijärjekorras Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti ausat ja tõelist täitmist ja temaga tiheda liidu alusel tõelikult siiraste ja sõbralike suhete edasiarendamist ...

Sisepoliitikas pühendab valitsus kogu oma jõu rahva õiguste täielikule maksmapanekule, tema ainelise heaolu tõstmisele ning rahvusliku kultuuri ja kodumaa hüvangu arendamisele. Selle sihiga kindlustab valitsus rahva demokraatlike õiguste teostamise. Ta hoolitseb poliitiliste vangide, rahva vabaduse eest võitlejate amnestia viivitamatu läbiviimise eest.

Valitsus võtab päevakorda rahva tõelist tahet mitte esindava Riigivolikogu ja Riiginõukogu laialisaatmise ja uute valimiste läbiviimise küsimuse, et nõnda teostada rahva tõelist esindust, ta saadab laiali ja keelab rahvavaenulised organisatsioonid, algatab kohalike omavalitsuste reformi, et kindlustada neis rahva tõelist osavõttu.

Uus valitsus seab endale ülesandeks puhastada riiklikku aparaati kuritahtlikest, laostuvaist ollustest ... asendades mandunud, laostunud ja bürokraatlikud elemendid rahva mitmesugustest kihtidest tulevate värskete jõududega ...

Valitsus püüab kindlustada Eestis elavate vähemusrahvaste õigusi ...

---

1) Zabrodskaja, lk. 24 jj.

Valitsus astub tarvilikke samme seaduste läbiviimiseks, mis taotlevad töölisklassi ja haritlaste töötingimuste ja olude parandamist, samuti seadusi, mis on sihitud põllumeeste majanduse ja kultuuri edendamisele ja tõstmisele..."[1]

Nagu näeme vastas J. Varese rahvavalitsuse deklaratsioon täiel määral tööliskoosolekuil püstitatud nõudmistele. Selle deklaratsiooni alusel võitles rahvavalitsus järjekindlalt töölisklassi ja kogu eesti töötava rahva huvide eest.

21.juuni revolutsioonilise pöörde ja seoses sellega J.Varese rahvavalitsuse iseloomu kohta on avaldatud mitmesuguseid erinevaid seisukohti ja lahkhelid selles küsimuses on kestnud kuni viimase ajani.

21.juuni sündmuste suhtes on olnud põhiliselt kolm eri arvamust:

1) Kodanlikud natsionalistid on püüdnud seletada fašistliku diktatuuri kukutamist 21.juunil ainult Nõukogude Armee kohalviimisega, väites, et mingisugust revolutsioonilist väljaastumist Eestis ei olevat toimunudki.

2) Mõned nõukogude ajaloolased (S. Zabrodskaja) on avaldanud arvamust, et 21.juunil 1940.a. toimus Eestis rahvademokraatlik revolutsioon, mille tulemusena moodustatud J.Varese valitsus olevat oma iseloomult taoline pärast II maailmasõda tekkinud rahvademokraatiamaade valitsustega rahvademokraatliku revolutsiooni I etapil.[2] Sellele seisukohale on lähedane ka sm. V.Masmäe arvamus, kes iseloomustab J.Varese valitsust kui ainult fašismi ja reaktsiooni vastu võitlemise valitsust ning väidab, et sotsialistliku revolutsiooni küsimus tõusis reaalselt päevakorda alles

---

1) Rahva Hääl, nr.2, 22.06.1940.

2) S.Zabrodskaja, lk. 25 jj.

pärast töörahva võitu Riigivolikogu valimistel (s.o. alles 1940.a. juulikuu II poolel)[1].

3) Osa ajaloolasi vaatleb aga 21.juuni sündmusi kui sotsialistliku revolutsiooni algust Eestis. Seda seisukohta kaitses rida seltsimehi ka 20.novembril 1954.a. toimunud Partei Ajaloo Instituudi Õpetatud Nõukogu koosolekul, kus arutati Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo vastavat peatükki.

Peale selle on sageli püütud 1940.a. suvesündmuste käsitlemisel nende sündmuste analüüsimisest, neile selge iseloomustuse andmisest kõrvale hiilida ja on piirdutud ainult sündmuste kirjeldamisega (nagu see kahjuks on juhtunud ka "Eesti NSV ajaloos").

Mis puutub kodanlike natsionalistide "seisukohta", siis on see nõukogude ajaloolaste poolt juba ammu kolikambrisse heidetud. Nagu näitas eelpooltoodud sündmuste kirjeldus, oli põhiliseks jõuks 21.juuni revolutsioonilise pöörde teostamisel eesti töötav rahvas eesotsas töölisklassiga Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel. "Nõukogude Armee osad ei seganud end Eesti siseasjadesse. Kuid nende kohalolek ise hoidis ära relvade haaramise fašistide poolt tööliste väljaastumise mahasurumiseks, tiivustas ja julgustas eesti töörahvast võitlusele rahu ja vabaduse eest"[2].

Mis on aga põhjustanud lahkarvamisi nõukogude ajaloolaste keskel 21.juuni sündmuste ja J. Varese valitsuse iseloomustamisel?

Siin võib nimetada kaht peamist asjaolu:

1) Eesti töölisklass ja kommunistlik partei ei püstitanud 21.juunil ja 21.juunile eelnenud päevadel otseselt sotsialistliku revolutsiooni loosungit, vaid nõudsid esialgu ainult fašistliku

---

1) Eesti NSV ajaloo periodiseerimisest, lk. 77 jj.

2) ENSV ajalugu, lk. 384.

valitsuse kukutamist, demokraatlikke vabadusi töötavale rahvale, riigiaparaadi demokratiseerimist, töötava rahva elutingimuste parandamist jne. (seega väline sarnasus rahvademokraatliku revolutsiooni I etapi nõudmistega).

2) J.Varese rahvavalitsuse koosseisu ei läinud kommunistliku partei liikmed, kuigi mõned selle valitsuse liikmetest seisid parteile väga lähedal (J. Vares, N.Ruus) ja varsti peale 21.juuni pööret astusid kommunistliku partei ridadesse. Seevastu aga kuulus valitsuse koosseisu rida väikekodanlikke tegelasi, kes hiljem paljastati rahvavaenlastena.

Millest sellised asjaolud olid tingitud?

Eestimaa Kommunistlik Partei oli juunipöörde eel väga väikse-arvuline (umbes 150 liiget [1]). Olgugi et partei autoriteet oli küllaltki suur, eriti proletariaadi seas, ei olnud laialdased rahvamassid, eriti aga just töötava talurahva hulgad, veel vajalikul määral ette valmistatud sotsialistliku revolutsiooni ja nõukogude võimu loosungi jaoks. Me ei tohi unustada, et eesti kodanlus oli kahekümne aasta jooksul kõikvõimalike vahenditega püüdnud laimata nõukogude korda ja sotsialistlikku ühiskonnasüsteemi ja et sel oli olnud ka oma mõju eriti eesti küllaltki arvukais väikekodanlikes ringkondades.

Samal ajal olid aga laiad rahvamassid valmis kukutama Päts-Laidoner-Uluotsa fašistliku valitsuse, kes oma purureaktsioonilise rahvavaenuliku sisepoliitikaga ja sõjaprovokatsioonide sepitsemisega oli end lõplikult kompromiteerinud. Pealegi olid olemas väga soodsad välistingimused eesti fašistliku kodanluse võimu kukutamiseks - Nõukogude Armee väeosade kohalolek takistas välis-

---

1) vt. Eesti Bolševik, nr.3, 1951.a., lk. 46.

imperialiste eesti kodanlust abistamast.

Lähtudes nendest tingimustest tegutses Eestimaa Kommunistlik Partei sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisel järgmise taktikalise plaani alusel.

1) Kukutada kõigepealt fašistliku kodanluse keskorgan - valitsus, asendada see proletariaadi valitsusega, kes igati soodustas sotsialistliku revolutsiooni edasiarendamist.

2) Dezorienteerida kodanlus ja sellega nõrgendada tema vastupanu. Neutraliseerida väikekodanlus. Sellepärast ei püstitatud kohe nõukogude võimu loosungit. See oli üheks põhjuseks, miks kommunistliku partei liikmed ei läinud algul valitsuse koosseisu. Sellepärast ei legaliseeritud ametlikult kohe peale juunipööret ka kommunistlikku parteid jne.

3) Kasutades seda, et võim keskuses on proletariaadi käes (rahvavalitsus!) organiseerida proletariaadi ridu otsustavaks pealetungiks kapitalistliku süsteemi alustele, kindlustada proletariaadi ja kehvalurahva liitu, valmistada ette kõik tingimused nõukogude võimu väljakuulutamiseks ja kodanluse kui klassi eksproprieerimiseks.

Kommunistliku partei taktika ja J.Varese rahvavalitsuse ülesannete kohta tol perioodil annab hea iseloomustuse A. Veimeri avakõne rahvakoosolekul Koplis 24.juunil 1940.a. Oma kõne algul rõhutas sm. Veimer, et kommunistlik partei on töötava rahva ainuke õige juht: "Töörahval üle maailma ja nii ka Eestis on ainult üks juht, ja see on komintern."[1] Seejärel iseloomustas ta J.Varese rahvavalitsust ja tema ees seisvaid ülesandeid: "Endine valitsus oli töölisklassi kurnajate oma. Ja ühes selle tõe tunnetamisega

---

1) Rahva Hääl, nr.3, 25.06. 1940.

peame tunnistama, et praegune Valitsus on töörahva huvide kaitsja, kuigi ta pole veel nõukogude valitsus. Töörahva uue valitsuse ülesanne on eelkõige teha eeltöid, et meie kord jõuaksime tõelise sotsialismini (minu sõrendus. - O. K.). Need mõningad isikud, kes vahest kipuvad kisa tegema praeguse Valitsuse vastu, kes kohe nõuavad nõukogude valitsust, need teevad asjade arengule ja meie tulevikule üksnes halba (juunipöörde ajal ja selle järel oli grupp seltsimehi, kes ei mõistnud algul partei taktikat ja nõudsid nõukogude võimu kohest väljakuulutamist, neil seltsimeestel oli esialgu teatud mõju just Kopli tööliste keskel, - O.K.). Sest meie pole veel teinud kõiki eeltöid sotsialismini jõudmiseks (minu sõrendus. - O.K.). Märgime kas või sedagi tõsiasja, et tänane miiting on alles esimene Koplis, kus meie vabalt oma päevamuresid saame arutada...

Kinnitada võime aga ühte - uus Vabariigi Valitsus ja Punaarmee kindlustavad, et töörahvas mõne kuuga teeb tasa kõik, mis töörahval aastakümnete jooksul on jäänud tegemata."[1] Raske on anda selgemat iseloomustust J. Varese rahvavalitsusele.

Edasi näitas sm. Veimer proletariaadi jõudude organiseerimise tähtsust: "Uues olukorras on meie esimene ülesanne kujundada enestest organiseeritud jõudu ... On tähtsaim kõigest, et töölisorganisatsioonid oleksid kõiki töötajaid haaravad massiorganisatsioonid, et tööliste asja eest võitlemine poleks nagu õletuli... Sellepärast on meie ülesanne - iga tööline ametiühingu liikmeks."[2]

Partei taktika õigsust sel perioodil tõendavad selgesti proletariaadi võitluse edusammud partei juhtimisel. Üsna kergesti kukutati 21.juunil fašistliku kodanluse kliki valitsus ja asendati

1) Rahva Hääl, nr.3, 25.06.1940.
2) Sealsamas.

see rahvavalitsusega. Kodanluse jõudude desorienteerimise suhtes on väga iseloomulik kodanluse hääletoru "Päevalehe" peatoimetaja H. Tammeri poolt kirjutatud juhtkiri J. Varese valitsuse deklaratsiooni puhul. Tammer kirjutas: "... Kui deklaratsioon pöördub koostöö üleskutsega kõigi Eesti kodanike poole, vaatamata nende sotsiaalsele olukorrale, rahvusele, soole või usule, siis võib sellest eeskätt järeldada, et valitsus ei taha endast kujutada ühe klassi, rahvusgrupi või sotsiaalse kihi huvide kaitsjat ega teiste allasurujat (s.t. kodanlus lootis, et J.Varese valitsus on lihtsalt liberaalne kodanlik valitsus, mitte aga proletariaadi diktatuuri valitsus, - O.K.) ...

Missugust majandussüsteemi pooldab uus valitsus ja kuidas ta vaatab eraomandusele, selle kohta ei ütle valitsuse deklaratsioon midagi. Kuid loogiline oleks mõelda, et kui valitsus ei ole pidanud tarvilikuks selles suhtes midagi deklareerida, siis tal selles suhtes ka vist murrangulisi kavatsusi ei ole, nii et Eesti majanduselu võiks teostuda olemasolevatelt alustelt (s.t. kodanlus arvas, et J. Varese valitsus jätab puutumatuks kapitalistliku majandussüsteemi. - O.K.)" [1].

Suur viga oleks aga, kui me ajame segamine partei taktika revolutsiooni iseloomuga. Just selle vea tegid need seltsimehed, kes rääkisid rahvademokraatlikust revolutsioonist Eestis 21.juunil 1940.a.

Rahvademokraatia maades ei olnud küsimus võimust revolutsiooni esimesel etapil veel täielikult lahendatud. Kõrvuti töölisklassi ja talurahvaga oli riigi valitsemise juurde lastud ka kesk-kodanlus, kes eksisteeris kui iseseisev, organiseeritud poliitiline jõud, kel oli oma partei, oma ajakirjandus, oma esindajad

1) Päevaleht, nr.167, 25.06. 1940.

valitsuses, seadusandlikes organites, riigiaparaadis (~~minu sõnendus. - O.K.~~). Proletariaat kindlustas seal oma ülemvõimu alles pärast küllaltki pikka ja rasket võitlust revolutsiooni II etapil.

21.juuni pöörde tulemusena Eestis võimule tulnud J.Varese rahvavalitsuses aga mingisuguste kodanlike parteide esindajaid ei olnud. Valitsus tegutses kommunistliku partei sinujuhtimisel ja, kaitstes proletariaadi ja kogu töötava rahva huvisid, arendas edasi sotsialistlikku revolutsiooni. Asjaolu, et rahvavalitsusse olid pugenud ka väikekodanluse esindajad, kes tegelikult ei pooldanud sotsialismi kehtestamist Eestis, ei muuda asja. Need tegelased ei kujutanud endast mingisugust organiseeritud poliitilist jõudu. Rahvavalitsuse poliitikat ei määranud mitte nende tegelaste isiklikud arvamused, vaid töötava rahva masside revolutsioonine tahe ja Eestimaa Kommunistliku Partei juhtiv osa. J. Varese rahvavalitsuse sotsialistlik iseloom, saab meile täiesti selgeks, kui me lähemalt analüüsime selle valitsuse tegevust ajavahemikul 21.juunist kuni 21.juulini 1940.a.(s.o. kuni nõukogude võimu väljakuulutamiseni).

Kodanlik-fašistliku riigiaparaadi lammutamine ja kodanlike organisatsioonide likvideerimine. Proletariaadi riigiaparaadi kujundamise algus

Juba oma deklaratsioonis rõhutas uus rahvavalitsus, et ta "seab endale ülesandeks puhastada riiklikkusaparaati kuritahtlikest, laostuvaist ollustest ... asendades mandunud, laostunud ja bürokraatlikud elemendid rahva mitmesugustest kihtidest tulevate

värskete jõududega ..."[1] Sisuliselt tähendas see kodanlik-fašistliku riigiaparaadi ulatuslikku lammutamist ja proletariaadi riigiaparaadi kujundamise algust. Selle ülesande lahendamist alustas rahvavalitsus juba oma esimesest tööpäevast peale.

Kõigepealt oli vaja purustada kodanliku diktatuuriaparaadi tipud, oli vaja asendada fašistlikud võimumehed kõige vastutusrikkamatel ja tähtsamatel kohtadel töölisklassile ustavate inimestega, et sellega võtta kodanluselt võimalus vastupanu organiseerida.

22.juunil 1940.a. vabastati ametist senine sõjavägede ülemjuhataja, üks fašistliku kliki juhte kindral Laidoner[2]. Samal päeval vabastati sisekaitseülema kohustest vana valitsuse siseminister Jürimaa[3]. 23.juunil määrati siseministri abiks kommunist H. Haberman[4], kes alates 29.juunist kinnitati ka sisekaitseülemaks[5]. Sellega oli kommunistlikul parteil olemas otsene kontrollvõimalus politsei üle. Samuti sai sisekaitseülem edukalt rakendada oma õigusi (ja need õigused olid tal Kaitseseisukorra seaduse põhjal küllaltki suured) kodanluse vastupanu mahasurumiseks.

Juba esimestel päevadel vabastati ametist ja arreteeriti mitmed poliitilise politsei vastutavad töötajad (24.juunist vabastati näiteks ametist politseivalitsuse abidirektor Kirsimägi[6] ja poliitilise politsei komissar Tallinnas Edesalu[7]. Politseiaparaati, eriti poliitilise politsei aparaati suunati juhtivale töökle kommuniste. Näiteks hakkas politseivalitsuse abidirektorina, hiljem aga direktorina töötama vana kommunist Andres Murro[8].

---

1) Rahva Hääl, nr.2, 22.06.1940.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.55, art. 499.
3) Riigi Teataja, 1940, nr.57, art. 540.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.54, art. 494.
5) Riigi Teataja, 1940, nr.57, art. 535.
6) Riigi Teataja, 1940, nr.55, art. 504.
7) Vabariigi valitsuse protokollid, 1940, protokoll nr.68, 27.VI 40.
8) Riigi Teataja, 1940, nr.55, art. 504 ja nr.72, art.721.

Nii halvati kodanliku diktatuuri üks tähtsaimaid tugesid - politsei.

Politseiaparaadi tegevust paralüseerida ja samal ajal töölisklassi võimu kindlustada, aitas Rahva Omakaitse, mis loodi kommunist K. Hansoni juhtimisel juba revolutsiooni esimestel päevadel.

Kodanliku diktatuuri kolmandaks tugisambaks (sõjaväe ja politsei kõrval) oli Kaitseliit. Oma umbes 43 000 mehelises koosseisus pidi see relvastatud organisatsioon olema kodanluse ihukaitseväeks [1]. Sellepärast oli olnud töölisklassi ühtseks nõudmiseks Kaitseliidu likvideerimine. Uus rahvavalitsus talitas siin täie resoluutsusega - juba esimestel päevadel peale juunipööret arreteeriti Kaitseliidu juhid. 28.juunist 1940.a. likvideeriti Kaitseliit ja Kaitseliidu liikmetelt korjati relvad ära [2]. Kaitseliiduga koos likvideeriti "Naiskodukaitse", "Noorkotkaste" ja "Kodutütarde" organisatsioonid.

Kommunistlik partei kindlustas oma vahenditu juhtimise ka reas teistes tähtsamates riigiaparaadi komandopunktides. 29.juunil määrati Informatsioonikeskuse abijuhatajaks Eestimaa Kommunistliku Partei üks silmapaistvaimaid juhte - Johannes Lauristin [3]. Sellega oli tagatud selle väga vastutusrikka ala õige juhtimine (tol perioodil oli õige, partei poolt juhitud informatsiooni andmine elanikkonnale üheks tähtsaimaks vahendiks laiade töötavate hulkade kaasatõmbamisel revolutsioonilisele võitlusele). Samal päeval määrati vana kommunist O. Sepre majandusministri abiks - nii oli kindlustatud ka riigi majanduselus kommunistliku partei otsene kontroll [4].

---

1) Sildmäe, I. Revolutsioonilised sündmused Eestis 1940.a.suvel; Edasi, nr.49, 10.07. 1953.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.55, art. 498.
3) Riigi Teataja,1940, nr.57, art. 534.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.57, art. 533.

Nagu näeme, suutis kommunistlik partei ja rahvavalitsus juba esimese 7-8 päeva jooksul kindlustada proletariaadi ja kommunistliku partei vahenditu kontrolli tähtsaimail riigi elu aladel, paralüseerida kodanluse vastuhaku võimalused.

Seejärel võis minna juba riigiaparaadi ulatuslikumale reorganiseerimisele.

Üheks põhiliseks toeks kodanlikule diktatuurile oli olnud sõjavägi. Sellepärast esitati ka mõningate töölisringkondade poolt pärast 21.juuni pööret nõudmisi, et sõjaväelt võetaks relvad ära. See poleks aga olnud õige, sest sõjaväe valdav enamus ei olnud tegelikult töörahvale vaenulikult häälestatud, vaid sageli tundis kaasa töörahva võitlusele. "Sõjaväes pole enamuses hallparunite ja kurnajate pojad, vaid noormehed töölislkodudest, meie eneste kaasvõitlejad," [1] rõhutas oma kõnes Kopli rahvakoosolekul A.Veimer. Vaja oli aga läbi viia muudatusi sõjaväe reaktsioonilises juhtkonnas, tugevdada proletariaadi valitsuse ja kommunistliku partei kontrolli sõjaväe üle, organiseerida poliitilist kasvatustööd sõdurite keskel, vaja oli sõjavägedemokratiseerida. Ja seda ka tehti.

Nagu juba eespool märgitud, vabastati 22.juunil Sõjavägede Ülemjuhataja kohalt Laidoner. Vähehaaval hakati vabastama ka teisi marurahvuslikult meelestatud ohvitsere.

Juulikuu algul hakati organiseerima sõjaväes ulatuslikku poliitilist kasvatustööd. Esialgu oli see ülesanne Informatsioonikeskusel, kuid juba 5.juulil 1940.a. anti välja sõjaväes ja sõjaministeeriumis poliitiliste juhtide ametikohtade asutamise seadlus [2]. Sõjaväe poliitiliseks peajuhiks määrati üks silmapaistvai-

---

1) Rahva Hääl, nr. 3, 25.06. 1940.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.65, art. 592.

maid Eestimaa Kommunistliku Partei tegelasi Paul Keerdo[1]. Poliitilised juhid teostasid sõjaväelaste keskel poliitilist selgitus- ja kasvatustööd. Ühtlasi oli aga nende kaudu võimalik parteil teostada kontrolli ohvitserkonna tegevuse üle, paralüseerida teatud osa reaktsioonilisel häälestatud sõjaväe juhtiva koosseisu mõju sõdurite hulkadele.

Järgmiseks sammuks sõjaväe demokratiseerimisel oli sõdurite komiteede loomine. Sõdurite komiteede loomise vajadusest kirjutas EKP häälekandja "Kommunist" juba 6.juulil[2]. Esimesed sõdurite komiteed tekkisid enne vastava seadluse väljaandmist sõdurite endi initsiatiivil. Hoolimata ohvitserkonna poolt tehtavatest takistustest moodustasid 9.juulil 1940.a. Tapa soomusrügemendi sõdurid vabariigis esimese sõdurite komitee[3]. 13.juulil anti välja ka väeosade komiteede seadlus. Nüüd toimub sõjaväelaste komiteede moodustamine juba täie hooga. Ajalehed toovad pidevalt teateid uute komiteede loomisest. Vastavalt seadlusele oli nende komiteede ülesandeks "... poliitilisele ja kultuurilisele selgitus- ja kasvatustööle kaasaaitamine, meelelahutuse korraldamisega seotud küsimuste läbitöötamine ja sõdurite, allohvitseride ja ohvitseride majandusliku olukorra parandamise küsimuste arutamine"[4]. Tegelikult olid sõdurite komiteede ülesanded siiski vastutusrikkamad. Oma kõnes sõjaväelaste suurel koosolekul 16. juulil rõhutas sõjaväe poliitiline peajuht P. Keerdo, et sõdurite ja madruste komiteede esimeseks ülesandeks on "aidata puhastada sõjaväge ja laevastikku ohvitseridest, kes suhtuvad vaenulikult meie Eesti töötavasse rahvasse ja Nõukogude Liitu"[5].

---

1) Kommunist, nr.6. 9.07. 1940.
2) Kommunist, nr.3, 6.07. 1940.
3) Kommunist, nr.13, 18.07. 1940.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.67, art. 648.
5) Kommunist, nr.14, 17.07. 1940.

Nagu näeme, tehti lühikese aja jooksul ära suur töö sõjaväe muutmisel kodanliku diktatuuri tööriistast töötava rahva huvide teenijaks.

Ulatuslikke muudatusi viidi läbi politsei, eriti just poliitilise politsei aparaadis. Erinevalt sõjaväest, kus siiski valdav enamus koosseisust kuulus töörahva hulka, oli siin tegemist peaaegu eranditult kodanlik-fašistliku diktatuuri ustavate sulastega. Sellepärast ei saanud muidugi tõsiselt püstitada küsimust politsei demokratiseerimisest, vaid tuli hakata tegema eeltöid politsei likvideerimiseks. Seda sammu ei saadud teha aga üle öö - see oleks võinud kutsuda esile asjatuid kokkupõrkeid, samuti oli vajalik luua enne organisatsioon, millega asendada politsei ja mis kujuneks juba proletariaadi diktatuuri tööriistaks. Sellepärast piirdutigi algul ainult politsei juhtkonna asendamisega kommunistide või teiste töölisklassi huvidele ustavate inimestega.

Seejärel hakati järk-järguliselt läbi viima politseiaparaadi likvideerimist. Nii vabastati rahvavalitsuse otsusega 16.juulist 1940.a. korraga 17 poliitilise politsei töötajat[1]. Politseiaparaadi likvideerimine viidi lõpule alles pärast nõukogude võimu kehtestamist. Tegelikult oli politsei tegevus paralüseeritud alates revolutsiooni esimestest päevadest.

Nagu eespool märgitud, hakkas juba revolutsiooni algpäevil välja kujunema uus võimuorgan politsei asemel - Rahva Omakaitse. Rahva Omakaitse oli juba puhtakujuline proletariaadi riigivõimu organ.

Rahva Omakaitse organiseerimine sai alguse 21.juuni meeleavaldusest. Siinsetest tööliskorrapidajatest kujuneski Rahva

---

1) Vabariigi valitsuse protokollid, protokoll nr.81, 16.07. 1940.

Omakaitse tuumik. Kohe juunipöördele järgnevatel päevadel hakati Rahva Omakaitset organiseerima üle kogu maa[1]. Rahva Omakaitse üldjuhiks sai tema organiseerija K. Hanson. 28.juunil ilmub "Rahva Hääles" üldjuhi esimene päevakäsk, kus antakse juhtnööre Rahva Omakaitse organiseerimiseks tähtsamates keskustes (Tartu, Pärnu, Narva, Võru, Valga, Viljandi ja Rakvere linnades)[2].

Rahva Omakaitse loomine oli väga tähtis ja väga kiireiseloomuline ülesanne - töörahva valitsusel oli vaja relvastatud jõudu, kellele ta võis toetuda, keda ta võis täielikult usaldada ja keda sai edukalt kasutada kodanluse vastupanu mahasurumiseks. Nagu nägime suutis rahvavalitsus kommunistliku partei juhtimisel mitmesuguste võtetega (juhtkonna vahetus jne.) kodanliku diktatuuri tugesid (sõjavägi, politsei) paralüseerida. Kuid muidugi ei saanud loota nendelt töörahva valitsuse aktiivset toetamist.

5.juulil anti välja Rahva Omakaitse korraldamise seadus, milles öeldakse, et Rahva Omakaitse on riiklike ülesannetega vabatahtlik töötava rahva omakaitse organisatsioon. Rahva Omakaitse ülesanded määrati seadusega järgmiselt: 1) politseivõimude abistamine kodanike julgeoleku kaitsmisel siseministri poolt määratud ulatuses; 2) oma liikmeile sõjalise õppuse ja kasvatuse andmine ning nende kultuurilise ning kehalise kasvatuse arendamine; 3) muude ülesannete täitmine, mis seadusega, määrustega või siseministri korraldustega tema peale pannakse[3]. Tegelikult oli Rahva Omakaitse põhiülesandeks vana politseiaparaadi paralüseerimine ja töörahva võimu kaitsmine.

---

1) Kommunist, nr. 35, 27.07.1940.
2) Rahva Hääl, nr. 6; 28.06.1940.
3) Riigi Teataja, 1940, nr.62, art. 583.

Kuidas toimus Rahva Omakaitsesse vastuvõtmine? Nagu nägime, moodustasid Rahva Omakaitse tuumiku 21. juuni revolutsioonilisest pöördest osavõtjad - tööliskorrapidajad. Väga suur osa Rahva Omakaitse kujundamisel oli endistel Hispaania kodusõja vabatahtlikel - rahvusvahelise brigaadi liikmetel. Rahva Omakaitsesse astus pärast juunipööret arvukalt tublisid töörahva võimule ustavaid töölismnoori. Vastuvõtukomisjon kontrollis hoolikalt igat sooviavalduse esitajat. Siiski pääses esialgu ~~ka~~ Rahva Omakaitse ridadesse üksikuid juhuslikke inimesi. Seepärast muudeti vastuvõtu tingimused veelgi rangemateks. "Kommunist" kirjutab, et "Rahva Omakaitse ridadesse võetakse vabatahtlikkuse alusel "ainult neid isikuid, kes näitavad oma tõelist solidaarsust ja vankumatut ustavust töötavale rahvale ... Töötava rahva vaenlased ei pääse RO ridadesse ... praegu RO-sse võetakse töötava rahva kihtidest ainult neid isikuid, kes ei kuulunud Kaitseliitu,"Isamaaliitu" ega teistesse töötava rahva huvide vastu tegutsenud organisatsioonidesse.. Selektsiooni mõttes iga uus sisse astuda soovija jääb esialgu kolmeks kuuks kandideerivaks liikmeks. Kui selle aja jooksul selgub, et ta on vastuvõetav, siis teeb tema kohta RO vastuvõtukomisjon oma lõppotsuse. RO vastuvõtukomisjon on 3-liikmeline: kaks liiget RO juhtkonnast ja üks ametiühingute esindaja ..." [1].

Rahva Omakaitse andis hiljem organiseeritava töölis-talurahva miilitsa põhikoosseisu.

Ulatusliku puhastustöö viis rahvavalitsus läbika ministeeriumides, kohalikes omavalitsustes ja teistes riigiasutustes. Vabastati terve rida endisi ministriabisid ja teisi vastutavaid töötajaid ministeeriumides ning asendati need töölisklassile us-

---

1) Kommunist, nr.35, 27.07. 1940.

tavate inimestega. Eriti ulatuslikud muudatused viidi läbi Siseministeeriumis. Kuid tõsiseid ümberkorraldusi toimus ka Teedeministeeriumis (eriti just Raudteede Valitluses), Majandusministeeriumis, Haridusministeeriumis jt. ministeeriumides.

Ajavahemikul 28. juunist kuni 5.juulini 1940.a. vabastati ametist kõik kodanliku diktatuuri aegsed maavanemad ja asendati need töörahva huvisid kaitsvate inimestega[1]. See oli suure tähtsusega samm kohaliku omavalitsuse reorganiseerimisel. Tõsiseid muudatusi toimus ka omavalitsuste teiste ametnike osas.

Eestis ei organiseeritud peale juunipööret kohalikke töörahva võimuorganeid - nõukogusid (seda ei tehtud ka kohe peale nõukogude võimu väljakuulutamist - määrus täitevkomiteede moodustamise kohta anti välja alles 17.jaanuaril 1941.a.[2], kuna kohalike nõukogude valimisi esimesel nõukogude aastal ei toimunudki).

Kuid samal ajal me peame silmas pidama, et peale juunipööret ei töötanud faktiliselt ka fašistliku valitsuse ajal "valitud" reaktsioonilised omavalitsuste volikogud. Tegelikku võimu teostasid kohapeal maa-, linna- ja vallavalitsused, kellede koosseisus - nagu nägime - hakati rahvavalitsuse poolt läbi viima olulisi muudatusi. Pealegi teostas siseministeerium, kus juhtivad kohad olid kommunistide käes, kohalike omavalitsuste tegevuse üle kindlat kontrolli.

Lõpuks ei tohi me ka unustada töötava rahva massiorganisatsioone - ametiühinguid ja Rahva Omakaitset. Nimetatud organisatsioonide kaudu teostas partei töörahva hulkade poliitilist juhtimist kohtadel ja avaldas omavalitsustele altpoolt revolutsioo-

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr-d 57 ja 63.
2) ENSV Teataja, 1941, nr.10, art. 108.

nilist survet.[1] Need organisatsioonid aitasid kindlustada partei poliitika elluviimist kohtadel.

Nii koondus tegelik võim ka kohtadel töörahva kätte.

Kodanliku riigi kõrgema seadusandliku võimuorgani - Riigivolikogu ja Riigināukogu - likvideerimist vaatleme selle küsimuse erilise tähtsuse tõttu eraldi pisut hiljem.

Rahvavalitsus ei piirdunud ainult kodanluse võimu murdmisega riigiaparaadi kõigis lülides, vaid asus kohe ka kodanluse poliitilisi organisatsioone likvideerima.

Teatavasti oli Päts 1935.a. keelanud kõik poliitilised parteid ja need asendanud oma fašistliku parteiga - "Isamaaliiduga". Uue rahvavalitsuse üheks esimeseks sammuks oli "Isamaaliidu" sulgemine (27.juunil 1940.a.)[2]. "Isamaaliidu" järel saadeti laiali ka terve rida teisi tagurlikke organisatsioone. Siseministri otsusega 28.juunist 1940.a. suleti Eestis elavate vene valgekaartlaste organisatsioonid: Eestis Elutsevate Endiste Vene sõjaväelastele Abiandmise Selts, Haigetele Emigrantidele Abiandmise Selts, Vene Vigastatud Sõjameeste-Emigrantide Ühing[3] jt.

1.juulil suleti eesti natsionalistide keskused Eesti Rahvuslaste Klubid Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus, Rakveres, Petseris ja Haapsalus. Samuti suleti Eesti Rahvuslaste Klubide Liit ja Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi ajakiri "ERK"[4]. 4.juulil suleti lääne imperialistide käsilaste organisatsioon "Päästearmee Eestis"[5].

---

1) Rannik, E., Kohalikud nõukogud Eestis aastail 1917-1919 ja 1940-1941, lk. 204.
2) Rahva Hääl, nr.6, 28.06. 1940.
3) Rahva Hääl, nr.10, 2.07. 1940.
4) Sealsamas
5) Kommunist, nr.2, 6.07. 1940.

Mitmetes teistes organisatsioonides tagandati vanad reaktsioonilised juhatused ja asendati nad uutega. Nii tagandas sisekaitse ülem oma otsusega 11.juulist 1940.a. Tartu Põllumeeste Seltsi juhatuse, Pärnu Kodanikkude Seltsi juhatuse ja Pärnu "Musse" seltsi juhatuse ning asendas nad uue koosseisuga [1]. 19. juulil 1940.a. tagandati rahvavaenuliku tegevuse pärast Eesti Spordi Keskliidu endine juhatus [2].

Samuti suleti rida fašistlikke korporatsioone-kodasid. Juba 5.juulist suleti Tööliskoda - endise fašistliku valitsuse abimees töölisliikumise "vaoshoidmisel" [3]. Sellele järgnesid: Õpetajate Koda (19.juulist) [4], Eraettevõtete Ametnikkude Koda ja Käsitööstuskoda (20.juulist) [5], Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda (21.juulist) [6].

Need sammud võtsid kodanluselt ära võimalused oma jõude koondada töörahva vastu võitlemiseks, kasutada n.ö. "legaalseid tõövorme" rahvavaenulikuks tegevuseks. Sellega nõrgendati otsustavalt kodanlust kui poliitilist jõudu ja valmistati ette soodsad tingimused ka kodanluse majandusliku võimu murdmiseks, kodanluse kui klassi ekspropriieerimiseks.

Seega viis rahvavalitsus Eestimaa Kommunistliku Partei otsesel juhtimisel juba oma tegevuse esimesel kuul (s.o. kuni 21.juulini) läbi ulatusliku töö kodanliku riigiaparaadi lammutamisel ja proletariaadi riigiaparaadi kujundamisel.

Muidugi ei saa öelda, et sellises suures ja vägagi lühikese aja jooksul läbi viidud riigiaparaadi reorganiseerimis-

---

1) Rahva Hääl, nr.21, 13.07. 1940.
2) Kommunist, nr.17, 20.07. 1940.
3) Riigi Teataja, 1940, nr.67, art. 645.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.70, art. 680.
5) Riigi Teataja, 1940, nr.69, art. 675 ja 676.
6) Riigi Teataja, 1940, nr.73, art. 725.

töös, ei oleks tehtud vigu. Nii mõnigi kord sattus ka rahvavalitsuse poolt kohale määratud töötajate sekka juhuslikke inimesi, keda hiljem tuli asendada. Samuti ei suudetud perioodil enne nõukogude korra väljakuulutamist kodanliku riigimasina lammutamist lõpule viia - see töö kestis veel mitu kuud ka pärast nõukogude võimu kehtestamist.

Huvitava iseärasusena toimus meil vana kodanlik-fašistliku riigiaparaadi purustamine n.ö. "seadusandlikus vormis". Kasutati ära kodanlikke seadusi, eriti kaitseseisukorra seadust, mille järgi Vabariigi presidendil ja Vabariigi valitsusel oli õigus ilma kinni pidamata teiste seaduste eeskirjadest vabastada ametist tema poolt nimetatud ametnikke ja asendada neid uutega [1]. Fašistlik valitsus oli kasutanud seda seadust töötava rahva esindajate vastu, inimeste vastu, kes ei tundunud fašistlikele võimumeestele küllalt ustavatena. Nüüd kasutas aga rahvavalitsus kommunistliku partei juhtimisel seda sama seadust töötava rahva vaenlaste kõrvaldamiseks riigiaparaadist, riigiaparaadi järk-järguliseks reorganiseerimiseks.

Formaalselt kirjutas tähtsamatele dekreetidele, millega purustati kodanlikku riigimasinat, alla fašistliku režiimi aegne president K. Päts, kes püsis ametis kuni 23.juulini. Sisuliselt tal muidugi peale juunipööret mingit võimu enam ei olnud.

Need iseärasused on viinud mõningaid uurijaid segadusse. "Kuidas on see võimalik," küsitakse, "et fašistlik president fašistliku seadusandluse alusel purustab fašistlikku riigiaparaati?" Me ei tohi end aga lasta eksiteele viia asjade välisest vormist, vaid peame nägema ja arvestama nende sisu. Sisu on aga selge:

---

1) Riigi Teataja, 1938, nr.40, art. 365.

tööliskassi nõudmisel ja kommunistliku partei vahenditul juhtimisel alustas rahvavalitsus fašistlik-kodanliku riigiaparaadi ulatuslikku lammutamist ja kindlustas kõigil tähtsaimail riigielu aladel juhtimise üleminekut inimeste kätte, kes kaitsesid tööliskassi huvisid. Fašistlikele seadustele, mida rahvavalitsus kasutas, oli antud uus, revolutsiooniline sisu.

Töötava rahva revolutsiooniliste massiorganisatsioonide väljakujunemine ja nende tegevus

Paralleelselt fašistliku riigimasina purustamisega lõi rahvavalitsus kõik tingimused töörahva organisatsioonide tegevuse igakülgseks arendamiseks.

Rahvavalitsus kindlustas kõik vabadused töötavale rahvale aktiivseks osavõtuks poliitilisest ja ühiskondlikust elust.

29.juunil kuulutati välja Amnestiaseadus, mille alusel kõik poliitilised vangid said tagasi kõik oma õigused (vabastatud olid nad rahva poolt juba 21.juuni revolutsioonilise pöörde ajal). See oli vajalik selleks, et "need ausad võitlejad saaksid ajaviitmatult kõigi kodanikkude õigustega asuda riigi ja rahva elus vajalikule ülesehitamise tööle."[1]

Tööliskassi võitlust oma võimu kindlustamise eest juhtis kommunistlik partei. Eestimaa Kommunistlik Partei muutus faktiliselt legaalseks juba 21.juuni pöördega. Partei elus algas uus periood, kus partei põhiülesandeks on töörahva riigi juhtimine. 28.juunil 1940.a. ilmub "Rahva Hääles" EKP Keskkomitee teadaanne "Kõigile Eestimaa Kommunistliku Partei kohalikele komiteedele",

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.57, art. 509.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

milles kutsutakse kohalike komiteede esindajaid jutnööride saamiseks parteiliikmete üldise registreerimise läbiviimiseks[1]. Esialgu parteisse uusi liikmeid vastu ei võetud, toimus parteiorganisatsioonide ümberkorraldamine vastavalt uutele olukordadele[2].

4.juulil 1940.a. tühistas sisekaitseülem 1918.a. tehtud otsuse Eestimaa Kommunistliku Partei keelamise kohta[3]. Samal päeval tühistati ka otsus ajalehe "Kommunist" sulgemise asjus ja järgmisel päeval, s.o. 5.juulil 1940.a. ilmus pärast pikka vaheaega "Kommunisti" esimene legaalne number. Eesti töötav rahvas tervitas vaimustatult Eestimaa Kommunistliku Partei legaliseerimist

"On jõudnud kätte silmapilk, kus kommunistlik partei on asunud avalikult tegevusse. Kannatusrikas, okkaline on olnud tema tee. Kuid kõikumatu järjekindlusega üle igasuguste takistuste, läbi raskete piinutuste põranda all, üle võlla, läbi vangimajade lukustatud uste ja trellitud akende on kompartei kandnud töörahva võitluslippu. Vähe sellest, ehkki näiliselt väikesearvuline, on kompartei alaliselt juhtinud tööliisklassi, töötavat rahvast ja töötavat intelligentsi, olles sidemes kõige laiemate rahvahulkadega, mida ka kujukalt näitas 21.juuni demonstratsioon ... Kuid võitlus ei ole lõppenud, võitlus seisab ees. Tugevamini kui ilalgi enne peab kompartei koondama read, et juhtida võitlust, et teostada töötava rahva ammuigatsetud ideaalid, et hävitada inimese kurnamine teise inimese poolt,"[4] kirjutavad oma tervituses sel puhul Eesti Ametiühingute Keskliitu kuuluvad töölisorganisatsioonid. Ja Eestimaa Kommunistlik Partei ei säästnud jõudu võitluses

---

1) Rahva Hääl, nr.6, 28.06.1940.
2) Rahva Hääl, nr.10, 2.07. 1940.
3) Kommunist, nr.2, 5.07. 1940.
4) Seal samas.

sotsialistliku revolutsiooni edasiarendamise eest, kapitalistliku korra lõpliku purustamise eest.

Varsti alustati uute parteiliikmete vastuvõtmist. Vastuvõtmise tingimused olid esialgu (kuni augustikuu keskpaigani) lihtsustatud - vastuvõtmiseks oli vaja ainult 2 soovitajat ja võeti kohe parteiliikmeks (ilma kandidaadiajata)[1]. Muutunud olukorras oli vaja saavutada kiiresti partei ridade kasvu, sest väikese, vaevalt 150-liikmelise parteiorganisatsiooniga ei olnud võimalik lahendada edukalt uusi suuri ülesandeid, juhtida töörahva riiki. Sellepärast olid ka esialgu kergemad vastuvõtu tingimused. Paljud töötava rahva parimad esindajad, kes olid igakülgselt läbi proovitud juba põrandaaluse võitluse perioodil, avaldasid soovi astuda kuulsusrikka kommunistliku partei ridadesse. Ajaleht "Kommunist" kirjutab: "Tallinna Linnakomitee on 10 päeva jooksul (12.-22.juulini) partei ridadesse vastu võtnud 55 seltsimeest. Nende hulgas on 36 töölist, 18 haritlast ja 1 koduperenaine. Parteisse astumise avaldusi, mis veel läbi vaatamata, on linnakomitees enam kui 300 inimeselt."[2] Koos ausate, vankumatute võitlejatega töölisklassi huvide eest õnnestus aga tol perioodil partei ridadesse pugeda ka nii mõnelgi maskeeritud töörahva vaenlasel ja karjeristil.

18.juulil toimus Eestimaa Kommunistliku Partei Tallinna organisatsiooni esimene legaalne üldkoosolek. Koosoleku päevakorras oli kaks küsimust: uute liikmete vastuvõtt parteisse ja Tallinna komitee valimine. Esimese päevakorrapunkti kohta tegi ettekande kommunist F. Okk. Vastuvõetud otsuses rõhutati, et kõik partei liikmed pesvad kõige energilisemalt tõmbama parteisse kaasa uusi

---

1) Kommunist, nr.48, 20.08. 1940.
2) Kommunist, nr.22, 25.07. 1940.

liikmeid töörahva parimatest seast. Tallinna komiteesse valiti F. Okk, V. Jaanus ja J. Tellman[1]. Hakati moodustama partei-algorganisatsioone suurematesse tehastesse. Esimesed partei-algorganisatsioonid Tallinnas moodustati Krulli tehases, sadamatehases, linna elektrijaamas, Rotermanni leivatööstuses[2]. Tallinna moodustati neli rajoonikomiteed: Koplis, Nõmmel ja kaks rajoonikomiteed kesklinnas[2].

On huvitav märkida, et ka kodanlus püüdis end organiseerida. Kodanlikud tegelased tegid katset oma parteisid moodustada. Nii käis kodanlik poliitikategelane Jaan Tõnisson sisekaitseülema juures palvega, et teda lubataks uuesti organiseerida oma "Rahva Erakonda". Sotsid [illegible] (Oinas jt.) käisid varsti pärast juunipööret rahvavalitsusele oma "abi" ja "koostööd" pakkumas[3]. On muidugi selge, et töörahva valitsus ei saanud lubada kodanlusele "organiseerimisvabadust" ja et kommunistidel ei saanud olla mingit "koostööd" kapitalistide palgasulaste-sotsidega. "Rahva Hääl" kirjutab: "Asjata on tagurliku kliki katse seletada nagu tähendaks rahva poolt kättevõidetud demokraatia niisugust vabadust, mis annaks ka tagurlusele võimaluse organiseerida. Seda ei tohi olla. Demokraatia tähendab rahva rõhuva enamuse vabadust, mitte aga väikese musta kildkonna vabadust. Poliitilisele tegevusväljale võivad astuda ainult need organisatsioonid, kellede huvid on kogu töötava rahva huvid"[4]. Seega peale fašistliku "Isamaaliidu" sulgemist (27.juunil) oli Eestimaa Kommunistlik Partei ainukene ~~juhtiv~~ poliitiline partei Eestis ja peale 4.juulit

---

1) Kommunist, nr.16, 19.07. 1940.
2) Rahva Hääl, nr.36, 28.07. 1940.
3) Andmed saadud H. Habermanilt.
4) Rahva Hääl, nr.9, 1.07. 1940.

ka ainuke legaalne partei.

Partei juhtimisel hakkasid töötava rahva kõige laialdasemad hulgad osa võtma ühiskondlikust ja poliitilisest elust. Igapäevaseks asjaks muutuvad tööliskoosolekud, kus töölised arutavad oma elu korraldamise küsimusi ja esitavad oma nõudmisi.

Nii toimusid näiteks 25.juunil Riigi sadamatehaste tööliste üldkoosolek ja meremeeste üldkoosolek. Koosolekutel avaldati poolehoidu rahvavalitsusele ja arutati tööliste organiseerimise küsimusi[1]. 26.juunil Viljandi tulitikuvabriku tööliste koosolekul otsustati nõuda 10-protsendilist palgakõrgendust ja asutada tikutööliste oma kutseühing. Samal päeval toimunud Krulli tehase tööliste üldkoosolekul nõudsid töölised käitise juhataja lahkumist käitisest tema ebainimliku käitumise pärast töölistega. Ühtlasi nõudsid Krulli töölised sõjaväe demokratiseerimist ning tervitasid uut rahvavalitsust, Punaarmeed ja nõukogude rahvast[2]. Näeme, kuidas tööliste majanduslikud nõuded liitusid poliitilistega.

Taolistest koosolekutest tõid ajalehed iga päev kümneid teateid. See on selgeks tunnistuseks töölisklassi poliitilise aktiivsuse kiirest kasvust.

Töölisklassi järel joondub ka maatöörahvas. Maal toimuvad ulatuslikud rahvakoosolekud, kus arutatakse poliitilist olukorda, maa töörahva organiseerimise küsimusi ja esitatakse ka omapoolseid nõudmisi. Töölisliikumise juhid käisid esinemas ka maatöörahvale. Koosolekutest võttis osa sada, isegi tuhandeid maatöölisi. Nii võttis 28.juunil 1940.a. toimunud maatööliste koosolekust Petseris osa umbes 2000 inimest[3].

---

1) Rahva Hääl, nr.4, 26.06.1940.
2) Rahva Hääl, nr.5, 27.06. 1940.
3) Rahva Hääl, nr.7, 29.06. 1940.

Suurt osa töötava rahva edasisel organiseerimisel etendasid ametiühingud.

Kodanliku diktatuuri päevil oli Eestis 120 kääbusametiühingut, mis ühendasid kokku 20 000 inimest[1]. Ametiühingute juhtideks määrati fašistliku valitsuse poolt sageli töölisklassile vaenulikke inimesi.

Üheks esimeseks töölisklassi ülesandeks pärast kodanliku diktatuuri kukutamist oli ametiühingute reorganiseerimine. Juba 21. juunil moodustati senise, fašistliku valitsuse poolt määratud Töölisühingute Keskliidu juhatuse asemele uus juhatus, mis koosnes inimestest, kellel oli töölisklassi usaldus[2]. Partei, pöörates ametiühingute juhtimisele ka peale juunipööret väga suurt tähelepanu, suunas vahenditult sellele tööle partei Keskkomitee liikme H. Arboni[3].

22.juunil toimus Töölisühingute Keskliidu (varsti nimetati ümber Ametiühingute Keskliiduks) uue juhatuse esimene koosolek. Samuti nagu töötava rahva koosolekud üle kogu maa, otsustas ka ametiühingute uus juhtkond "tunnustada uue vabariigi valitsuse töökava ja kõigiti toetada uue valitsuse tegevust"[4]. Eesti töötav rahvas mõistis väga hästi, et uue valitsuse näol on neil tegemist tõelise töörahva valitsusega, kelle tegevuse eesmärgid ühtuvad täiel määral töölisklassi ja kehvtalurahva nõudmistega.

Ametiühingute kaudu tehti ära suur töö töölisklassi organiseerimisel, nende klassiteadlikkuse tõstmisel. Pärast juunipööret toimunud rohkearvulistel tööliskoosolekutel esines mõnikord kergekäeliste ja vähepõhjendatud otsuste vastuvõtmist, milles nõuti

---

1) Zabrodskaja, lk. 27
2) Rahva Hääl, nr.2, 22.06. 1940.
3) Zabrodskaja, lk. 27.
4) ENSV Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv, F-R-10, 40, N-2, A-1, 1-1.

päevapealt paljude seniste inseneride ja meistrite vallandamist, väga suurt ja järsku palgatõusu jne. Selliste väärnähtuste vastu astus Eesti Ametiühingute Keskliit otsustavalt välja, nõudes, et igasugustest kaebustest ja nurinatest teatataks Keskliidule, kes kaalub läbi süüdistuste põhjendatuse ja vastavalt sellele lahendab ka küsimuse[1]. Samuti soovitas Keskliit palganõudmiste küsimust lahendada ametiühingute kaudu ületööstusharulises ulatuses ja ka streike organiseerida ainult ametiühingute teadmisel ja nõusolekul[2].

Ametiühingud aitasid töölistel paljastada ka kapitalistide manöövreid, kes mõningate majanduslike järelandmiste abil tahtsid pidurdada töölisklassi edasist võitlust. Nii pakkusid Balti puuvillavabriku peremehed töölistele 12 miljonit senti käitise ülejäägist, tingimusel, et loobutaks teistest nõudmistest. Töölised võtsid küll raha vastu, kuid otsustasid jääda oma endiste nõudmiste juurde: "käitis puhastada rahvavaenulikest elementidest"[3]. Ametiühingute kaudu teostati ka esialgset tööliskontrolli ettevõtetes, takistades ettevõtete omanike poolt tootmise saboteerimist[4].

Ametiühingute juhtimisel läbiviidud organiseeritud palgavõitluse tulemusena saavutavad töölised palgaolude ja töötingimuste tunduva parandamise. Ametiühingute juhtimisel viidi läbi ka rahvavaenuliste elementide väljajuurimist ettevõtete administratsioonides ja nende asendamist tublide inimestega töölise eneste keskel.

Kõige selle tulemusena tõusis kommunistliku partei poolt juhitavate ametiühingute autoriteet töölise silmis. Seetõttu

---

1) Rahva Hääl, nr.8, 30.06. 1940.
2) Kommunist, nr.17, 20.07. 1940.
3) Rahva Hääl, nr.11, 3.07. 1940.
4) Andmed saadud P. Vihalemmalt.

kasvasid ka kiiresti ametiühingute read. Vaevalt kolme nädala jooksul peale juunipööret kasvas ametiühingute liikmete arv kahekordseks [1].

Varsti peale juunipööret alustati ka maatööliste organiseerimisega. Seda ülesannet teostas Üleriiklik Maatöörahva Ühing. Siin tuli tööd täiesti otsast peale hakata, sest fašistliku valitsuse poolt oli 1936.a. Maatöörahva Ühing suletud. Tööd kohtadel viisid läbi maakondlikud instruktorid. Kuu aja jooksul astus Üleriiklikku Maatöörahva Ühingusse 20 000 liiget ja asutati 400 ühingu osakonda [2]. Üleriiklik Maatöörahva Ühingu osakonnad kujunesid rahvavalitsuse kindlateks tugedeks kohtadel.

Partei on alati pööranud suurt tähelepanu tööle noorte seas, töörahva noorsoo kaasatõmbamisele revolutsioonilisele võitlusele. Kodanlik-fašistliku diktatuuri viimastel aastatel puudus Eestis kommunistlik noorsooühing. See muidugi ei tähenda, nagu poleks töölisnoored osa võtnud revolutsioonilisest võitlusest - noored võtsid osa ametiühingute tööst, täitsid üksikuid partei poolt antud ülesandeid, kuid vastav noorsoo-organisatsioon puudus [3].

Pärast juunipööret asus partei Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu uuestiorganiseerimisele. See ülesanne anti partei Keskkomitee poolt kommunist E. Tarkpeale. Moodustati Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu organiseerimiskeskus. Esimene teade EKNÜ tegevuse uuestialustamisest ilmus 6.juulil 1940.a. "Kommunistis" [4]. Järgmisel päeval (s.o. 7.juulil) tõi "Kommunist" juba ära Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu organiseerimiskeskuse ringkirja. Ringkirjas antakse juhtnöörе EKNÜ uuestiorganiseerimiseks kohta-

---

1) Rahva Hääl, nr.20, 12.07. 1940.
2) Rahva Hääl, nr.36, 28.07. 1940.
3) Andmed saadud E. Tarkpealt.
4) Kommunist, nr. 3, 6.07. 1940.

del: "1. Tuleb moodustada kolme- või enamliikmeline komitee. 2. Komiteesse kuulub üks EKP esindaja. 3. Komitee ülesanne on teha tarvilikke ettevalmistusi liikmete ja liikmekandidaatide vastuvõtmiseks ja neid vastu võtta 15-26 a. vanuseni. 4. EKNÜ organiseerimisel silmas pidada, et liikmeks pääseksid valitud, poliitiliselt kirjaoskajad noored, kes on suutelised abistama EKP tema töös, juhtima tööd mitmesugustes organisatsioonides ja oma tööga eeskuju andma."[1] Ühtlasi antakse ringkirjas kommunistliku noorsooühingu põhikirja peamised punktid. Ringkirjas on öeldud: "EKNÜ eesmärgiks on arendada EKP juhtimisel ühingu liikmeskonnas marksistlik-leninlikku maailmavaate väljakujundamist, koondada liikmeskonda EKP juhtimisel tõelise rahvavalitsusliku korra kindlustamiseks."[2] Seega komsomoli üheks põhiülesandeks oli 21.juuni pöördega kätte võidetud töörahva võimu kindlustamine.

Komsomoli ridadesse astumiseks nõuti 2 ametiühingu või Eestimaa Kommunistliku Partei liikme soovitust.

Millega siis tegeles komsomol tol perioodil?

EKNÜ Tallinna osakonna teadaandes öeldakse: "Esialgu rakendatakse ühingu liikmed ja liikmekandidaadid RO ja ametiühingute organiseerimistöö ja mitmesuguste jooksvate ülesannete täitmisele.

Poliithariduslíku tööga alustatakse niipea, kui tarvilikud eeltööd ruumide muretsemiseks tehtud.

Kõige muu tegevuse väljaarendamine (näit. kehakultuuri, laske, sõude, lennu, massvõimlemise ja kergejõustiku), õpiringilise töö korraldamine tehnilistes teadmistes (nagu lennuasjanduses, raadio-, elektro- ja sidetehnikas jne.) sünnib hiljem, kui meie meie töö juba normaalselt hakkab arenema."[3]

---

1) Kommunist, nr.4, 7. 07. 1940.
2) Sealsamas.
3) Kommunist, nr.5, 8.07. 1940.

Muidugi ei suudetud esimese paari nädala jooksul arendada laialaotuslikult kommunistliku noorsooühingu tööd kõigis vabariigi osades (enamus EKNÜ organisatsioone kohtadel loodi alles peale nõukogude võimu väljakuulutamist), kuid igatahes pandi juba rahvavalitsuse tegevuse esimesel perioodil (s.o. kuni 21.juulini 1940) alus partei ustava abilise ja reservi - Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu tegevusele.

J.V. Stalin iseloomustas proletariaadi diktatuuri struktuuri järgmiselt: "... ametiühingud kui proletariaadi massiorganisatsioon, mis ühendab parteid klassiga, eeskätt tootmise alal; ~~nõukogud kui töörahva massiorganisatsioon, mis ühendab parteid klassiga, eeskätt tootmise alal~~; nõukogud kui töörahva massiorganisatsioon, mis ühendab parteid töörahvaga eeskätt riiklikus tegevuses; ühistegevus kui peaasjalikult talurahva massiorganisatsioon, mis ühendab parteid talurahva hulkadega, eeskätt majanduse alal, talurahva sotsialistlikku ülesehitustöösse kaasatõmbamise alal; noorsooühing kui töölis- ja maanoorte massiorganisatsioon, mille ülesandeks on hõlbustada proletariaadi eelväel uue sugupõlve sotsialistlikku kasvatamist ja noorte reservide loomist; ja lõpuks partei kui peamine suunav jõud proletariaadi diktatuuri süsteemis, mille ülesandeks on juhtida kõiki neid massiorganisatsioone, - niisugune on üldjoontes diktatuuri "mehhanismi" pilt, "proletariaadi diktatuuri süsteemi" pilt."[1)]

Nagu nägime, kujunes Eestis juba ajavahemikul 21.juunist kuni 21.juulini välja rida proletariaadi diktatuuri süsteemi väga olulisi lülisid. Kommunistlik partei oli juba tol perioodil täiel määral juhtivaks ja suunavaks jõuks riigis, kes ei jaganud

---

1) Stalin, J.V., Teosed, 8.kd., lk. 34 jj.

oma võimu ühegi teise parteiga, samuti täitsid edukalt oma ülesandeid ametiühingud. Tegevust alustas kommunistlik noorsüüning. Mis puutub ühistegevusse, siis, nagu märkis J.V. Stalin, "... omandab see erilise tähtsuse pärast proletariaadi diktatuuri kindlustamist, laiaulatusliku ülesehitustöö ajajärgul ..." [1] Seepärast on loomulik, et see proletariaadi diktatuuri aparaadi lüli esialgu välja ei kujunenud.

Iseärasuseks oli aga Eestis see, nagu eespool märgitud, et meil ei kujunenud küllaltki pika aja vältel välja nõukogusid. Kuid selle eest kindlustati teiste töörahva massiorganisatsioonide (Rahva Omakaitse, ametiühingud) abil proletariaadi võimu kohtadel.

Seega kujunes proletariaadi diktatuuri mehhanism üsna suurel määral (kuigi mitte täielikult) välja juba ajavahemikul 21.juunist kuni 21.juulini 1940.a.

Kodanluse majandusliku tegevuse piiramine ja töötava rahva heaolu eest hoolitsemine

Rahvavalitsus ei asunud kohe peale juunipööret kodanliku korra majanduslike aluste purustamisele (eraettevõtete natsionaliseerimine jne.). Enne oli vaja kindlustada töörahva poliitilist võimu. Kuid kodanluse majandusliku tegevuse piiramisega hakkas rahvavalitsus juba esimestel nädalatel tegelema.

1.juulil 1940.a. anti välja "Toor- ja tarbeainete müügi- ja hindade korraldamise määrus". Selle alusel keelati kõrvaldada müügilt või varjata toor- ja tarbeaineid. Samuti keelati hindade tõstmine üle 15.juuni 1940.a. hindade taseme ilma Majandusminis-

---

1) Stalin, J.V., Teosed, 8.kd., lk. 33 ~~33~~

teeriumi sellekohase loata. Kõik ettevõtted, kes on tõstnud ilma sellise loata toor- ja tarbeainete hindu pärast 15.juunit s.a., pidid need tagasi viima 15.juuni hindade tasemele[1].

Seda määrust hakati ka kohe rakendama praktikas. 4.juulil 1940.a. arutati Tallinna 6.jaoskonna kohtuniku juures A-s "Globuse" 3 direktori süüasja, kes "tõstsid põhjendamatult ettevõttes toodetavate jalanõude hindu, võtsid nende müügil normaalset ületavat vahekasu ning ei täitnud nende hinnatõstmise alal Majandusministeeriumi poolt antud korraldusi."[2] Liigkasuvõtjaid karistati 39 000 kroonise trahviga[2].

9.juulil 1940.a. moodustati valitsuse poolt komisjon välisvaluuta operatsioonide kontrollimiseks, et takistada kapitalistide poolt varanduste toimetamist välismaale[3].

Et takistada suurte rahasummade väljavõtmist pankadest ja sellega nende kõrvaldamist rahvamajandusest (kapitalistid, aimates ette oma peatset ekspropriieerimist, kasutasid seda võtet laialdaselt), pandi alates 19.juulist kehtima krediitasutustes üldine moratoorium, mille kohaselt hoiusummade ja teiste pangakohustuste väljamaksmine, ülekandmine teistele arvetele ja arvete [illegible] on lubatud kuni 100 krooni kuus iga isiku kohta[4].

18.juulil anti välja väärtpaberite käibe korraldamise seadus. Selle seaduse kohaselt kõik isikud, asutised ja ettevõtted (välja arvatud riigiasutised ja ettevõtted) olid kohustatud nende omandis olevad väärtpaberid registreerima majandusministeeriumis hiljemalt 20.juuliks s.a. Keelatakse igasugune väärtpaberite edasiandmine ning pantimine majandusministeeriumi loata. Majandusminister sai

---

1) Riigi Teataja, nr.57, 1940, art. 513.
2) Kommunist, nr.2, 5.07. 1940.
3) Vabariigi Valitsuse protokollid, 1940, protokoll nr.76, 9. 07. 1940.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.70, art. 689.

õiguse tühistada väärtpaberite omandiõiguse edasiandmise või pantimise toimingud, mis on leidnud aset pärast 21.juunit 1940.a., kui see edasiandmine või pantimine ei ole riiklikes huvides või kui seda on teostatud varade kõrvaletoimetamise sihiga [1] .

Nagu juba eespool märgitud, seati varsti pärast juunipööret ametiühingute kaudu sisse ettevõtetes tööliskontroll, kes omakorda pidi jälgima, et ettevõtete omanikud ei toimetaks väärtusi kõrvale ja ei saboteeriks rahvamajandust.

Kõigi nende sammudega rahvavalitsus vältis varanduste kõrvale toimetamist kapitalistide poolt ja kindlustas seega, et kapitalistide poolt kokkuröövitud varandused natsionaliseerimisel lähekssid võimalikult täielikult jällegi .töötava rahva kätte tagasi. Seega teostati eeltööd natsionaliseerimiseks, sotsialistlikule majandussüsteemile üleminekuks.

Kapitalistide majandusliku tegevuse piiramine oli tihedalt seotud töötava rahva heaolu eest hoolitsemisega.

Nii 1.juulil välja antud "Toor- ja tarbesinete müügi ja hindade korraldamise määrus" piirates kapitalistide "tegevusvabadust" tööliste ja talupoegade nõõrimisel, aitas parandada töötava rahva majanduslikku olukorda.

Juba oma esimestest päevadest peale hakkas rahvavalitsus ette valmistama ja läbi viima ulatuslikke sotsiaalreforme.

25.juunil alustasid Sotsiaalministeeriumis tööd kolm eriteadlaste komisjoni (sotsiaalkindlustuse ja töökaitse alal, tervishoiu, hoolekande ja lastekaitse alal ning töötasude ja töötülide lahendamise alal), et välja töötada sotsiaalalal ulatuslikke reformiprojekte [2] . Komisjonid tegid varsti rea ettepane-

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.69, art. 677.

2) Rahva Hääl, nr.3, 25.06. 1940.

kuid (streigivabaduse, töönnetusekindlustuse, emade ja laste eest hoolitsemise jne. kohta), milliseid rahvavalitsus hakkas ka järkjärguliselt ellu viima.

29.juunil asutati vabariigi valitsuse otsusega rahvakorterite ehituskomitee, mis hakkas tegema kohe ettevalmistusi rahvakorterite ehitamiseks Tallinnas, et parandada tööliste korteritingimusi [1].

Samal päeval (s.o. 29.juunil) muudeti rahvavalitsuse otsusega Pärnu luksuskuurort töötava rahva ravi- ja puhkekoduks [2].

6.juuli õhtul saabusidki Pärnu puhkekodusse esimesed puhkajad töötava rahva ridadest - vanad töölised. Nad saadavad sel puhul südamliku tervituse rahvavalitsusele, "kes oma esimeseks sammuks on võtnud meie, vanade proletaarlaste eest hoolitsemise" [3].

Suurt tähelepanu pööras rahvavalitsus töötavate emade ja laste eest hoolitsemisele. 17.juulil välja antud hoolekande seaduse muutmise seadusega tehakse linnavalitsustele ja käitiste juhatustele kohustuslikuks laste päevakodude avamine imikutele ja eelkoolieealistele [4].

Töötülide lahendamise seadusega (17.juulil) kaotati streigi keeld ja töötülide algatamine lubati kõigis käitistes [5].

20.juulil anti välja teenijate töölepingu seadus, millega esmakordselt reguleeriti teenijate töölepingulisi vahekordi. Eripeatükina oli sellesse seadusesse sisse võetud rasedate ja emade kaitse. [6]

Töökaitse Erikapitali seadus (20.juulil) nägi ette, et rahatrahvid, mis määratud töökaitse- ja sotsiaalkindlustuse eeskirja-

---

1) Rahva Hääl, nr.9, 1.07. 1940.
2) Rahva Hääl, nr.10, 2.07. 1940.
3) Rahva Hääl, nr. 17, 9.07. 1940.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.70, art. 689.
5) Riigi Teataja, 1940, nr.70, art. 683.
6) Riigi Teataja, 1940, nr.75, art. 736.

de rikkumise eest, kantakse Töökaitse Erikapitali arvele. Nii neid summasid, kui ka teisi Töökaitse Erikapitali arvele kantud summasid, kasutatakse vanade, haigete ja vigastatud tööliste ja teenijate abistamiseks [1].

Erilist tähelepanu pööras rahvavalitsus töötavate talupoegade ja maatööliste eest hoolitsemisele. Töörahva võimu kindlustamiseks oli väga oluline tugevdada proletariaadi ja kehvtalurahva liitu.

Põllutöölistele riigimõisates hakati alates 1.juulist maksma lasteabiraha. Uudismaade asunikkudele maksti 49 000 krooni preemiateks. Kehvtalurahva poegadele sõjaväes anti kuuajaline puhkus, mis võimaldas neil abistada kodus suviste põllutööde tegemist. Laiendati riigimetsades loomade karjatamise ja seal heinategemise võimalusi [2].

12.juulil anti välja sööti jäetud maaomandite võõrandamise seadus. Selle seaduse alusel võeti riigi omandiks sööti jäetud või puudulikult haritud maaomandid või nende osad. Saadud maatagavaradest oli ette nähtud juurdelõikude andmine kehvtalupoegadele, samuti aga ka anda maad külaproletaarlastele oma majapidamiste loomiseks [3]. Selliseid söötis talusid, mis käisid nimetatud määruse alla oli vabariigis umbes 1400 [4].

See seadus oli oma teravikuga sihitud ilmselt kulakluse vastu ja aitas palju kaasa rahvavalitsuse autoriteedi tõstmiseks töötavate talupoegade seas.

17.juulil anti välja kelurite töönnetuse vastu kindlustamise seadus [5].

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.75, art. 736.
2) Kommunist, nr.11, 14.07. 1940.
3) Kommunist, nr.10, 13.07. 1940.
4) Rahva Hääl, nr.28, 20.07. 1940.
5) Riigi Teataja, 1940, nr.75, art. 734.

Et kergendada töötavate talupoegade ja kalurite võlakoormat, anti 19.juulil välja "Põllupidajate ja kalurite võlgade korraldamise seaduse" muutmise seadus. See seadus võimaldas seisma panna talupoegadelt ja kaluritelt võlgade sissenõudmist ja sellega vältida nende laostumist [1].

Juba see seaduste ja määruste loetelu, mis anti välja rahvavalitsuse tegevuse esimese kuu jooksul, näitab selgesti, et rahvavalitsus seisis kindlalt töötava rahva huvide eest.

Peale selle me ei tohi unustada, et tänu rahvavalitsuse poolt loodus soodsatele tingimustele palgavõitluses, saavutasid töölised paljudes ettevõtetes tunduvat palga tõusu, mis muidugi omakorda tõstis nende heaolu.

Sõprussidemete tugevdamine NSV Liiduga

Välispoliitikas kindlustas rahvavalitsus vastavalt valitsuse deklaratsioonis avaldatud seisukohale, Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti ausat täitmist ja tugevdas kõigiti sõprussidemeid NSV Liiduga.

Kõigepealt tühistati Eesti, Läti ja Leedu vahelised lepingud, mis olid vastuolus NSV Liiduga sõlmitud abistamispaktiga. 1.juulist 1940.a. lõpetati kokkuleppel Läti valitsusega, Eesti ja Läti kaitseliidu leping ja Eesti-Läti liidu korraldamise leping [2]. 3.juulil kuulutati kokkulepped Läti ja Leedu valitsusega kehtetuks Eesti, Läti ja Leedu vahel sõlmitud Üksmeele ja Koostöö leping [3].

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.73, art.726.
2) Rahva Hääl, nr.9, 1.07. 1940.
3) Rahva Hääl, nr.12, 4.07. 1940.

Et tihendada kaubanduslikke sidemeid ja majanduslikku koostööd NSV Liiduga, saadeti 12.juulil majandusdelegatsioon vastavate läbirääkimiste pidamiseks Moskvasse. Delegatsioon pidi selgitama võimalusi Eesti põllumajanduse ja tööstussaaduste väljaveo suurendamiseks ning tööstuse toorainete, põllumajanduse tootmisvahendite ja laiatarbekaupade Eestisse sisseveo suurendamiseks[1]. Läbirääkimised Moskvas toimusid kõigiti sõbralikus õhkkonnas ja lepiti kokku seniste kaubanduslike sidemete tunduvaks laiendamiseks. Samuti jõuti põhimõttelisele kokkuleppele Narva kose veejõu täieliku ärakasutamise asjas. Narva otsustati asutada uus elektrijõujaam (teatavasti takistas sõja puhkemine hüdroelektrijaama rajamist Narvas. Selle ülesande lahendamisele saadi asuda alles viiendal viisaastakul)[2].

Saavutatud majanduslikud kokkulepped aitasid kaasa Eesti rahvamajanduse kiirele tõusule.

Väga suur tähtsus oli NSV Liidu saavutuste tutvustamisel laiadele rahvahulkadele. Eesti töötav rahvas oli alati tundnud suurt huvi Nõukogudemaa elu vastu. Eesti klassiteadlik proletariaat nägi Nõukogude Liidus oma unistuste kehastust. Kodanliku diktatuuri tingimustes ei olnud aga võimalik avalikult kõnelda tõtt Nõukogude Liidu elust. Seda sai teha ainult salaja ja seepärast piiratud ulatuses. Samal ajal aga eesti kodanlikud natsionalistid, kasutades kõiki võimalikke vahendeid arendasid ulatuslikku laimupropagandat Nõukogude Liidu ja kogu sotsialistliku süsteemi vastu üldse. Selletõttu oli ka teatud osal eesti töötavast rahvast juurdunud väärettekujutus Nõukogude Liidu rahvaste

---

1) Kommunist, nr.10, 13.07. 1940.
2) Kommunist, nr.24, 27.07. 1940.

elust ja nõukogude korrast. Neid väärarvamusi oli vaja kummutada.

Pärast Eesti - Nõukogude Liidu vastastikuse abistamise pakti sõlmimist oli asutatud Eesti - Nõukogude Liidu Ühing. Kuid selle ühingu tegevus oli fašistliku valitsuse ajal takistatud. Alles pärast juunipööret avanesid ühingul võimalused laialdaseks tegevuseks.

5. juulil toimus Eesti - Nõukogude Liidu Ühingu erakorraline peakoosolek. Võeti vastu Ühingu uus põhikiri, mille kohaselt muudeti ühing Eesti - Nõukogude Liidu Sõprusühinguks. Samuti valiti uus juhatus eesotsas rahvavalitsuse, Eestimaa Kommunistliku Partei ja Ametiühingute Keskliidu esindajatega.

Loodi eeldused ühingu muutmiseks massiorganisatsiooniks. Ühingule anti kõik võimalused Nõukogude Liidu elu tutvustamiseks rahvahulkadele [1].

Tähtsat osa etendas Nõukogudemaa saavutuste tutvustamisel ajakirjandus. Varsti peale juunipööret hakati ajalehtedes "Rahva Hääl" ja "Kommunist" süstemaatiliselt avaldama artikleid NSV Liidu kultuuri- ja majanduselu, riikliku korra, üksikute liiduvabariikide jne. kohta. Koos Nõukogude Liidu saavutuste tutvustamisega muudeti laiadele rahvahulkadele lähedaseks sotsialistlik süsteem. See oli aga vajalik eeltöö nõukogude korra kehtestamise loosungi püstitamiseks.

Uue riigivolikogu valimised

Arvestades töötava rahva nõudmisi, võttis rahvavalitsus 5.juulil 1940.a. vastu otsuse läbi viia 14. ja 15.juulil riigivolikogu uue koosseisu valimised [2]. See oli väga tähtis samm.

---

1) Kommunist, nr.2, 6.07. 1940.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.60, art. 565.

Riigivolikogu vana koosseis, mis oli "valitud" fašistliku režiimi surve all ei esindanud mingil määral eesti rahvast, vaid ainult fašistlikku suurkodanlust. Selline riigivolikogu oli muidugi kokkusobimatu töörahva võimuga. Sellepärast oli vaja valida uus, tõeline töötava rahva esindus. Valimised pidid ühtlasi näitama, kuidas suhtuvad kõige laiemad töötava rahva kihid rahvavalitsusse ja Eestimaa Kommunistlika Partei poliitikasse.

Riigivolikogu valimised toimusid küll senise Riigivolikogu valimiste seaduse järgi, kuid selles seaduses tehti rida olulisi muudatusi. Kui varemalt valimiste peakomitee, valimisi juhtiv ja järelvalvet teostav organ, koosnes fašistliku riigiaparaadi kõige reaktsioonilisematest ametnikest, siis nüüd moodustas rahvavalitsus valimiste peakomitee töörahva esindajaist. Peakomitee koosseisu kuulus: kohtuminister, siseministri abi, statistika keskbüroo esindaja, kaks Ametiühingute Keskliidu ja 2 kommunistliku partei esindajat[2]. Tühistati senikehtinud kord, mille järgi ühe kandidaadi esitamisel valimiste peakomitee, ilma valimisi läbi viimata, tunnistab esitatud kandidaadi valituks. Kaotati varem valijailt nõutud üheaastane elukoha tsensus. Samuti kaotati ka nimelised tunnistused, mis fašistliku valitsuse poolt hääletamisel "arvepidamiseks" olid sisse seatud. Mitmed valimiste peakomitee funktsioonid anti ringkonnakomiteedele (näiteks kandidaatide esitamiskirjade vastuvõtmine)[3]. Nende muudatustega anti vanale fašistlikule valimisseadusele uus sisu - demokraatia töötavale rahvale[4].

Seoses valimiste kiirendatud korras läbiviimistega lühendati

---

1) Kommunist, nr.4, 7.07. 1940.

2) Riigi Teataja, 1940, nr.60, art. 565.

3) Sildmäe, I., Revolutsioonilised sündmused Eestis 1940.a. suvel, Edasi, nr.55, 18.07. 1953.

4) Riigi Teataja, 1940, nr.60, art. 565.

kandidaatide esitamise tähtaega 28 päevalt 5 päevale enne valimisi ja vähendati esitamiskirjal nõutavate allkirjade arvu 150-lt 50-le[1].

Valimiste peakomitee otsustas ka muuta eelmise Riigivolikogu valimiste ajal töötanud ringkondade komiteede isiklikud koosseisud. Uutesse ringkondade komiteedesse määrati töötava rahva esindajad. Peaaegu pooled ringkondade komiteede liikmed olid töölisklassi esindajad[2]. Nii oli kindlustatud valimistel juhtivad positsioonid töörahva esindajatele.

Valimised toimusid teravas klassivõitluse õhkkonnas. Töörahva organisatsioonid ühinesid ühiseks "Eesti Töörahva Liiduks". Eesti Töörahva Liidu esialgsesse koosseisu kuulusid 22 suuremat töörahva organisatsiooni eesotsas Eestimaa Kommunistliku Partei ja Eesti Ametiühingute Keskliiduga[3]. 6. juulil avaldas Eesti Töörahva Liit oma valimisplatvormi, mis sisaldas järgmisi nõudmisi:

"... Meie nõudmised välispoliitika alal - sõprus Eesti ja Nõukogude Liidu rahvaste vahel ja tihe liit Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahel.

Meie nõudmised sisepoliitika alal:

1. Sõna-, trüki-, koosolekute ja ühinemisvabaduste kindlustamine töötava rahva huvides.
2. Tööliste ja teenijate materiaalse olukorra parandamine töötasu tõstmise teel.
3. Otsustav võitlus tööpuudusega.
4. Laialdaste abinõude tarvituselevõtmine töörahva sotsiaalse kindlustamisega haiguste, õnnetusjuhtumite ja töö-õnnetuste vastu.

---

1) Riigi Teataja; 1940, nr.60, art. 565.
2) Kommunist, nr.5, 8.07. 1940.
3) Kommunist, nr.3, 6.07. 1940.

5. Riiklik kindlustus tööinvaliididele ja vanadele mees- ja naistöölistele.
6. Igakülgne riiklik abi väikepõllupidajatele ja maatameeste maaga varustamine.
7. Talunikel lasuva võlakoorma töeline kergendamine
8. Talurahva igasuguste maksuvõlgade niisama kui ka trahvirahade kustutamine.
9. Ebaõiglase isikumaksu ümberkorraldamine.
10. Laste- ja emadekaitse laiendamine, lastesõimede, lastekodude ja nõuandlate organiseerimine.
11. Rahvaharidus kõigile kättesaadavaks ja ilma tasuta.
12. Arstiabi võrgu laialdasem arendamine.
13. Rahvusliku ebavõrdsuse ja rahvusvähemuste rõhumise likvideerimine ning kõigi Eestis elavatele rahvastele üheõigusluse kindlustamine.
14. Sõjaväe demokratiseerimine.
15. Rahvusliku kultuuri, teaduse, hariduse ja kunsti laialdane rakendamine ..."[1]

Eesti töötava rahva kõige laiemad hulgad tervitasid seda platvormi. Valimiste ajaks ühines Eesti Töötava Rahva Liidu valimisplatvormiga 618 organisatsiooni ja 304 suurt rahvakoosolekut[2]. Valimiskampaania juhtimiseks moodustati üle-Eestimaaline Eesti Töötava Rahva Liidu valimistoimkond. Valimisringkondadesse määrati usaldusmehed, kes organiseerisid kohapealsed toimkonnad ja nende abiga viisid läbi valimiseelset agitatsioonitööd Töötava Rahva Liidu kandidaatide kasuks[3].

---

1) Kommunist, nr.3, 6.07. 1940.
2) Rahva Hääl, nr.23, 15.L7. 1940.
3) Kommunist, nr.5, 8.07. 1940.

Eesti Töötava Rahva Liit esitas oma kandidaadid kõigis 80 valimisringkonnas. Kandideerisid järjekindlad töötava rahva huvide eest võitlejad eesotsas kommunistidega.

Kuid ka kodanlus ei alistunud ilma võitluseta. Reas valimisringkondades kandideerisid kõrvuti Töötava Rahva Liidu kandidaatidega ka kodanlikke tegelasi. Kodanlus püüdis valimisi ära kasutada töötava rahva petmiseks. Kodanlikud tegelased, kes end fašistliku režiimi ajal olid näidanud töötava rahva verivaenlastena, püüdsid nüüd demagoogia ja igasuguste lubadustega rahvast eksiteele viia, et pääseda ka uude riigivolikokku ja takistada seal kapitalistliku süsteemi lõplikku purustamist.

Et sellist rahva petmist vältida, täiendas ~~rahvalitsus~~ rahvavalitsus 9. juulil oma korraldust Riigivolikogu valimiste kohta järgmise punktiga: "Et vältida Riigivolikogu valimiste kasutamist Eesti Vabariigile ja Eesti rahvale kahjulikkude eesmärkide huvides, tuleb kandidaatide esitamiskirjade esindajail esitada ringkondade komiteedele hiljemalt 10. juuliks 1940 kell 14 vastava kandidaadi valimisplatvorm. Valimisplatvormi mitteesitamisel tühistatakse vastava kandidaadi esitamiskiri ringkondade-komiteede poolt."[1]

Kodanlus püüdis ka nüüd veel manööverdada: kodanlikud kandidaadid esitasid demagoogiliselt valimisplatvorme, mis olid risti vastuolus nende poliitiliste vaadete ja senise tegevusega. Seejuures on huvitav märkida, et kodanlikud kandidaadid olid omavahel tihedas sidemes, esinesid organiseeritud gruppidena. Nii esinesid 12 kodanlikku kandidaati Tartust, Tartumaalt ja Võrumaalt täpselt ühe ja sama platvormiga[2].

Kuid töötav rahvas ei lasknud end petta. Ringkondade komiteed, lähtudes valimiste peakomitee juhatuskirjast (?... Kui esi-

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.64, art. 628.

2) ENSV Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv, F-R-3, N-1, A-114, 121, 125.

tatud valimisplatvorm on vaid üldsõnaline või mõeldud ilmselt valijate petmiseks, siis võtab ringkondadekomitee kandidaadi esitamiskirja suhtes seisukoha küsimust sisuliselt kaaludes"[1] tühistasid kõik kodanluse kandidatuuride esitamiskirjad. Kodanlusele ei antud võimalust rahva petmiseks.

Kommunistlik partei ja tema juhtimisel kõik Eesti Töötava Rahva Liitu kuuluvad organisatsioonid tegid valimiskampaania ajal laialdast poliitilist selgitustööd elanikkonna keskel.

Valimiskampaania algas 6.juulil suurejoonelise meeleavaldusega Tallinnas ja arvukate koosolekute, miitingute ja demonstratsioonidega kogu vabariigis.[2] Kogu valimiskampaania vältel toimus rohkearvuliselt miitinguid ja koosolekuid, kus selgitati rahvahulkadele Töötava Rahva Liidu valimisplatvormi ja kommunistliku partei poliitikat, paljastati kapitalistliku süsteemi pahesid.

Valimiskampaania teenistusse oli rakendatud ka ajakirjandus. Just eriti sel perioodil ilmus rohkesti paljastavaid materjale omaaegsete kodanlike võimumeeste ja "ärituusade" mahhinatsioonide kohta.

Valimiseelne agitatsioonitöö aitas töötaval rahval jõuda selgusele kapitalistliku süsteemi lõpliku purustamise ja nõukogude korra kehtestamise vajaduses.

Valimiseelse agitatsioonitöö tulemusena võtsid töötava rahva hulgad valimistest suure vaimustusega osa ja Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadid saavutasid valimistel hiilgava võidu. Valimistest võttis osa 84,1 protsenti kõigi registreeritud hääleõiguslike kodanike üldarvust. Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt hääletas 92,8 protsenti hääletamisest osavõtnute arvust (548 631 inimest)[3]. Võrdluseks olgu märgitud, et 1938.a. toimunud "vali-

---

1) ENSV Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv, F-R-3, N-1, A-104, l. 48.
2) Kommunist, nr.4, 7.07. 1940.
3) Kommunist, nr.15, 18.07, 1940.

mistel" suutis fašistlik suurkodanlus terrori ja demagoogia abil koguda ainult 109 000 häält[1]. Kõigis valimisringkondades osutusid valituks Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadid. Kõik nad valiti eesti rahva tõelise enamuse poolt. Kogu eesti töötav rahvas hääletas oma parimate esindajate poolt, Töötava Rahva Liidu valimisplatvormi poolt. "Kommunist" kirjutas sel puhul: "Selline hiilgav võit räägib selgel keelel sellest, et Töötava Rahva Liidu platvorm on Eesti rahva määratu suure enamuse poolt täiesti omaks võetud, et rahvas seda platvormi täiesti toetab. Eesti Töötava Rahva Liidu hiilgav võit on ühtlasi ka Eestimaa Kommunistliku Partei hiilgavaks võiduks. See võit näitab, et Eestimaa Kommunistliku Partei seljataga seisab kogu Eesti töörahvas."[2]

Seega Eestimaa Kommunistlik Partei ja rahvavalitsus olid suutnud lõplikult võita enda poole linna- ja maa töötava rahva hulgad, oli kindlustatud liit töölisklassi ja talurahva vahel. Nüüd oli õige aeg püstitada nõukogude korra kehtestamise loosung.

Eesti Töötava Rahva Liidu hiilgava valimisvõidu puhul 17. juulil korraldatud suurele miitingule Võiduväljakule tulidki töötava rahva hulgas esmakordselt uute loosungitega: "Elagu Nõukogude Eesti", "Nõuame Eesti astumist Nõukogude Vabariikide Liitu"[3]. Rahvahulgad, kes olid jõudnud veendumusele, et nõukogude kord vastab nende elulistele huvidele, toetasid vaimustatult neid loosungeid.

Rahvavalitsus oli kommunistliku partei juhtimisel teinud vajalikud ettevalmistustööd nõukogude korra kehtestamiseks.

---

1) Sildmäe, I., Revolutsioonilised sündmused Eestis 1940.a. suvel, Edasi, nr.55, 18.07. 1953.

2) Kommunist, nr.15, 18.07. 1940.

3) Sealsamas.

II

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis ja Eesti astumine NSV Liidu koosseisu (21. juuli-6. august 1940. a.)

Uue Riigivolikogu istungjärk (21.-23. juuli 1940) ja selle ajalooline tähtsus

19. juulil avaldati teade äsjavalitud Riigivolikogu istungjärgu kokkukutsumise kohta. Eesti töötav rahvas pöördus oma saadikute poole Riigivolikogus kindla nõudmisega: kehtestada Eestis nõukogude võim. Seitsme suurema pealinna ettevõtte ("Franz Krull", "Ilmarine", A.M. Lutheri, "Rauaniidi", Balti Puuvillavabriku, Riigi sadama tehaste, Harju maakonna II osakonna) tööliste koosolekutel vastuvõetud pöördumises Riigivolikogu poole on öeldud: "Me tervitame uut Riigivolikogu kui oma tõelist esindust ja nõuame, et ta Eesti Töötava Rahva Liidu platvormile ja loosungitele, kogu töötava rahva tahtele vastavalt, mis eriti selgelt väljendus valimisvõidu puhul olnud miitingutel ja meeleavaldustel üle terve maa, maksma paneks stalinliku konstitutsiooni. Me nõuame, et Riigivolikogu:

1. Kuulutaks Eesti Vabariigi Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.

2. Otsustaks liita Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga.

3. Natsionaliseeriks, s.o. kuulutaks riigi ja rahva omanduseks, suurtööstused ja pangad.

4. Teeks lõpu maaga spekuleerimisele; kindlustaks maa kasutamise ainult töötavale talurahvale; varustaks väikepõllupidajaid ja maatamehed maaga, võõrandades selleks maad suurmaapidajatelt-ekspluataatoritelt; kergendaks otsustavalt töötava talurahva võlakoormat.

Seda nõuame meie oma saadikutelt Riigivolikogus.

Niisugune on Eesti töötava rahva kindel tahe."[1]

Samasuguste nõudmistega pöördusid Riigivolikogu poole ka rohkearvulised tööliste ja talupoegade delegatsioonid.

Uue Riigivolikogu liikmed, kui tõelised töörahva huvide kaitsjad, võtsid need nõudmised oma tööle aluseks.

21. juulil alustas uus Riigivolikogu tööd. Kinnitati järgmine Riigivolikogu istungjärgu päevakord:

1) Eesti riigikorra küsimus.
2) Eesti astumine Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu liikmeks.
3) Maa kuulutamine kogu rahva omanduseks.
4) Suurtööstuse ja pankade natsionaliseerimine.

Esimese päevakorrapunkti kohta esines ettekandega EKP Keskkomitee sekretär J. Lauristin. Üksmeelselt ja suure vaimustusega võtsid Riigivolikogu liikmed vastu "Deklaratsiooni riigivõimust Eestis", millega kuulutati välja nõukogude võim Eestis. Deklaratsioonis on antud terav kriitika kodanlik-natsionalistliku dikta-

---

1) Kommunist, nr.18, 21.07. 1940.

tuuri režiimile Eestis: "Tööpuudus, nälg, viletus, rahvuslik ebavõrdsus olid nii linna kui ka maa töötava rahva ainukeseks osaks. Eesti töötava rahva seaduslikud huvid ja vajadused toodi ohvriks käputäie ekspluataatorite, suurmaaomanike ja kapitalistide omakasupüüdlikele huvidele, kes valitsesid Eestis ... Söjaprovokaatorid, istudes võimu juures, kauplesid meie rahva vabaduse ja sõltumatusega ja seadsid Eesti julgeoleku, rahu, puutumatuse ja heaolu otsesse hädaohtu"[1].

Edasi on antud hinnang Eesti Töötava Rahva Liidu suurele võidule Riigivolikogu valimistel: "Eesti Töötava Rahva Liidu valimisvõit tähistab Eesti elus ajaloolist pööret, mis seisab selles, et Eesti rahvas väljendas oma tahet jäädavalt teha lõpp kapitalistide ja suurmaaomanike poliitilisele võimule ja võtta maa juhtimine enda kätesse ja seada jalule töeline rahva valitsus."[2]

Deklaratsioonis rõhutatakse, et lahendades riikliku võimu küsimust, tuleb arvestada Nõukogude Liidu rahvaste ajaloolisi kogemusi ja suurt eeskuju. "Nõukogude Liidu eeskuju näitab, et ainult nõukogude võim võib kindlustada rahu, tööd, leiba ja vabadust töörahvale nii linnas kui ka maal, päästa Eesti rahvas ekspluateerimisest, puudustest ja õiglusetusest. Ainult nõukogude võim võib kindlustada meie poliitilise, majandusliku ja kultuurilise õitsengu. Ainult nõukogude kord kindlustab Eesti rahvale töelise vaba rahvusliku kultuurilise arengu."[3]

Arvestades seda ja ühtlasi väljendades Eesti töötava rahva üksmeelset tahet "... riigivolikogu kuulutab välja Nõukogude võimu kehtivaks kogu Eesti maa-alal.

Eesti kuulutatakse Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.74, art. 733.
2) Sealsamas.
3) Sealsamas.

Siitpeale kõik võim Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis kuulub nii linna kui ka maa töötavale rahvale töötava rahva saadikute nõukogude näol."[1]

Sellega oli taastatud Eestis nõukogude võim, mille välisimperialistid ja eesti kodanlus olid hävitanud kaks aastakümmet tagasi. Eesti töörahvas viis selle sammuga lõpule oma poliitilise võimu kindlustamise.

21. juuli on eesti rahva rahvuslikuks pidupäevaks, millega tähistatakse Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi sündi.

22. juulil võttis Riigivolikogu üksmeelselt vastu teise tähtsa otsuse - "Deklaratsiooni Eesti astumise puhul Nõukogude Liidu liikmeks." Deklaratsioonis meenutatakse eesti töötava rahva vennalikke sidemeid teiste NSV Liidu rahvastega, mis karastusid ühises revolutsioonilises võitluses tsarismi, kapitalistide ja mõisnike vastu.

Deklaratsioonis on öeldud: "Nüüd, kus Eesti rahvas on purustanud vana surve ja õiglusetuse režiimi ülemvõimu, on võtnud enda kätesse oma kodumaa saatuse ja astunud välja avarale ning helgele uue elu ehitamise teele, on saabunud suur ajalooline tund, millal Eesti rahva tahe, mis on väljendust leidnud kogu rahva häälestamises, maksma panna kindel liit ja purustamata sõprus Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel, peab leidma seadusandliku kinnituse.

Riigivolikogu on veendunud selles, et ainult Eesti astumine Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu kindlustab meie riigile tõelise suveräniteedi, meie rahvale vaba rahvusliku arengu, meie tööstusele, põllumajandusele ja rahvuslikule kultuurile õitsengu, Eesti rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu võimsa tõusu ja meie armastatud kodumaa hüvangu."[2] Sellepärast ka Riigivoli-

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.74, art. 733.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.76, art. 743.

kogu otsustas:

"Paluda Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu vastu võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Nõukogude Liidu koosseisu Liidu vabariigina samadel alustel, millistel kuuluvad NSV Liitu Ukraina NSV, Valgevene NSV ja teised liiduvabariigid."[1]

See samm oli väga tähtis kogu eesti töötava rahva tuleviku suhtes. On selge, et eraldatuna NSV Liidust poleks Nõukogude Eesti üksinda suutnud end kaitsta välisimperialistide kallaletungide vastu ega üles ehitada sotsialismi oma maal.

23. juulil võttis Riigivolikogu vastu "Deklaratsiooni maa kuulutamisest kogu rahva omanduseks" ja "Deklaratsiooni pankade ja suurtööstuste natsionaliseerimise" kohta.

Maadeklaratsiooniga kuulutati kogu maa ühes maapõuevarade, metsade, järvede ja jõgedega kogu rahva, s.o. riigi omanduseks. Töötaval talupojal kasutada oleva maa ülemmääraks määrati 30hektarit. Selle suuruse ületavad maade ülejäägid arvati deklaratsiooni alusel riiklikku maatagavarasse selleks, et riigil oleks võimalus abistada maata ja vähese maaga talupoegi nende maaga varustamisel.

Ühtlasi otsustati kustutada talurahvalt kõik väljaostumaksud, mis olid seoses kodanliku maareformiga. Samuti kustutati töötavatelt talupoegadelt kõik maksuvõlad ja administratiivkorras peale pandud trahvid. Riigivolikogu tegi ülesandeks valitsusele võtta tarvitusele abinõud töötavate talupoegade teiste võlakohustuste kergendamiseks ja ebaõiglaste maksude äramuutmiseks[2].

Maadeklaratsiooniga likvideeriti maaga hangeldamine. Selle

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.76, art. 743.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.77, art. 744.

deklaratsiooni alusel läbi viidud maareformiga piirati kulakluse võimu ja parandati otsustavalt töötava talupoja olukorda. See tähendas, et tööliskassi ja talurahva liit muutus veelgi kindlamaks.

Deklaratsiooniga pankade ja suurtööstuste natsionaliseerimisest alustati otsustavat pealetungi ~~kodanluse~~ kapitalismi majanduslikele alustele, alustati kodanluse kui klassi ekspropriseerimist. Sellega pandi ühtlasi alus sotsialistliku majandussüsteemi rajamisele. Deklaratsioonis öeldakse: "Nüüdsest peale Eestimaa töörahval on käes enda majanduslikuks vabastamiseks võimsad vahendid - pangad ja suurtööstus. Sellega luuakse tingimused rahvamajanduse kiireks tõusuks, mis tagab vabrikute ja tehaste pereneesteks saavate tööliste vaba töö."[1]

23.juulil arutati veel J. Varese rahvavalitsuse küsimust. Riigivolikogu liikmed kiitsid üksmeelselt heaks rahvavalitsuse senise tegevuse. Nii ütles üks Riigivolikogu liikmetest oma sõnavõtus: "Praegusele vabariigi valitsusele peame olema tänulikud Eesti ajaloo suurima pöörde eest ... Tervitan ja tänan oma valijaskonna nimel vabariigi valitsust kui teeneterikast pioneeri Sotsialistliku Eesti kujundamisel"[2]. Ühel hääletel võttis Riigivolikogu vastu P. Keerdo poolt tehtud ettepaneku teha vabariigi valitsusele ülesandeks jätkata oma tööd kuni uue põhiseaduse maksmapanekuni.

Järgnevalt otsustati vabastada senine president K. Päts oma ametist. Presidendi kohuste täitmine pandi peaminister J. Varesele. Nagu juba eespool märgitud ei olnud fašistliku režiimi presidendil Pätsil sisuliselt mingit võimu juba peale 21.juunit. Nüüd pandi ka ametlikult presidendi kohustuste täitmine töörahva esindajale.

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.77, art. 745.
2) Rahva Hääl, nr.32, 24.07. 1940.

Lõpuks valis Riigivolikogu veel 25-liikmelise komisjoni Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi põhiseaduse väljatöötamiseks ja 21-liikmelise delegatsiooni, kes sõidaks Moskvasse üle andma NSV Liidu Ülemnõukogule Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi soovi liitumiseks NSV Liiduga.[1]

Riigivolikogu ajalooline istungjärk lõppes 23.juulil.

Sajad tuhanded inimesed üle kogu vabariigi tervitasid arvukail miitinguil vaimustatult Riigivolikogu otsusi, mis panid aluse sotsialismi ülesehitamisele Eestis.

Nõukogude võimu väljakuulutamisega riigivolikogu istungjärgul fikseeriti seadusandlikult võimu üleminek töötava rahva kätte, fikseeriti proletariaadi diktatuuri kehtestamine Eestis.

Asjaolu, et nõukogude võimu kehtestamise loosung püstitati alles 17.juulil, peale töötava rahva võitu valimistel, on viinud mõned ajaloolased (V. Maamägi, S. Zabrodskaja) arvamusele, et sotsialistliku revolutsiooni küsimus tõusis üles alles pärast Riigivolikogu valimisi ja teostati uue Riigivolikogu poolt nõukogude võimu väljakuulutamisega.[2] Seega tuleb välja nagu oleks sotsialistlik revolutsioon Eestis võitnud lihtsalt parlamentaarsel teel: rahvas valis vabadel valimistel oma esindajad Riigivolikokku ja viimane viis vastava seaduse vastuvõtmisega läbi sotsialistliku revolutsiooni Eestis. See seisukoht ignoreerib kõige jänedamalt marksismi-leninismi põhitõdesid jaajaloolisi fakte.

V.I.Lenin kritiseeris korduvalt II Internatsionaali tegelasi just selle eest, et need jutlustasid üldise valimisõiguse ja demokraatlike valimiste teel sotsialismi jõudmist.

---

[1] Kommunist, nr. 21, 24.07.1940.

[2] Eesti NSV ajaloo periodiseerimisest, lk. 78.

Oma artiklis "Asutava Kogu valimised ja proletariaadi diktatuur" kirjutas V.I. Lenin: "Üldine valimisõigus näitab mitmesuguste klasside küpsust oma ülesande mõistmisel. Ta näitab, kuidas mitmesugused klassid kalduvad oma ülesandeid lahendama. Nende ülesannete lahendamist ennast ei saavutata hääletamisega, vaid klassivõitluse kõikide vormidega, kaasa arvatud kodusõda.

II Internatsionaali sotsialistid ja sotsiaaldemokraadid on vulgaarse väikekodanliku demokraatia seisukohal, jagades selle eelarvamust, nagu oleks hääletamisega võimalik lahendada klassivõitluse põhilisi küsimusi."[1)]

Mida näitavad meile ajaloolised faktid?

21.juunil eesti proletariaat kommunistliku partei juhtimisel ja laiade töötajate hulkade toetusel kukutas kodanliku diktatuurivalitsuse ja kehtestas rahvavalitsuse, mis oli sisuliselt proletariaadi valitsus. Mida tegi siis see rahvavalitsus oma tegevuse esimese kuu vältel (s.o. 21.juunist kuni 21.juulini 1940)? Mis annab meile õiguse nimetada teda proletariaadi valitsuseks?

Rahvavalitsus tegi ulatuslikku tööd vana kodanliku riigiaparaadi purustamisel ja uue nõukogude riigiaparaadi loomisel (ja seda juba enne, kui V. Maamäe arvates sotsialistliku revolutsiooni küsimus üldse päevakorda tõusis!). Ta tegutses edasi samas koosseisus kuni 25.augustini, täites nii kuu aega nõukogude valitsuse ülesandeid.

Rahvavalitsus piiras kapitalistide majanduslikku tegevust ja valmistas ette tingimused eraettevõtete natsionaliseerimiseks ja kodanluse kui klassi likvideerimiseks.

Rahvavalitsus kehtestas demokraatia töötavale rahvale ja diktatuuri kodanlusele (kodanlike parteide ja organisatsioonide

---

1) Lenin, V.I., Teosed, 30.kd., lk. 247.

keelamine, koda like kandidaatide tühistamine valimistel))

Tõsi küll, Eestis toimus sotsialistliku revolutsiooni areng n.ö. rahulikul teel, ilma suuremate kokkupõrgeteta ja verevalamiseta. Sellise rahuliku arengu võimalust ei eita ka marksim-leninism. Artiklis "Marksismi karikatuurist" kirjutas V.I.Lenin: "Kuid ei saa eitada seda, et üksikjuhtumeil, erandina, näiteks mõnes väikeses riigis pärast seda, kui suur naaberriik on juba teostanud sotsiaalse revolutsiooni, on võimalik, et kodanlus loovutab rahulikult võimu, kui ta veendub vastupanu lootusetuses ja eelistab säilitada oma päid."[1]

Just selline oli olukord ka Eestis. Välisimperialistide abist isoleerituna ei julgenud eesti kodanlus otsustavalt välja astuda. Peale selle suutis, nagu nägime juba eespool, kommunistliku partei õige taktika kodanlust desorienteerida ning partei ja rahvavalitsuse otsustav tegevus võttis kodanluselt ära võimalused organiseeritud vastupanuks. Kodanluse vastupanu oli meil seetõttu nõrk, arg ja juhuslik, piirdudes peamiselt provokatsiooniliste laimujuttude levitamisega, üksikute huligaanitsevat laadi väljaastumistega jne.

Kuid sotsialistliku revolutsiooni rahulik areng Eestis ei tähenda veel, et sotsialistlik revolutsioon oleks meil võitnud parlamentaarsel teel. Eesti Töötava Rahva Liidu hiilgav võit valimistel sai võimalikuks tänu sellele, et kodanluse poliitiline võim oli juba murtud, et proletariaat, kasutades riigivõimu olemasolu enda käes, suutis tõmmata lühikese aja jooksul enda poole kõige laiemad töötava rahva hulgad. "Las revolutsiooniline proletariaat kukutab esmalt kodanluse,

---

1) Lenin, V.I., Teosed, 23.kd., lk. 56 jj.

hävitab kapitali ikke,purustab kodanliku riigiaparaadi, - siis võib võidukas proletariaat kiiresti enda poole võita töörahva mitteproletaarsete hulkade enamiku poolehoiu ja toetuse, rahuldades neid ekspluatsatorite arvel ..." [1], kirjutas V.I. Lenin.

Peab ütlema, et Eestis toimus see töötavate hulkade enda poole võitmine suhteliselt kiiresti, juba enne kapitalistide majandusliku võimu murdmist, enne kapitali ikke lõplikku hävitamist. Seda võib seletada asjaoluga, et Eestis oli juba olnud Oktoobrirevolutsiooni järel nõukogude võim, samuti aga ka suure sotsialismimaa NSV Liidu suure abiga eeskujuga, mis aitas kiiresti veenda rahvamasse sotsialistliku ühiskonnakorra eelistes.

Seega võime kokkuvõttes öelda, et sotsialistlik revolutsioon Eestis algas 21.juunil 1940.a. võimu haaramisega proletariaadi poolt kommunistliku partei juhtimisel keskuses. Ajavahemikul 21.juunist kuni 21.juulini 1940.a. toimus proletariaadi diktatuuri väljakujunemine ja kindlustamine. 21.juulil nõukogude võimu väljakuulutamine tähendas sotsialistliku revolutsiooni lõppu (poliitilise võimu mõttes, sotsialistlik revolutsioon majanduslikus mõttes alles algas siis) ja proletariaadi diktatuuri seadusandlikku fikseerimist.

Peale Riigivolikogu ajaloolist istungjärku jätkus küll veel mitme kuu kestel kodanliku riigiaparaadi lõplik lammutamine (kohalik omavalitsus, politsei, kohus jne.) ja proletariaadi riigiaparaadi üksikute lülide väljakujundamine, kuid

---

1) Lenin, V.I., Teosed, 30.kd., lk. 248.

poliitiline võimu küsimus oli igatahes juba lõplikult otsustatud.

Peatähelepanu pöördus sellepärast järgneval perioodil kapitalismi majanduslike aluste purustamisele ja sotsialistliku majanduse ülesehitamisele (eraettevõtete natsionaliseerimine, maareform).

Põhisuuna töötava rahva võitlusele sel perioodil andsid Riigivolikogu istungjärgu ajaloolised otsused - deklaratsioonid. Vaatleme järgnevalt nende deklaratsioonide ellurakendamist esimese paari nädala jooksul (s.o. kuni 6.augustini 1940.a., Eesti astumiseni NSV Liidu koosseisu).

Kodanliku riigiaparaadi jätkuv lammutamine ja nõukogude riigiaparaadi rajamine

Olgugi, et ka kohe peale nõukogude võimu väljakuulutamist ei asutud veel nõukogude ja nende täitevkomiteede moodustamisele, viidi siiski nõukogude võimu deklaratsioonist lähtudes läbi ulatuslikke töid just kohalike omavalitsuste ümberkorraldamisel.

25.juulil 1940.a. anti välja seadus maa-, linna- ja vallavolikogude tegevuse lõpetamise kohta: "Maa-, linna-, linnaosa- ja vallavolikogude, samuti nende poolt valitud alaliste komisjonide ja esindajate tegevus lõpetatakse ning nende ülesanded pannakse vastavalt maa-, linna-, linnaosa- ja vallavalitsuste peale ..."[1] Seega kinnitati seadusega juba ~~ka~~

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.83, art. 783.

tegelikus elus varem välja kujunenud olukord. Võim kohtadel koondus täielikult omavalitsuste kätte. Järgmiseks sammuks oli nende omavalitsuste koosseisudes väga ulatuslike muudatuste läbiviimine.

27.juulil vabastati presidendi ja siseministri käskkirjadega üle 40 linna- ja maaomavalitsuse vastutava töötaja[1]. Kodanliku diktatuuri aegsed ametnikud asendati uute, töörahva huvidele ustavate inimestega. Samuti parandati mõned vead, mis olid varem tehtud uute omavalitsuse töötajate määramise osas.

31.juulil anti välja vallaseaduse täiendamise seadus, millega siseministrile anti õigus riiklikes huvides vabastada ametist kas üksikute või kõigi valdade vallavanemaid ja nende abisid ning määrata nende asemele uued isikud[2]. Selle seaduse alusel kuulutati samal päeval välja siseministri otsus, millega vabastati kõik ametisolevad vallavanemad ja nende abid, arvates uute vallavanemate ja nende abide ametisse astumise ajast[3]. Seega viidi läbi kohalike omavalitsuste peaaegu täielik reorganiseerimine.

Peale kohalike omavalitsuste jätkusid ulatuslikud ümberkorraldused ka teistes riigiaparaadi lülides. Laialdast puhastustööd viidi läbi politseiaparaadis. Jätkus sõjaväe demokratiseerimine. 26.juulil 1940.a. toimus Tallinnas ülemaaline sõjaväelaste komiteede esimeeste nõupidamine. Pikema kõnega esines nõupidamisel sõjaväe poliitiline peajuht P.Keerdo, kes rõhutas, et sõjaväelaste komiteed "peavad endid täieli-

---

1) Kommunist, nr.27, 30.07. 1940.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.89, art. 873
3) Riigi Teataja, 1940, nr.89, art. 890.

kult vabastama väeosa ülema ja rahvavaenuliste ohvitseride mõju alt. Peavad endid ise maksma panema. Neile peavad allu-ma mitte ainult sõdurid, vaid ka ohvitserid ... Kui leidub ohvitsere, allohvitsere, kes teisiti mõtlevad, kes püüavad endises vaimus edasi tegutseda, kes levitavad kuulujutte, et egas see asi nii ei jää, kes karistavad sõdureid selle eest, et ta on poliitilisest elust osa võtnud jne., siis tuleb neid halastamatult koosolekutel paljastada, tuleb teatada sellest poliitilistele juhtidele. Niisugustel ülemustel pole kohta Eesti demokraatlikus sõjaväes, niisugused tuleb meie sõja-väest välja rookida. Selleks peavad kaasa aitama komiteed ise, selleks aitavad kaasa Eestimaa Kommunistliku Partei osa-konnad..."[1]

Nõupidamisel vastu võetud resolutsioonis esitati rida nõudmisi:

"... 1) anda sõduritele ja madrustele õigus uue põhisea-duse järgi valida ning end ise lasta valida ühiskondlike or-ganite kujundamisel;

2) kõrvuti sõjalise väljaõppega korraldada sõdurite ja madruste poliitilist kasvatust;

3) sõdurite ja madruste komiteede valimine toimetada vabalt;

4) puhastada sõjavägi tagurlikust ollusest, kes suhtub vaenulikult Eesti Sotsialistlikku Nõukogude Vabariiki ja NSV Liitu"[2] jne.

---

1) Kommunist, nr.24, 27.07. 1940.

2) Sealsamas.

Nõupidamisele järgneval perioodil paranes tunduvalt sõjaväelaste komiteede töö, kasvas nende autoriteet sõdurite ja madruste hulkades. Vabastati sõjaväeteenistusest veel rida reaktsioonilisi ohvitsere. Tugevdati poliitilist kasvatustööd sõjaväes. Kõige selle tulemusena kujunes meie sõjavägi pikkamööda tõeliseks nõukogude sõjaväeks.

Augustikuu alguseks viidi samuti lõpule fašistlike kodade likvideerimine[1]. 31.juulil anti välja dekreet, millega likvideeritakse kõik senised kodanlikud üliõpilasorganisatsioonid[2]. Järgmisel päeval suleti kõik üliõpilasorganisatsioonidevilistlaskoondised[3].

Samal ajal kui viidi lõpule kodanlike organisatsioonide likvideerimine kasvasid ja tugevnesid töötava rahva organisatsioonid.

Kiiresti kasvasid kommunistliku partei read. Augustikuu alguseks ulatus Tallinna komitee poolt vastuvõetud uute liikmete arv ligi 400-ni[4], Tartu komitee oli 11.augustiks vastu võtnud 103 uut liiget[5]. Edukalt arenes partei-algorganisatsioonide loomine tehastes ja ettevõtetes. Ka sõjaväeosades suurenes partei algorganisatsioonide arv. Kommunistlik partei juhtis kindlalt eesti töötavat rahvast sotsialismi ülesehitamisele.

Viidi läbi ametiühingute struktuuri reorganiseerimine. 1.augustil 1940.a. toimunud Eesti Ametiühingute Keskliidu juhatuse koosolekul otsustati ametiühingute uue struktuuri küsimus. Sellega likvideeriti kodanliku diktatuuri päevilt pärit olev ametiühingute killustatus. Uue struktuuri järgi

---

1) Kommunist, nr.29, 1.08.1940.
2) Sealsamas
3) Kommunist, nr.32, 4.08. 1940.
4) Kommunist, nr.36, 8.08. 1940.
5) Kommunist, nr.40, 12.08. 1940.

jagunesid ametiühingud: a) väikelinnade tööliste ja teenistujate üldühinguteks ja b) ületööharulisteks ametiühinguteks. Viimaseid olid arvult 19. Ametiühinguid liitvaks ja juhtivaks organiks jäi Eesti Ametiühingute Keskliit[1]. Ametiühingute liikmete arv tõusis augustikuu esimesel poolel 60 000-le. Maatöörahva ühinguisse kuulus aga üle 70 000 liikme[2].

Muutusid ametiühingute ülesanded. Seoses suurkäitiste natsionaliseerimisega ei olnud enam vaja organiseerida võitlust kapitalistide vastu töölisklassi heaolu parendamise eest, vaid ametiühingute peaülesandeks sai aktiivne osavõtt sotsialistlikust ülesehitustööst, esmajoones aga võitlus tööviljakuse tõstmise eest.

Hoogsalt arenes Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu tegevus. Kiiresti kasvasid komsomoli read Tallinnas, Tartus ja teistes suuremates keskustes.

25.juulil toimus Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Tallinna osakonna esimene üldkoosolek, kus valiti ka Tallinna osakonna komitee[3]. Iga päev tõid ajalehed teateid uute komsomoliorganisatsioonide loomisest kohtadel (Türil, Viljandis, Narvas, Kohtla-Järvel jm.).

Mitmekesistus komsomoliorganisatsioonide tegevus. Organiseeriti väljasõite, rakendati tööle mitmesuguseid ringe.

Kommunistlik noorsooühing võitles järjekindlalt töötavate noorte huvide eest. Nii püstitati EKNÜ Keskkomitee üles-

---

1) Kommunist, nr.30, 2.08. 1940.
2) Rahva Hääl, nr.49, 10.08. 1940.
3) Kommunist, nr.24, 27.07. 1940.

kutses 6.augustil 1940.a sellised nõudmised nagu: "1. Valimisõigust kõigile noortele 18 eluaastast! 2. Töötavatele noortele töökaitseseadusi ja võimalusi oma tööalal end täiendada ja omandada tehniliste ainete miinimumi. 3. Töötavatele noortele, niihästi mees- kui naiskodanikele, võrdset palka võrdse töötasu eest. 4. Maksuta kooli ja riiklikku toetust kõrgema hariduse omandamiseks."[1] jne.

Nii jätkus peale nõukogude võimu väljakuulutamist kodanliku riigiaparaadi lammutamine ja proletariaadi diktatuuri riigiaparaadi väljakujundamine.

Suurtööstuste ja pankade natsionaliseerimine

Riigivolikogu deklaratsiooni elluviimine suurtööstuste ja pankade natsionaliseerimise kohta algas 26.juulil 1940.a. Kuid juba enne vahenditu natsionaliseerimise algust anti välja rida seadusi, mis piirasid veelgi kodanluse majanduslikku tegevust ja takistasid kodanluse vastupanu ja sabotaaži natsionaliseerimisel.

Seoses sellega, et paljud kaubanduslikud ja tööstuslikud suurettevõtted ei viinud raha pankadesse, vaid eelistasid seda hoida n.ö. sukasääres ja sellega kahjustada rahvamajandust, anti 23.juulil välja äriettevõtete kassatagavarade korraldamise seadus.

Seaduse järgi kohustati kõiki 1. ja 2. järgu kaubanduslike ning 1.-5. järgu tööstuslike ettevõtete pidajaid nende ettevõtete ärilisest tegevusest laekunud summade ülejäägid, mis jäävad järele pärast ettevõtete normaalse äritegevuse jätkamiseks tarvilike kulutuste tegemist, maksma sisse kre-

---

1) Kommunist, nr.34, 6.08. 1940.

diitasutustesse hiljemalt nende summade laekumisele järgneval tööpäeval. Sissemaksmisele kuulub vähemalt 90% laekunud summade ülejääkidest, kusjuures sissemaksmisele ei ~~kuulu~~ kuuluvad kuni 100 krooni päevasest ülejäägist [1].

Samal päeval (s.o. 23.juulil) anti välja määrus, millega keelati igasuguste kaupade ost ja müük spekulatsiooni sihiga ning igasugune lubamatu hinnatõstmine kaupade müügil [2].

25. juulist kehtestati majandusliku sabotaaži vastu võitlemise seadus. Selle seadusega keelati igasugused sabotaažiaktid, milledega kahjustatakse või püütakse kahjustada Eesti riigi- või rahvamajanduse huve. Majanduslikuks sabotaažiks, loeti selle seaduse alusel niisugust tahtlikku tegevust, mis on kas sihitud riigi- või rahvamajanduse huvide vastu või millega võidakse riigi- või rahvamajandusele kahju tuua, olenemata selle suurusest kui ka sellest, kas tähendatud kahju saabus või mitte [3].

Majandusliku sabotaaži vastu võitlemise seadus andis otsustava hoobi kapitalistide katsetele oma ettevõtetest varandust laiali vedada ja hävitada, et nii vältida nende riigistamist.

Et kindlustada selle seaduse elluviimist andis siseminister samal päeval (s.o. 25.juulil) välja järgmise käskkirja:

"Kõik natsionaliseerimisele kuuluvate käitiste juhatajad vastutavad isiklikult väljakohtu ees käitistes juhtuda võivate sabotaažiaktide ja käitiste sisemise valve ning korra täpse teostamise eest.

Tähtsamate suurtööstuste, tuleohtlikkude ladude ja jõu-

---

1) Riigi Teataja, 1940,nr.78, art. 747.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.79, art. 758
3) Riigi Teataja, 1940, nr.80, art. 767.

jaamade üle tuleb politseil teostada välist valvet ja sisemise valve kontrolli, paludes selleks abi Rahva Omakaitselt ja Eesti sõjaväelt. Valve tuleb teostada alates 25./26.juuli ööst kuni korralduseni..."[1]

Tänu neile õigeaegselt tarvitusele võetud abinõudele samuti aga ka varem rahvavalitsuse poolt tehtud eeltööle kulges natsionaliseerimine kiiresti ja ilma suuremate häireteta.

Natsionaliseerimise juhtimiseks moodustati natsionaliseerimise peakomitee eesotsas majandusministri abi kommunist O. Seprega[2].

26.juulil kinnitatud nimekirjade järgi kuulus esialgu natsionaliseerimisele 491 mitmesugust käitist[3] ja 103 panka[4]. 28.juulil kinnitati natsionaliseerimisele kuuluva 57 laevandusettevõtte, 15 kindlustusseltsi ja 2 lennuettevõtte nimestik[5]. 30.juulil kinnitati natsionaliseerimisele kuuluva 35 autotranspordiettevõtte nimestik[6]. Hiljem täiendati natsionaliseeritavate ettevõtete nimekirja korduvalt. Natsionaliseerimisele kuulusid kõik ettevõtted 20 töötajaga ja suuremad ning alates 10-st töötajast niisugused ettevõtted, kus tarvitatakse mehhaanilisi töövahendeid[7].

Esmajärjekorras võeti üle üleriigilise tähtsusega suurkäitised (Kreenholm, Balti Puuvillavabrik, Ilmarine, Fr.Krull jt.). Nendesse määrati komissarid ja natsionaliseerimise komiteed otseselt peakomitee poolt.

---

1) Kommunist, nr.23, 26.07. 1940.
2) Rahva Hääl, nr.35, 27.07. 1940.
3) Riigi Teataja, 1940, nr.81, art. 771.
4) Riigi Teataja, 1940, nr.82, art. 779.
5) Riigi Teataja, 1940, nr.85, art-d 805, 806, 807.
6) Riigi Teataja, 1940, nr.88, art. 858.
7) Kommunist, nr.28, 31.07, 1940.

Kohaliku tähtsusega tööstusettevõtete natsionaliseerimist teostasid kohalikud rajoonikomiteed, mis moodustati maavalitsuste juurde.

Kuidas viidi praktiliselt läbi natsionaliseerimine? Komissar koos natsionaliseerimise komiteega viis kõigepealt läbi ettevõtte tööliste, teenijate, omanike, valdajate või nende asemike ja volinike üldkoosoleku, kus teatati, et ettevõte on natsionaliseeritud, s.t. kõik ettevõtte varandused on võetud riigi valdusse. Siis koostati akt natsionaliseerimise kuulutamise kohta, millele kirjutasid alla komissar, töölisnõukogu, omanik, valdaja või nende volinik ja kõik teenijad, kellede käes on varandusi [1]. Seejärel võttis natsionaliseerimiskomitee üle ettevõtte aktivad ja passivad selleks koostatud bilansiga ning koostas ülevõetavate varade kohta üksikasjalise aruande [2].

Komissar alustas otsekohe peale natsionaliseerimise väljakuulutamist ettevõtte tegevuse kontrollimist, et vältida häireid ja kahjustusi ettevõtte töös. Samal ajal jätkus ettevõtte juhataja ja vastutavate ametnike vastutus ettevõtte tegevuse ja tema varade eest kuni ettevõtte lõpliku ülevõtmise teostamiseni.

Ettevõtte lõpliku ülevõtmise momendist alates toimus ettevõtte otsene valitsemine natsionaliseerimise komitee poolt, kelle esimees - komissar - oli kogu ettevõtte tegevuse juhtijaks ja kontrollijaks [3].

---

1) Kommunist, nr.24, 27.07. 1940.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.89, art. 870.
3) Riigi Teataja, 1940, nr.89, art. 870.

Nagu juba märgitud toimus natsionaliseerimine ilma suuremate häireteta. Suurt osa natsionaliseerimise edukas läbiviimises etendasid ametiühingud, kes andsid põhilise kaadri natsionaliseerimise teostamiseks.

Suurtööstuse ülevõtmine toimus põhiliselt juba esimesel natsionaliseerimise päeval. Lõpliku üleandmise vormistamine (bilansi koostamine jne.) võttis muidugi mõnevõrra rohkem aega.

Kodanluse poolt tehti ainult üksikuid võrdlemisi nõrku sabotaažikatseid natsionaliseerimise perioodil. Nii näiteks jagati mõnel pool ettevõtetes enne natsionaliseerimist kassas olev raha laiali, pakuti töölistele provotseerivalt 50 ja enam protsendi võrra palga tõstmist jne.[1]. Laevastiku natsionaliseerimisel püüti laevu maha müüa välismaale või neid rikkuda[2]. Kuid taolised katsed lõppesid, tänu partei ja töölisklassi valvsusele, enamasti ebaõnnestumisega.

Seoses suurtööstuse ja pankade natsionaliseerimisega tõusis tunduvalt riigi osa majanduselu juhtimisel. Et kindlustada riiklike ettevõtete korrapärast tööd moodustati Vabariigi Valitsuse otsusega 31.juulist majandusministeeriumi juurde tööstuste juhtumise komitee eesotsas A. Veimeriga[3]. 3.augustil moodustati pankade juhtimise komitee eesotsas majandusministri abi O. Seprega[4].

Suurettevõtete natsionaliseerimisega pandi alus sotsialistliku majandussüsteemi ülesehitamisele. See oli üheks kõige olulisemaks sammuks käsitletaval perioodil.

---

1) Kommunist, nr.32, 4.08. 1940.
2) Andmed saadud S. Zabrodskajalt.
3) Kommunist, nr.29, 1.08. 1940.
4) Kommunist, nr.33, 5.08. 1940.

Hoolitsus töötava rahva heaolu eest. Stahhaanovliku liikumise algus

Pärast 21.juuni revolutsioonilist pööret saavutasid töölised tänu soodsatele palgavõitluse tingimustele ise mitmel pool palkade tõstmist. Kuid see palkade tõus oli ebaühtlane ja juhuslik. Teostades Eesti Töötava Rahva Liidu platvormis esitatud nõudmist tööliste palkade tõstmise kohta, võtsid Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Valitsus, Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Eestimaa Ametiühingute Keskliit 2.augustil 1940.a. vastu otsuse tõsta tööliste üldist palgasummat kuni 20%, aluseks võttes 21.juunil k.a. olnud palku.

Samal ajal rõhutatakse otsuses, et palkade edasine tõus oleneb nüüd suurel määral tööliste endi tööviljakuse tõusust. "Töölisklassi ainelise ja kultuurilise olukorra paranemine sõltub nüüd ta enda ennastsalgavast ja viljakast tööst oma tööpingi taga. Sellepärast kutsuvad ENSV valitsus, EKP Keskkomitee ja Eesti Ametiühingute Keskliit kõiki töölisi üles pöörama kõige suuremat tähelepanu natsionaliseeritud käitiste tootmisvõime maksimaalsele arendamisele, tööviljakuse maksimaalsele tõstmisele. ENSV Valitsus, EKP Keskkomitee ja Eesti Ametiühingute Keskliit on veendunud, et Eesti töölisklass oma sotsialistlikes käitistes vastab käesoleva otsuse peale stahhaanovliku tööga."[1]

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.90, art. 904.

5.augustil 1940.a. võeti vastu otsus tösta insener-tehnilise personali, ametnikkude ja teenijate, kelle palk ei ulatu üle 150 krooni kuus, palku keskmiselt kuni 15%, aluseks võttes 21.juunil käesoleval aastal kehtinud palku [1].

Palgakörgendus hakkas maksma 1.augustist 1940.a. Palkade tõstmise konkreetseks otsustamiseks moodustati igas tööstuslikus käitises palkade tõstmise komisjon. Natsionaliseeritud käitises kuulus komisjoni koosseisu: 1) komissar või tema esindaja; 2) kaks esindajat vastava ametiühingu usaldusmeestest; 3) üks esindaja tehnilisest juhtkonnast komissari valikul.

Mittenatsionaliseeritud käitistes kuuluvad komisjoni koosseisu: 1) kaks esindajat ametiühingu usaldusmeestest, kus neid ei olnud- kaks esindajat käitise tööliskonnast ja 2) üks esindaja käitise valdaja poolt.

Suhteliselt rohkem tõusid madalamad palgad, vähem - kõrgemad. Palkade tõstmise juures võeti arvesse ka käitiste majanduslikku olukorda [2].

Eesti töötav rahvas eesotsas töölisklassiga võttis vaimustega vastu partei ja valitsuse hoolitsuse avalduse töötajate eest.

Seoses partei ja valitsuse 2.augusti 1940.a. otsusega tööliste palkade tõstmise kohta toimus 3.augustil Balti Puuvillavabrikus tööliste üldkoosolek. Koosolek võttis vastu üleskutse kõigile Eesti natsionaliseeritud ettevõtete töölistele. Üleskutses on öeldud: "Töölisklass suudab viia öit-

---

1) Riigi Teataja, 1940, nr.93, art. 920.
2) Kommunist, nr.33, 5.08. 1940.

sele kogu meie majanduse stahhaanovliku tööga, teadliku kommunistliku töödistsipliiniga. Vabariigi Valitsus, EKP ja EA Keskliit on oma otsusega tõestanud et nad teostavad järjekindlat tööliste olukorra parandamise poliitikat. Meie vastame sellele kui üks mees stahhaanovliku tööga ja sotsialistliku võistlusega. Meie kutsume kõikide Tallinna ja kogu Eesti natsionaliseeritud käitiste ja tehaste töölisi üles töötama stahhaanovlikult meie sotsialistliku kodumaa jõukuse tõstmiseks, meie rahva ainelise ja kultuurilise olukorra kiireks parandamiseks.

Tähistame Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi astumist Nõukogude Liitu stahhanovliku töö ja sotsialistliku võistluse arendamisega kõigis vabrikutes ja tehastes! ..." [1)]

Balti Puuvillavabriku tööliste üleskutset arutati järgmistel päevadel peaaegu kõigis vabariigi suuremates tööstusettevõtetes. Igal pool otsustati tähistada Eesti NSV astumist NSV Liitu stahhaanovliku töö ja sotsialistliku võistlusega. Nii pandi alus uuele, sotsialistlikule suhtumisele töösse Eesti NSV käitistes.

Esimesed sammud maareformi ettevalmistamisel

Riigivolikogu poolt vastu võetud maadeklaratsioon oli aluseks ulatusliku maareformi teostamisel. Maareformi ettevalmistustöödega hakati tegelema kohe peale riigivolikogu istungjärku.

27.juulil pandi maksuinspektoritele saadetud ringkirja

---

1) Kommunist, nr.32, 4.08. 1940.

kohaselt seisma maksuvõlgade sissenõudmine töötavatelt talupoegadelt. See oli esimeseks sammuks talupoegade võlakoorma kustutamiseks, mis oli ette nähtud maadeklaratsioonis [1].

30.juulil moodustati ENSV valitsuse ja EKP Keskkomitee otsusega põllutööministeeriumi juurde töötava talurahva ja kalurite võlakohustuste kergendamise ja ebaõiglaste maksude äramuutmise komitee, kes sai ülesandeks lõpetada 10.augustiks eeltööd võlakohustuste kergendamiseks ja ebaõiglaste maksude äramuutmiseks [2].

Maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamiseks vajaliku ettevalmistustööde tegemiseks loodi 30.juulil 1940.a. põllutööministeeriumi juurde vastav peakomitee [3]. Kohtadel ettevalmistustööde läbiviimiseks loodi maakonnakomiteed ja vallakomiteed. Nende ülesandeks oli välja selgitada üle 30 ha suuruste maapidamiste nende maa-alade suurus, mis kuuluvad riigivolikogu maadeklaratsiooni alusel riiklikku maatagavarasse arvamisele, samuti aga ka sööti jäetud maa-alad, millede jätmine seniste kasutajate kätte osutub rahvamajandusele kahjulikuks.

Et välja selgitada maasoovijaid ja nende taotluste ulatust saadeti laiali vastavad ankeedid. Nende ankeetlehtede andmete alusel pidid maakonnakomiteed koos vallakomiteedega tegema üle maakondlikud kokkuvõtted ja need esitama peakomiteele [4].

Maareformi kiire ja edukas läbiviimine nõudis suure arvu vastavate spetsialistide, eriti just maamõõtjate töölerakendamist. Ajalehes "Kommunist" ilmus 3.augustil teade, et põl-

---

1) Kommunist, nr.28, 31.07. 1940.
2) Riigi Teataja, 1940, nr.88, art. 856.
3) Sealsamas.
4) Kommunist, nr. 33, 5.08. 1940.

lumajandusministeerium võtab maareformi läbiviimiseks tööle täiendavalt kuni 100 maamõõtjat ja maamõõtja abilist ning peale selle kuni 50 joonestajat[1].

Need olid esialgsed eeltööd, mis tehti maareformi läbiviimiseks esimese paari nädala jooksul peale maadeklaratsiooni vastuvõtmist.

Poliitilise kasvatustöö tugevdamine

Riigivolikogu ajaloolise istungjärgu otsusi ellu viies hakati rajama Eestis sotsialismi majanduslikke aluseid. Selle suure ülesande edukaks lahendamiseks oli väga vajalik tugevdada poliitilist kasvatustööd, organiseerida marksismi-leninismi tundmaõppimist töötajate laiade hulkade poolt, eriti aga juhtivate töötajate, partei liikmete, haritlaste poolt. Ilma selleta ei olnud võimalik sotsialismi ülesehitamise ülesande elluviimine.

Partei poliitika põhiprobleemidega tutvustati elanikkonda rohkearvulistel miitingutel ja koosolekutel, samuti aga ka ajakirjanduses juba alates 21. juuni revolutsioonilistest sündmustest. Sellest aga kaugeltki ei jätkunud. Oli vaja süstemaatiliselt tundma õppida marksistliku teooria aluseid.

Suureks raskuseks oli siin vastava kirjanduse äärmine vähesus. Poliitilise kirjanduse tõlkimine ja vastavate teoste väljaandmine võttis paratamatult mõnevõrra aega. Venitada aga marksistliku teooria tundmaõppimisega enam ei saanud -

---

1) Kommunist, nr.31, 3.08. 1940.

see oleks võinud viia tõsiste poliitiliste vigadeni partei praktilises tegevuses.

Appi tuli siin ajakirjandus. 26.-29.juulini ilmus "Rahva Hääles" NSV Liidu Konstitutsioon. Selle kaudu saadi tundma õppida maailma esimese sotsialismiriigi ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, sotsialismi ülesehitamise suuri kogemusi.

Alates 4.augustist 1940.a. hakkas ajalehes "Kommunist" ilmuma "ÜK(b)Partei ajalugu. Lühikursus". Selle marksismi-leninismi aluste entsüklopeedia kättesaadavaks tegemine eesti töötajate hulkadele omas tohutut tähtsust nende marksistlikul kasvatamisel. Ajaleht "Kommunist" kirjutas sel puhul oma juhtkirjas: "Nõukogude Liidu Kommunistliku (enamlaste) Partei ajaloo ilmumine avab uue lehekülje EKP liikmete ja kogu eesti töörahva teoreetilise taseme arengus ... Eesti proletariaadi, töötava talurahva ja haritlaskonna ees seisavad määratu suured ülesanded. Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik, olles sündinud töörahva võimsas võitlustules, nõuab meie parteilt ja kogu töörahvalt ennastsalgavat tööd uue sotsialistliku korra ehitamisel. Seda tööd võime teha edukalt üksnes sel juhul, kui oleme relvastatud marksismi-leninismi teooriaga, kui meie sotsialistliku kodumaa juhtivate tegelaste kaader valdab küllaldaselt marksismi-leninismi teooria aluseid ... Meil ei pea olema ühtki parteiliiget, ühtki juhtivat tegelast, ühtki haritlast, kes ei töötaks oma maailmavaate arendamise alal."[1]

Partei organiseeris "Lühikursuse" läbitöötamist töötajate laiade hulkade poolt.

---

1) Kommunist, nr.32, 4.08. 1940.

Väga tõsist tähelepanu pöörati vana intelligentsi, eriti aga ~~just~~ õpetajate kaadri marksistlikule ümberkasvatamisele. Partei mõistis väga hästi, et otsustavaks teguriks noorsoo kommunistlikul kasvatamisel on just õpetajate kaader, nende marksistlikust teadlikkusest sõltub suurel määral see, kuivõrd tublideks uue ühiskonna ülesehitajateks kujunevad meie noored.

Õpetajatega viidi juuli- ja augustikuus läbi rida tähtsaid üritusi. 27.juulil toimus Tallinnas üleriigilised keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongress, millest võttis osa üle 400 õpetaja[1]. 28.juulil viidi läbi kutsekoolide õpetajate kongress (jällegi umbes 400 osavõtjaga)[2]. 5.-17.augustini toimusid Tartus üleriigilised õpetajate täienduskursused 700 osavõtjaga[3]. 5.-10. augustini toimusid Tallinnas Harjumaa õpetajate täienduskursused (400 osavõtjat)[4].

Neid üritusi kasutati ära, et õpetajatele selgitada nende uusi ülesandeid, tutvustada neid marksismi-leninismi tähtsamate põhimõtetega.

Kuid partei ei piirdunud mitte ainult vana intelligentsi ümberkasvatamisega. Paralleelselt sellele astuti esimesi samme uue töötava rahva seast tulnud nõukogude intelligentsi kujundamiseks. Üheks esimeseks sammuks selles suunas oli uue ülikoolidesse üliõpilaste vastuvõtmise määruse väljaandmine. Selles määruses rõhutatakse, et "ülikooli võetakse vastu esmajoones isikuid tööliste, kehvema talurahva ja töötava intelligentsi hulgast"[5].

---

1) Kommunist, nr.25, 28.07. 1940.
2) Kommunist, nr.26, 29.07. 1940.
3) Kommunist, nr.34, 6.08. 1940.
4) Kommunist, nr.40, 12.08. 1940.
5) Riigi Teataja, 1940, nr.97, art. 957.

Nii tegeles Eestimaa Kommunistlik Partei edukalt töötajate kommunistliku kasvatamise ja nõukogude intelligentsi kujundamise ülesandega.

Eesti NSV vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu

Vastavalt Riigivolikogu deklaratsioonile Eesti astumise kohta Nõukogude Liidu liikmeks, saadeti 21-liikmeline delegatsioon eesotsas J. Lauristiniga Moskvasse NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgule, et seal teatavaks teha eesti rahva soov Eesti NSV astumise kohta NSV Liitu.

Delegatsioon väljus Tallinnast 29. juulil 1940.a. Delegatsiooni oli tulnud saatma mitmetuhandepäine rahvahulk. Kõikjal kus peatus läbisõidul delegatsiooni erirong, tervitati delegaate jaama kogunenud rahva poolt. Lühimiitungud toimusid Rakveres, Kiviõlis, Narvas, Kingissepas, Leningradis ja teistes tähtsamates peatuspaikades[1].

Ülemnõukogu istungjärk algas 1.augustil 1940.a. V.M.Molotovi ettekandega NSV Liidu välispoliitikast. Kõneldes Balti vabariikidest ütles sm. Molotov oma ettekandes: "Meie võime rahul olles nentida, et Eesti, Läti ja Leedu rahvad valisid kõhkluseta oma esindajad, kes üksmeelselt väljendasid oma otsuse nõukogude korra kehtimapaneku kohta ja Leedu, Läti ja Eesti astumise kohta Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu koosseisu. Ühes sellega vastastikused suhted Leedu, Läti, Eesti ja Nõukogude Liidu vahel peavad saama uued alused.

---

1) Kommunist, nr.27, 30.07. 1940.

Ülemnõukogu vaatab läbi küsimuse Leedu, Läti ja Eesti astumise kohta NSV Liitu nõukogude sotsialistlikkude liiduvabariikidena. Pole mingit kahtlust, et nende vabariikide astumine NSV Liitu kindlustab neile kiire majandusliku tõusu ja rahvuskultuuri igakülgse õitsengu, sest astudes NSV Liitu nende jõud muutub mitmekordselt suuremaks, nende julgeolek on kindlustatud ja ühes sellega kasvab veelgi enam ka suure NSV Liidu võimsus..."[1]

Järgnevalt arutas Ülemnõukogu uute liiduvabariikide vastuvõtmise küsimusi.

2.augustil võeti NSV Liitu vastu Moldaavia, 3.augustil - Leedu ja 5.augustil - Läti.

6.augustil arutati Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu ühisel koosolekul Eesti Riigivolikogu täievolilise delegatsiooni palvet vastu võtta Eesti NSV Nõukogude Liidu koosseisu. Kõnega esines delegatsiooni liige EKP Keskkomitee sekretär J.Lauristin. Seejärel võttis sõna rida teisi delegatsiooni liikmeid. Lõpuks esines Karjala-Soome NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Otto Kuusinen, kelle ettepanekul võeti vastu järgmine seadus Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi NSV Liitu vastuvõtmise kohta:

"Ära kuulanud Eesti Riigivolikogu täisvolilise delegatsiooni avalduse NSV Liidu Ülemnõukogu otsustab:

§1. Rahuldada Eesti Riigivolikogu palve ja võtta Eesti NSV vastu NSV Liitu üheõigusliku Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigina.

§2. Vastavalt NSV Liidu Konstitutsiooni (põhiseaduse)

---

1) Kommunist, nr.30, 2.08. 1940.

34-le ja 35-le paragrahvile teostada NSV Liidu Ülemnõukogu saadikute valimine Eesti NSV poolt.

§3. Teha NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile ülesandeks kindlaks määrata valimiste päev."[1]

Eesti töötav rahvas tervitas teadet Eesti NSV vastuvõtmisest NSV Liitu suure vaimustusega. 7.augustil toimusid Tallinnas, Tartus ja teistes suuremates keskustes ulatuslikud rõõmudemonstratsioonid kümnete tuhandete osavõtjatega.

"Pravda" kirjutas sel puhul oma 7.augusti 1940.a. juhtkirjas "Vaba Eesti - Nõukogude maade lipu all": "... NSV Liidu Ülemnõukogu saadikute eest käisid neil päevil läbi Bessaraabia, Põhja-Bukoviina, Leedu, Läti ja Eesti rahvaste esindajad. Kremli lossi võlvide all kostsid kõned mitmesugustes keeltes, kuid nende mõte oli ühesugune: ainult sotsialism on võimeline kindlustama väikestele rahvastele iseseisva arengu võimaluse, kuna kapitalismi oludes on väikerahvad vahetusrahaks imperialistide käes..."[2]

Eesti NSV astumine võimsa Nõukogude Liidu koosseisu tagas tema tõelise iseseisvuse ja andis eesti rahvale suurepärased võimalused vanemate vennasvabariikide abiga, nende eeskujul kiiresti üles ehitada sotsialism ja koos teiste liiduvabariikidega asuda järk-järgulisele üleminekule kommunismile.

---

1) Kommunist, nr.35, 7.08. 1940.
2) Kommunist, nr.36, 8.08. 1940.

Lõppkokkuvõte

Milliseid kokkuvõtteid me võime teha sotsialistliku revolutsiooni arengu kohta Eestis 1940.a. juunis-augustis?

1940.a. suveks oli Eestis välja kujunenud revolutsioonile situatsioon. Rahvahulkades valitses terav rahulolematus võimuloleva kodanlik-fašistliku klikiga, kes ähvardas Eestit kiskuda imperialistlikku sõtta. Tänu NSV Liidu targale välispoliitikale oli eesti kodanlus isoleeritud oma peremeestest - välismaa imperialistidest. Seega olid olemas kõik soodsad tingimused sotsialistliku revolutsiooni võiduks. Sellepärast püstitas Eestimaa Kommunistlik Partei 1940.a. aprillikonverentsil fašistlik-kodanliku diktatuuri kukutamise ülesande.

Eestimaa Kommunistlik Partei võitles strateegilise eesmärgi - nõukogude võimu taaskehtestamise ja sotsialismi võidu eest Eestis. Laiad töötavad hulgad ei olnud aga veel valmis vastu võtma nõukogude võimu kehtestamise loosungit. Seepärast viis partei töörahva hulgad võitlusse kodanliku diktatuuri vastu selliste taktikaliste loosungite all, nagu: fašistliku valitsuse kukutamine, demokraatlikud vabadused töötavale rahvale, riigiaparaadi demokratiseerimine, töötava rahva elutingimuste parandamine.

Nende loosungite all kukutas eesti töölisklass kommunistliku partei juhtimisel 21.juunil 1940.a. kodanlik-fašist-

liku diktatuuri ja võimu sai enda kätte proletariaadi valitsus - J. Varese rahvavalitsus. Selle sündmusega algas sotsialistlik revolutsioon Eestis.

Rahvavalitsus viis kommunistliku partei juhtimisel ja revolutsiooniliste rahvahulkade toetusel läbi ulatuslikku tööd kodanliku riigiaparaadi lammutamisel ja proletariaadi diktatuuri aparaadi väljakujundamisel. Rahvavalitsus kaitses igati töötava rahva huve ja surus otsustavalt maha kodanluse vastupanukatsed.

Kommunistliku partei ja rahvavalitsuse õige poliitika tulemusena suudeti lühikese aja jooksul võita enda poole kõige laiemad töötava rahva hulgad, kindlustada tööliisklassi ja kehvtalurahva liitu, valmistada massid ette nõukogude võimu kehtestamise loosungi jaoks. Eesti Töötava Rahva Liidu hiilgav võit Riigivolikogu valimistel näitas, et töötavate masside toetus on kindlustatud. Nüüd püstitati uued loosungid: nõukogude võimu kehtestamine ja NSV Liiduga liitumine. Töötava rahva hulgad toetasid neid loosungeid.

Uus Riigivolikogu oma ajaloolisel istungjärgul (21.-23. juulini 1940.a.) kuulutas välja nõukogude võimu Eestis. See tähendas sotsialistliku revolutsiooni lõppu poliitilise võimu mõttes ja proletariaadi diktatuuri seadusandlikku fikseerimist.

Nüüd sai põhiülesandeks sotsialismi majanduslike aluste ülesehitamine (eraettevõtete natsionaliseerimine jne.). Selle kõrval jätkus ka veel proletariaadi diktatuuri riigiaparaadi lõplik väljakujundamine.

Sotsialismi võit Eestis poleks aga olnud kuigi püsiv, kui Eesti oleks jäänud eraldi väikeriigiks. Üksinda poleks ta suutnud iialgi vastu pidada imperialistlike suurriikide kallaletungidele ja edukalt teostada sotsialismi ülesehitamist. Sellepärast alles Eesti NSV astumine Nõukogude Liitu 6.augustil 1940.a. kindlustas sotsialistliku revolutsiooni võidu Eestis.

Sotsialistlik revolutsioon toimus Eestis n.ö. rahulikul teel, ilma kodusõjata ja verevalamiseta. Seda sotsialistliku revolutsiooni suhteliselt kerget võitu põhjustasid järgmised tegurid:

1) Eesti kodanluse nõrkus. Tänu Nõukogude Liidu tõrgale välispoliitikale, oli eesti kodanlus isoleeritud oma välisimperialistidest peremeestest ning ei julgenud seetõttu valla päästa kodusõda.

2) Eesti proletariaadi, kui revolutsiooni põhijõu, suured võitluskogemused ja igakülgne karastus.

Asjaolu, et nõukogude võim oli juba Eestis kehtinud aastail 1917-1919 ja samuti Nõukogude Liidu suur eeskuju sotsialismi ülesehitamisel kergendasid tunduvalt töötavate hulkade kaasatõmbamist võitlusele nõukogude võimu eest.

3) Eesti töölisklassi juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei, kes suutis, tänu Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei vennalikule abile, kindlustada õige taktika revolutsiooni läbiviimisel.

Analüüsides sotsialistliku revolutsiooni käiku Eestis oleks väär, jättes tähele panemata siinsed iseärasused, püüda seda paigutada lihtsalt ühe või teise skeemi alla

(näiteks rahvademokraatliku revolutsiooni skeemi alla). V.I. Lenin kirjutas: "Marx ei sidunud endal ega sotsialistliku revolutsiooni tulevastel tegelastel - käsi riigipöörde vormide, meetodite, viiside suhtes, mõistes väga hästi, kui suur hulk uusi probleeme siis esile kerkib, kuidas riigipöörde käigus muutub kogu olukord, kui tihti ja tugevasti ta muutub riigipöörde käigus."[1]

Marksistlik-leninlik teooria aitab meil õigesti lahendada kõiki ajaloouuringute põhiprobleeme. Kuid me ei tohi seejuures unustada, et marksism-leninism on loov, arenev teadus, mitte aga dogma.

---

1) Lenin, V.I., Teosed, 27.kd., lk.310.

Kasutatud kirjandus

I Marksismi-leninismi klassikud

Lenin, V.I., II Internatsionaali krahh, Teosed, 21.kd., lk. 179-229, Tallinn 1953.

Lenin, V.I., Marksismist karikatuuris, Teosed, 23.kd., lk. 16-64, Tallinn 1953.

Lenin, V.I., Pahempoolsest lapsikusest ja väikekodanlikkusest, Teosed, 27.kd., lk. 291-320, Tallinn 1955.

Lenin, V.I., Asutava Kogu valimised ja proletariaadi diktatuur, Teosed, 30.kd., lk. 229-250, Tallinn 1954.

Stalin, J.V., Leninismi küsimustest, Teosed, 8.kd., lk. 13-86, Tallinn 1949.

Stalin, J.V., Aruanne partei XVII kongressile, Teosed, 13.kd., lk. 274-367, Tallinn 1952.

II Allikmaterjalid

a) Arhiivmaterjalid

Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv:

fond nr.852, nimistu nr.1, säilitamisühikud nr-d 2238, 2239, 2240.

fond nr.989, nimistu nr.1, säilitamisühik nr. 1799

fond nr.R-3, nimistu nr.1, säilitamisühikud nr-d 104, 114, 121, 125.

fond nr. R-3, nimistu nr.1, säilitamisühik nr. 1

b) Ajalehed

Kommunist 1940.

Rahva Hääl 1940.

Päevaleht 1940.

c) Muud allikmaterjalid

ENSV Teataja 1941.

Riigi Teataja 1938 ja 1940.

Vabariigi valitsuse protokollid, 1940.

III Põllumajandusloendus. 1939.a. Vihk I, Tallinn 1940.

III Kirjandus

Eesti NSV ajaloo periodiseerimisest, Tallinn 1954.

Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1952.

Karma, O., Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul (kuni kapitalismi üldkriisi tekkimiseni), Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised, 1952.a.nr.4, Tallinn 1952.

Rannik, E., Kohalikud nõukogud Eestis aastail 1917-1919 ja 1940-1941 (kandidaaditöö), Tallinn 1953.

Sildmäe, I., Fašistlik eesti kodanlus imperialistliku agressiooni teenistuses nõukogude-vastase sõja ettevalmistamisel, Tallinn 1953 (= Sildmäe).

Sildmäe, I., Revolutsioonilised sündmused Eestis 1940.a. suvel, Edasi, nr.55, 18.07. 1953.

Zabrodskaja, S., Eesti bolševikkude neljas kongress, Eesti Bolševik, 1951.a. nr. 3.

Zabrodskaja, S., Eestimaa Kommunistlik Partei fašistliku diktatuuri kukutamise ja nõukogude võimu taastamise ajajärgul, Tallinn 1954 (= Zabrodskaja).

Sisukord

Lk.

Eessõna 2

Sissejuhatus 5

I peatükk

21.juuni 1940.aasta revolutsiooniline pööre ja J. Varese rahvavalitsuse tegevus (21.juuni-21.juuli 1940.a.) 24

1. 21.juuni revolutsiooniline pööre ja rahvavalitsuse moodustamine 24
2. Kodanlik-fašistliku riigiaparaadi lammutamine ja kodanlike organisatsioonide likvideerimine. Proletariaadi riigiaparaadi kujundamise algus . . . 39
3. Töötava rahva revolutsiooniliste massiorganisatsioonide väljakujunemine ja nende tegevus 51
4. Kodanluse majandusliku tegevuse piiramine ja töötava rahva heaolu eest hoolitsemine 61
5. Sõprussidemete tugevdamine NSV Liiduga 66
6. Uue riigivolikogu valimised 68

II peatükk

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis ja Eesti astumine NSV Liidu koosseisu (21.juuli-6.august 1940.a.) 75

1. Uue Riigivolikogu istungjärk (21.-23.juuli 1940) ja selle ajalooline tähtsus 75

Lk.

2. Kodanliku riigiaparaadi jätkuv lammutamine ja nõukogude riigiaparaadi rajamine 85
3. Suurtööstuste ja pankade natsionaliseerimine 90
4. Hoolitsus töötava rahva heaolu eest. Stahhaanovliku liikumise algus 95
5. Esimesed sammud maareformi ettevalmistamisel 97
6. Poliitilise kasvatustöö tugevdamine 99
7. Eesti NSV vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu 102
Lõppkokkuvõte 105
Kasutatud kirjandus 109